

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

**TÜRK EDEBİYATINDA MİLLÎ MÜCADELE ALGISI
VE MİLLÎ EDEBİYATTA MÜTAREKE**

ELİFNUR AKSU

118611025

PROF. DR. AYHAN AKTAR

**İSTANBUL
2020**

Kabul ve Onay

118611025 Elifnur Aksu tarafından hazırlanan “Türk Edebiyatında Millî Mücadele Algısı ve Millî Edebiyatta Mütareke” başlıklı bu çalışma dijital ortamda yapılan tez savunma sonucunda başarılı bulunarak aşağıdaki jüri tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmesine karar verilmiştir.

İlgili onaylar elektronik posta yolu ile alınmıştır.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayhan AKTAR İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Hürriyet Özden Sözalan İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doç. Dr. Erol Köroğlu Boğaziçi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 13.05.2020

Toplam Sayfa Sayısı: 79

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

1) Mütareke Romanları

1) Armistice Novels

2) Nutuk

2) Nutuk

3) Millî Mücadele

3) National Struggle

4) İstanbul, Ankara

4) İstanbul, Ankara

5) Milliyetçilik

5) Nationalism

6) Ulus-devlet

6) Nation-stat

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
ABSTRACT	vi
ÖZET.....	viii
GİRİŞ	1
1. Politik Kültürel Üretim Örneği Olarak Mütareke Romanları	6
1.1. Milliyetçi Stratejilerin Merkezindeki Edebiyat Bağlamında Mütareke Romanları ve Millî Mücadele Anlatıları	8
1.2. Millî Mücadele Anlatılarında ve Mütareke Romanlarında Yer Etmış Bir Tema: İstanbul ve Anadolu	13
2. Resmi Tarihin Üzerinde Yükseldiği Bir Metin Olarak Nutuk (1927) ve Öncesinde Yazılmış Mütareke Romanları.....	18
2.1. Nutuk Öncesi Mütareke Romanlarında Millî Mücadele Anlatısı ve Millî Mücadele’de İstanbul’un Rolü (Ateşten Gömlek, Kan ve İman, Vurun Kahpeye).....	21
2.1.1. Millî Mücadele’de İstanbul ve Ankara İşbirliği.....	21
2.1.2. İşgal Dönemi İstanbul’unda Propaganda Cereyanı: Mitingler ve Nutuklar	24
2.1.3. Nutuk Sonrası Yayımlanan Mütareke Romanlarında Görülmemeyen Bir Anadolu Tasviri: Mehmet Çavuş	27
2.1.4. Mazlum İstanbullu, Zalim Taşralı: Vurun Kahpeye.....	28
2.1.5. Nutuk Öncesi Mütareke Romanlarından Bir Kurtarıcı Tasviri: Kan ve İman	30
2.2. Nutuk Öncesi ve Sonrası Yayımlanan Mütareke Romanlarının Ortak Temaları ve Yorum Farklarının İkili Karşıtlık Bağlamında Değerlendirilmesi (Kan ve İman, Sodom ve Gomora, Sözde Kızlar, Kiralık Konak, Biz İnsanlar)	33
2.2.1. Bölünmüş Pâyitaht: Suriçi-Pera Karşıtlığı ve Muhitlerin Cemaatlere Zemin Oluşu.....	33
2.2.2. Biz ve Öteki Karşıtlığı: Beyoğlu’nun “Öteki” Olarak Tanımlanması	35
2.2.3. Ahlaken Yükseliş ve Çöküş Teması.....	38

3. Nutuk Çizgisinde Yayımlanmış Mütareke Romanlarında Millî Mücadele Algısındaki Değişim ve Etkileri (Sodom ve Gomore, Biz İnsanlar, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu)	41
3.1. Egemenliğin ve Kutsallığın İstanbul'dan Ankara'ya Taşınması.....	41
.....	
3.1.1. Egemenlik	
Konusu.....	40
3.1.2 Kutsallık Konusu	
.....	42
4. Sahnenin Dışındakiler.....	48
4.1. Millî Mücadele'de Sahnenin Dışında Kalan ve Iskalanın	
“İnsan”.....	50
4.2. Sahnenin Dışında Kargaşa, Ümitsizlik ve Acı	52
4.3. Esir Şehrin Direnişi.....	55
4.4. “Biz ve Öteki”nin Bir Başka Veçhesi	59
4.5. İstanbul Hükümeti’ni Düşürmeye Yönelik Siyasi Bir	
Mücadele.....	60
SONUÇ.....	63
KAYNAKÇA	68

ÖNSÖZ

Öncelikle bu tez çalışması sırasında değerli bilgilerinden istifade ettiğim, yorumları ve eleştirileriyle çalışmaya rehberlik eden muhterem danışman hocam Prof. Dr. Ayhan Aktar'a, arşivinde bulunan kaynaklardan istifade etmemi sağlayan kıymetli hocam Mesut Varlık'a, hayatımın her safhasında yanımda olan sevgili aileme ve manevi babam Veysel Dalsaldı ile manevi annem Hülya Dalsaldı'ya şükranlarımı arz ederim.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate how *Nutuk* alters the perception of National Struggle by doing comparative close reading of 10 selected Armistice novels (Halide Edip Adivar *Ateşten Gömlek*, Ercüment Ekrem Tâlu, *Kan ve İman*, Halide Edip Adivar *Vurun Kahpeye*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Sözde Kızlar*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*, Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*, Ahmet Hamdi Tanpınar *Sahnenin Dışındakiler*). *Nutuk* has a very crucial and critical effect on Armistice novels that were produced and published. The literary texts published before *Nutuk* describe the National Struggle as a struggle for independence by the Muslim-Turkish people and the Ottoman Empire against the occupation force. This struggle takes place in cooperation with Istanbul-Ankara (Anatolia).

The Armistice novels, which construct a narrative of the National Struggle under the influence of *Nutuk*, pushes Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, completely out of the stage in the National Struggle. In these novels, a description of Istanbul, which is seen as indifferent and even opposed to the National Struggle, is generally illustrated by focusing on the life of the aristocratic class. Thus, the writers adopt a narrative style that sanctifies Anatolia and suggests that the success of National Struggle belongs to Ankara. For this reason, the Armistice novels are examples of political cultural production within the context of literature, which is at the center of the nationalist strategy. However, Ahmet Hamdi Tanpınar's *Sahnenin Dışındakiler* does not describe the National Struggle as the epic struggle of Anatolia. It depicts the period of Armistice as a crisis and depression period experienced by the people of Istanbul during the Armistice.

Keywords: Armistice Novels, *Nutuk*, National Struggle, Istanbul, Ankara, Nationalism, Nation-state

ÖZET

Bu çalışmanın amacı seçilmiş on Mütareke romanının (Halide Edip Adıvar *Ateşten Gömlek*, Ercüment Ekrem Tâlu *Kan ve İman*, Halide Edip Adıvar *Vurun Kahpeye*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Sözde Kızlar*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*, Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu*, Ahmet Hamdi Tanpınar *Sahnenin Dışındakiler*) mukayeseli okumasıyla, Türk edebiyatında Millî Mücadele ve Mütareke algısının edebi metinlerde kurgulanışı, şekillenışı ve değişimini inceleyerek *Nutuk*'un bu kurgulanış ve değişim üzerindeki etkisini saptamaktır. Resmi tarihin üzerinde yükseldiği bir metin olan *Nutuk*'tan sonra yayımlanmış Mütareke romanlarında görülen Millî Mücadele anlatıları, *Nutuk* öncesinde tefrika edilmiş Mütareke romanlarının sunduğu Millî Mücadele anlatılarından birçok yönüyle farklıdır. *Nutuk* öncesinde yayımlanan edebi metinler Millî Mücadele'yi Müslüman-Türk halkının ve Osmanlı Devleti'nin işgal kuvvetlerine karşı verdiği bir bağımsızlık mücadelesi olarak anlatır. Bu mücadele İstanbul-Ankara (Anadolu) iş birliği ile gerçekleşir.

Nutuk etkisinde bir Millî Mücadele anlatısı kurgulayan Mütareke romanları ise Millî Mücadele'de Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul'u tamamen sahnenin dışına iter. Bu romanlarda genellikle dönemin yazarları tarafından garbperest olarak nitelendirilen aristokrat sınıfın mütareke dönemindeki yaşantısına odaklanılarak, Millî Mücadele'ye kayıtsız ve hatta karşıt olarak görülen bir İstanbul betimlemesi sunulur. Böylelikle yazarlar Anadolu'yu kutsallaştıran bir anlatı üslubunu benimseyerek Millî Mücadele'yi Ankara'ya mâl eder. Bu sebeple Mütareke romanları milliyetçi stratejinin merkezinde olan edebiyat bağlamında politik birer kültürel üretim örneği oluşturur. Son bölümde incelenen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanı ise incelenen tüm diğer romanlardan farklı olarak Millî Mücadele'yi Anadolu'nun epik ve destansı mücadelesi veya bir millî kimlik propaganda aracı olarak anlatmak yerine, bu süreci İstanbul halkının Mütareke döneminde yaşadığı bir kriz ve buhran dönemi olarak tasvir eder.

Bu çalışmada incelenen on Mütareke romanı bağlamında Türk edebiyatında Millî Mücadele ve Mütareke algısının *Nutuk* etkisiyle geçirdiği değişimi inceleyebilmek için faydalanılan metinler: Gregory Jusdanis Gecikmiş *Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcadı*, Murat Belge *Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*, Jale Parla *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*'dir. Resmi tarihe alternatif bir Mütareke dönemi ve Millî Mücadele anlatısı sunmaları bakımından da Sina Akşin'in *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Erik Jan Zürcher'in *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, Mustafa Budak'ın *Misak'ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Hüsnü Himmetoğlu'nun *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları* ve Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul 1918-1923* eserlerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mütareke Romanları, *Nutuk*, Millî Mücadele, İstanbul, Ankara, Milliyetçilik, Ulus-devlet

GİRİŞ

Edebiyat, tarihin inşa edilmesi için ona müdahale etme kapasitesine sahiptir.¹

Edebiyat, “Aydınlanma’nın kültür-yaratma projesindeki ayrıcalıklı konumu yüzünden”² ulus-devletlerin millî kimlik inşası sürecini pekiştirmede önemli bir etkiye sahiptir. Yazıldığı ve yayımlandığı dönemin izlerini taşıyan kurmaca anlatılar, zaman içinde estetize edilen kültür sayesinde bir hakikati edebiyat aracılığı ile ifade eden metinler olarak algılanır. Ulusların kendi tarihleri hakkındaki kurgusal anlatıları, onların ulusal tarih anlatılarına eklenir. Ulus-devletlerin erken dönem edebi eserlerinin yakın okuması yapıldığında, özellikle kuruluş dönemine yakın zaman aralığında yayımlanan edebi metinlerin kurucunun sesi ile birçok kez örtüştüğü görülmektedir. Böylelikle politik bir kültürel üretim örneği olarak değerlendirilen ulus-devletin erken dönem romanları ileride devletin resmi tarihine eklenerek canlılığını sürdürür.

Ulusların kurmaca metinlerinin “ulusal tarih” anlatılarına dönüşümüne, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile başlayan ve Osmanlı Devleti’nin dört sene süren işgal dönemini kapsayan süre içinde, dönemin çeşitli gazetelerinde tefrika edilen ve yayımlanan romanlar örnek olarak verilebilir. Bu romanlar milli kimlik inşasında önemli bir yer tutar. Mütareke döneminde (1918-1923) yayımlanan edebi anlatıların temel motivasyonu milli kimlik propagandasını esarettten kurtulmaya çalışan Müslüman-Türk halkın hikayesinde eritmektir. Bu romanlar anlatılarını İstanbul merkezli bir perspektiften kurgular. Her ne kadar bu romanlarda padişah ve İstanbul Hükümeti eleştirilse de İstanbul’un Millî Mücadele’de Anadolu’ya sağladığı maddi ve manevi katkılar sıkça işlenir. Bu tutum mütareke dönemi sonrasında, kurtuluş mücadelesi kazanıldıktan ve yeni devlet kurulduktan sonra yazılan Mütareke romanlarında değişime uğrar. Yeni devletin temellerinin atıldığı dönemde yazılan Mütareke romanları da

---

¹ Doris Sommer, “Irresistible romance:the foundational fictions of Latin America”, *Nation and Narration* içinde, Derleyen: Homi K. Bhabba (Routledge, 1990), 78. Çeviri bana aittir, E.A.

² Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, (İstanbul: Metis Yayınları 2018), 200-201.

kendilerinden önce yazılan romanlar gibi vatanın kurtuluş mücadelesinden ve kimlik bilincinden söz eder fakat verilen mücadelede İstanbul'u sahnenin dışına iterek Millî Mücadele'yi Anadolu'ya mâl eder. Mütareke romanları ve Millî Mücadele anlatılarında gerçekleşen bu değişim Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu *Nutuk* ile ilişkilidir. Resmi tarihin üzerinde yükseldiği bir metin olarak *Nutuk*, Millî Mücadele'nin özünü Anadolu'ya, Ankara'daki Temsilî Hükümet'in faaliyetlerine mâl etmiş ve İstanbul'un bu zorlu mücadeledeki fonksiyonunun Ankara ile zıtlaşmak olduğunu öne sürmüştür. Bu argüman *Nutuk* öncesinde tefrika edilen diğer Mütareke romanlarında görülmemektedir.

Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal'in 1927 yılında metni kaleme aldıktan sonr Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu *Nutuk*'ta mütareke boyunca halkın sahip olduğu Millî Mücadele algısını şu sözleriyle ifade eder:

Burada, pek mühim olan bir noktayı da kayıt ve izah etmeliyim. Millet ve ordu, padişah ve halifenin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunanlara karşı asırların kökleştirdiği dinî ve ananevî rabitalarla mutî ve sadık. Millet ve ordu çare-i halâs düşünürken bu mevrus itiyadın sevkiyle kendinden evvel makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın halâs ve masûniyetini düşünüyor. Halife ve padişahsız halâsın mânasını anlamak istidadında değil... Bu akideye muhalif rey ve içtihat izhar edeceklerin vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdut olur...³

Gazi Mustafa Kemal milletin ve ordunun Millî Mücadele boyunca “kendinden evvel makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın halâs ve masûniyetini düşünüyor” olduğunu açıkça ifade eder ve bunun sebebini milletin ve ordunun, asırların kökleştirdiği dini ve ananevi rabitalara sadık olmasıyla açıklar. *Nutuk*'taki bu tespit ve uyarıyı dikkate alan *Nutuk* sonrası Mütareke romanları Millî Mücadele'yi padişaha rağmen vatanlarının kurtuluşu için mücadele eden halkın mücadelesi olarak işler.

Gazi Mustafa Kemal'e göre öncelikle halkı, milleti ve orduyu “Osmanlı Hükümetine, Osmanlı padişahına ve müslimînin halifesine isyan ettirmek lâzım

---

³ İnci Enginün, Zeynep Kerman, Selim İleri, *Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız*, (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1998), 23.

geliyordu”⁴. Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal’in *Nutuk*’ta dile getirdiği bu arzusu, *Nutuk* sonrasında yayımlanan Mütareke romanlarının kurgu ve anlatılarını şekillendirmiştir. Böylece resmi tarihin Türk devriminin öncül basamağı olarak nitelendirdiği Millî Mücadele algısı ve Millî Edebiyatta mütareke anlatıları yeni bir veçheye kavuşmuştur. Erol Köroğlu “*Sahnenin Dışındakiler*”i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü” başlıklı yazısında Kurtuluş Savaşı anlatılarının dört düzeyde biçimlendiğini belirtir:

(1) Öykü zamanı (olayların kronolojik ve çizgisel ilerleyişi); (2) olay örgüsü zamanı (yazarın kronolojiye müdahalesi); (3) üretim/yazılma zamanı (yazarın/ anlatı üreticisinin, yazma sürecini çeşitli biçimlerde etkileyen kronotopu); ve (4) okunma zamanı (alınlanma sürecini belirleyen ve ilk yayım tarihinden şu ana kadar gelen “n” sayıda okurun kronotopu ya da kronotopları)⁵.

Bu çalışmada incelenen romanların yazım ve tefrika tarihleri 1922-1973 arası dönemlere tekabül etse de “öykü zamanı” 1918-1922 yılları arası mütareke dönemi ve Millî Mücadele sürecidir. *Nutuk* (1927) öncesinde ve sonrasında yayımlanan Millî Mücadele anlatılarını birbirlerinden farkı kılan temel etken, eserlerin alınlanma ve okunma zamanını etkileyen “üretim/yazılma zamanıdır”. Bu romanlar üretildikleri tarihin sosyopolitik etkilerini taşıyarak bu etkileri halihazırdaki ve istikbaldeki okuyucularına ulaştırma misyonu edinir. Böylelikle birer politik kültürel üretim örneği olan Mütareke romanları ve Millî Mücadele anlatıları, zaman içinde “estetize edilmiş bir kültür aracılığı ile amacını ifade etmeden amaçlı olarak işler”⁶. Buradan yola çıkarak ulus-devletin erken dönem romanlarının milli kimlik inşası ve bu inşayı muhayyel bir cemaatle ilişkilendirme çabası, *Nutuk* öncesinde ve sonrasında yayımlanan Mütareke romanları ve Millî Mücadele anlatılarının yakın okuması yapılarak tespit edilebilir.

Türk Edebiyatında Millî Mücadele algısı ve Millî Edebiyatta Mütareke’ye odaklanılan bu çalışmada ana kaynak olarak alınan on romanın mukayeseli yakın okuması yapılmıştır. Millî Mücadele algısının edebi metinlerde nasıl kurgulandığı, Milli Edebiyatta mütareke kavramının romanlarda geçirdiği değişimin dinamikleri

⁴ a.g.e, 26.

⁵ Erol Köroğlu, “*Sahnenin Dışındakiler*”i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü”, *Bilgi*, (Yaz 2013, Sayı 66, 93-122), 109.

⁶ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, 142.

ve *Nutuk*'un tür içindeki romanlar üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Türk Edebiyatı'nın yüz yıllık kısa roman tarihinde etkisi güçlü olmuş, bir anlamda kanon da sayılabilecek dokuz roman (Halide Edip Adıvar *Ateşten Gömlek*, Halide Edip Adıvar *Vurun Kahpeye*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Sözde Kızlar*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kıralık Konak*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*, Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu*, Ahmet Hamdi Tanpınar *Sahnenin Dışındakiler*) tercih edilmiş olup, bunlara o derece tanınmayan, fakat dönemin unsurlarını kendisinde açıkça takip edebildiğimiz Ercümen Ekrem Talû'nun *Kan ve İman* romanı da eklenmiştir. Seçilen bu on roman *Nutuk* öncesinde yayımlanmış olanlar (Halide Edip Adıvar *Vurun Kahpeye*, *Ateşten Gömlek*, Ercümen Ekrem Talû *Kan ve İman*) ve *Nutuk* sonrasında yayımlanmış olanlar (Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*, Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*) olarak iki ana grupta incelenmiştir. İlave olarak Mütareke romanları (Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1922'de tefrika edilen *Kıralık Konak*, Peyami Safa'nın 1924'te yayımlanan *Sözde Kızlar* romanı da katılarak) ortak temaları ve bu temaların “Anadolu-İstanbul”, “Suriçi-Pera”, “Biz ve Öteki”, “Ahlaken Yükseliş ve Çöküş” karşıtlıkları bağlamında, süreç içindeki değişimlerine odaklanılarak irdelenmiştir. Son olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1950 yılında tefrika edilmiş fakat 1973 yılında yayımlanmış *Sahnenin Dışındakiler* romanı, mütareke dönemi İstanbul'unun toplumsal değişimine odaklanarak, incelenen diğer Mütareke romanlarının sunduğu Millî Mücadele anlatılarından farklı bir anlatı sunması sebebiyle tercih edilmiştir.

Tez, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü izleyen birinci bölümde Gregory Jusdanis'in *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi* başlıklı kitabında belirttiği “milliyetçi stratejilerin merkezinde olan edebiyat” bağlamında Mütareke romanları politik birer kültürel üretim örneği olarak incelenmiş ve *Nutuk*'un Millî Mücadele'yi konu alan edebi metinlere etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Aynı bölümün ikinci alt başlığında *Nutuk* çerçevesinde kurgulanmış Millî Mücadele anlatılarına alternatif birer anlatı örneği sunmaları sebebiyle Kaçakçılık Teşkilatı'nın

kurucusu Hüsni Himmetoğlu'nun *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, Mustafa Durukan'ın *Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Erik Jan Zürcher'in *Millî Mücadele'de İttihatçılık* ve Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul 1918-1923* kitaplarından faydalanılmıştır. Bu bölümde resmi tarih anlatısına bağlı bir Millî Mücadele anlatısı kurgulayan Mütareke romanlarının yok saydığı bir olgu olarak İstanbul'un Millî Mücadele'deki işlevi ve katkılarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde *Nutuk* öncesinde, yani askeri mücadele yıllarında yayımlanmış olan (Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye*, *Ateşten Gömlek*, Ercümen Ekrem Talû'nun *Kan ve İman*) Mütareke romanlarının yakın okuması yapılmıştır. Bu bölümde ilk olarak *Nutuk*'tan seçilmiş birkaç pasaja odaklanılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele algısı üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi, *Nutuk*'un ortaya koyduğu siyasi söylemi netleştirerek *Nutuk* öncesi Mütareke romanlarının bu söylemden hangi bakımlardan ve nasıl farklılaştıklarını tespit etmektir. İncelenen üç romanın *Nutuk* sonrasında yayımlanan Mütareke romanlarında görülmeyen bir işgal İstanbul'u betimlemesi ve İstanbul'un Millî Mücadele'de Anadolu'ya sağladığı maddi ve manevi katkıları ele almaları irdelenmiştir. İkinci bölümün ikinci alt başlığında beş Mütareke romanındaki (Ercümen Ekrem Talû *Kan ve İman*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Sözde Kızlar*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*) ortak temalar ve yorum farklılıkları "Suriçi-Pera", "Biz ve Öteki", "Ahlaken Yükseliş ve Çöküş" ikili karşıtlıkları bağlamında değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, *Nutuk*'tan sonra *Nutuk* etkisiyle yayımlanan Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*, Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında Millî Mücadele algısındaki değişim ve etkileri egemenlik ve kutsallık merkezlerinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması bağlamında ele alınmıştır. Bu romanlarda eski bir güç merkezi olan İstanbul'un gücünü kaybedişi ve Ankara'nın yeni güç merkezi olarak yükselişi romanlardan örneklerle takip edilmiştir. Bu bölümde çalışılan dört romana ek olarak Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* (1939) romanından da faydalanılmıştır.

Dördüncü bölümde, incelediğimiz diğer bütün Mütareke romanlarından farklı olarak, onların sunduğu Millî Mücadele anlatılarına alternatif bir anlatı sunan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* romanının yakın okuması yapılmıştır. Mütareke dönemi İstanbul'unun geçirdiği toplumsal ve kültürel değişime odaklanarak oluşturulmuş bir Millî Mücadele anlatısı sunan *Sahnenin Dışındakiler*, yayımlandığı dönem ve tür içindeki diğer metinlerle ilişkisi göz önüne alınarak incelenmiştir.

1. POLİTİK KÜLTÜREL ÜRETİM ÖRNEĞİ OLARAK MÜTAREKE ROMANLARI

Romanlar her zaman aşağıda olanın maceralarını anlatır; romanın içeriği kendisini keşfetmeye çalışan ruhun hikayesidir, kahraman kendisini sınavan ve ispat eden maceraları arar ve kendisini kanıtlayarak özünü keşfeder (...) destanın kahramanları çeşitli maceralardan geçer fakat kesin olan şey şudur ki kahramanlar dahilde (manen) ve hariçte (madden), iki şekilde de sınavı geçer; dünyaya hükmeden tanrılar her zaman şeytanları (ya da Hint mitolojisinde denildiği gibi, 'engellerin tanrılarını') yenmelidirler.⁷

Georg Lukacs'ın *The Theory of the Novel* kitabındaki roman tanımı, ulus-devletlerin erken dönemlerinde kaleme alınan kur(t)uluş anlatıları için geçerli bir tanımdır. Türk edebiyatında Mütareke romanları ve tür olarak Kurtuluş Savaşı anlatıları, Lukacs'ın işaret ettiği "her zaman aşağıda olanın maceralarını anlatma" durumu, Düvel-i Muazzama'ya karşı kendini siyasal, maddi ve teknik bakımlardan yetersiz hisseden milletin işgal dönemi boyunca deneyimlediği zorlukları ve maceraları konu alır. Yine Lukacs'ın belirttiği gibi "romanın içeriği kendisini keşfetmeye çalışan ruhun hikayesidir". Mütareke romanlarında keşfedilmeye ve resmedilmeye çalışılan öz, mütareke boyunca geçirdiği sınavlar ve atlattığı badirelerle kendini sınavan ve kanıtlamaya çalışan bir milletin milli özüdür. Anti-kahramanlara karşı her halükârda galip olan roman kahramanları (çünkü dünyaya hükmeden tanrılar her zaman şeytanları yenmelidirler) deneyimledikleri maceradan sağ salim ve galip çıkarlar. Burada Lukacs'ın roman tanımı ile Mütareke romanları arasında metaforik bir ilişki kurulmuştur. *Nutuk* öncesinde yayımlanan Mütareke romanları Yarbay Eyüp Durukan'ın yayımlanan günlüğünün başlığından alıntılırsak "Meşum Mütareke"⁸ süresince gerçekleşen "Meşru Mücadele"⁹'nin hikayesini konu edinir. Fakat özellikle *Nutuk* sonrasında yayımlanmış romanların yakın okuması yapıldığında "Meşru Mücadele" sadece haksız bir işgal karşısında gerçekleşen hadiseler bütünü olmaktan çıkar ve Türk milletinin varoluşunu ve milli özünü keşfediş serüvenini aktarma misyonu edinir. Özellikle erken dönemde kaleme alınan Mütareke romanları bizzat gerçeklik inşâ

---

⁷ Georg Lukacs, *The Theory of The Novel: A historico-philosophical essay on the forms of great epic literature*, translated by Anna Bostock, (The Merlin Press Ltd., 3 Manchester Road, London E14 Reprinted 1988), 89. Çeviri bana aittir E.A.

⁸ Eyüp Durukan, *Günlüklerde Bir Ömür IV Meşum Mütareke Meşru Mücadele*, (İstanbul: İşbankası Yayınları, 2011).

⁹ a.g.e.

etmekten sorumlu bir akım olan realist romanlar olmaları bakımından bu misyonu gerçekleştirmekte önemli birer araçlardır.

Mütareke romanları, özellikle *Nutuk* sonrasında yayımlanmış olanlar, Gregory Jusdanis'in *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi* kitabında belirttiği "(...) edebiyat kültürel kimliklerin inşa edilmesinde çeşitli toplum mühendisliği amaçlarına hizmet edecekti"¹⁰ tespiti ile örtüşür. Jusdanis'in Yunan Edebiyatı için "Bir milli kültür fikri, yeni bir kimliğin icadı, kültürel mühendislik yoluyla mümkün kılınmıştı."¹¹ tespiti, Mütareke romanları ve Kurtuluş Savaşı anlatılarına odaklanıldığında Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Romanları için de geçerlidir. Yeni bir kimliğin icadı başlı başına politik bir süreçtir. Bülent Somay'ın *The Psychopolitics of the Oriental Father* kitabında belirttiği "(...) Türkiye'nin modernleşmesinden sorumlu olacak entelijansiya / idari öncül-sınıf"¹² tespitine uygun olarak Mütareke romanları dönemin aydınlarınca üretilmiş politik birer kültürel üretim süreci örnekleridir.

1.1. Milliyetçi Stratejilerin Merkezindeki Edebiyat Bağlamında Mütareke Romanları ve Millî Mücadele Anlatıları

Milliyetçiliğin nihai misyonu özerk bir devletin kurulması ve pekiştirilmesidir. Ama devletin kendisini bir arada tutacak, birbirleriyle bağlantılı bir değerler ve duygular ağına ihtiyacı vardır. Millet inşa etme, kolektif anlatılar uydurmayı, etnik farklılıkların homojenleşmesini ve muhayyel bir cemaatin ideolojisini yurttaşlara benimsetmeyi gerektirir.¹³

"Milliyetçiliğin nihai misyonu olan özerk bir devletin kurulması ve pekiştirilmesinde" Mütareke dönemi roman yazarları da kendi üzerlerine düşeni yaparlar. Millî Mücadele sürecinde ve sonrasında yeni devletin temellerinin atıldığı dönemde *İkdam*, *Sabah*, *Milliyet* gibi gazetelerde Millî Mücadele'yi konu alan romanlar tefrika edilir ve yayımlanır. Bu tefrika ve yayımlar "etnik farklılıkların homojenleşmesinde ve muhayyel cemaat ideolojisinin yurttaşlara

¹⁰ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür. Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, 183.

¹¹ a.g.e, 57.

¹² Bulent Somay, *The Psychopolitics of the Oriental Father: Between Omnipotence and Emasculation*, (United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2014), 90. Çeviri bana aittir, E.A.

¹³ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, 60-61.

benimsetilmesinde”¹⁴ etkin bir araç olur. *Nutuk*’ta ifadesini bulan modern bir ulus devlet öngörüsü ve arzusunun gerçekleşmesine katkı olmak üzere, *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında ulusal, seküler ve modern devlet ve halk anlatılarının daha belirgin bir hal aldığı görülür. Gregory Jusdanis milliyetçi stratejilerin merkezinde olan edebiyatın rolü üzerine şu tespitte bulunur:

Edebiyat, Aydınlanma’nın kültür-yaratma projesindeki ayrıcalıklı konumu yüzünden, genel işlevsel farklılaşma süreci içinde özerk bir kurum haline gelen ilk sanattı (...) Estetik ve romantik eleştiri bunu inkâr etse de, kitlesel üretim, romanların tefrika edilmesi ve ucuz kitaplar basılması yoluyla, kültür sanayisinin yasalarına bütün sanatlardan önce edebiyat tabi oldu.¹⁵

Edebiyatın kültür sanayisinin yasalarına bütün sanatlardan önce tâbi oluşu Mütareke döneminin basın-yayın hayatında da görülmektedir. Basın-yayın, işgale karşı kaleme alınan yazıları ve tefrika edilen romanları yayımlamakla yalnızca İtilâf devletlerinin Osmanlı topraklarında gerçekleştirdiği işgallere karşı halkın haklı isyanını yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda milliyetçi ideolojinin halkta yer etmesi amacıyla propaganda aracı olarak da kullanılmıştır.

Gregory Jusdanis *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür* kitabında “Toplumsal olarak önemli normların kolektif olarak içselleştirilmesini beslediği düşünüldüğünden edebiyat en etkili toplumsallaştırma aracı haline geldi.”¹⁶ tespitinde bulunur. Özellikle Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde tefrika edilmiş ve yayımlanmış romanlar, toplumsal olarak önemli normların (milliyetçilik, halkçılık, anti-emperyalizm, vs.) kolektif olarak içselleştirilmesini beslemiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin en etkili toplumsallaştırma araçlarından biri olmuştur. Dönemin romanları, özellikle 1927 sonrasında yayımlanan romanlar hem telkin edici hem de tenkit edici özellikleri ile halkı içinden çıkılmaması gereken bir çerçeveye yerleştirmiştir. Gregory Jusdanis sınırları keskin bir şekilde çizilmiş bu metaforik çerçevenin dışına çıkılmamasında edebiyatın oynadığı rol üzerine şu tespitte bulunur:

“Milletler”, diye yazar Stathis Gourgouris, “siyasal ve coğrafi olarak millet adını almadan önce rüya olarak var olurlar” (1989: 109); kültürün amacı başlangıçtaki bu rüya durumunu korumak ve yeniden canlandırmaktır. Bu nedenle, millet inşasının başlangıç

---

¹⁴ a.g.e, 60-61.

¹⁵ a.g.e, 200-201.

¹⁶ a.g.e, 164.

aşamasında milliyetçiğin taşıyıcıları, bir milli bilinç belirleyip kodlayacak kurumlar kurmak isterler. Edebiyat bu tür kurumlardan biridir. İlerideki bölümde iddia edeceğim gibi, bütün sanatlar arasında millet oluşumuna en güçlü bir biçimde edebiyat iştirak eder. Örneğin, roman, gazeteyle birlikte milli basılı medyanın dilin standartlaştırılmasına yardım eden ve okuryazarlığı teşvik eden en önemli araçlarındandır (Brennan 1990: 58). Edebiyat kolektif kimliğin aynası olarak hizmet verir ve aynı zamanda onun hikâyesini anlatır.¹⁷

Kolektif kimliğin aynası olarak hizmet veren ve aynı zamanda onun hikâyesini anlatan edebiyat, kimlik inşasının yapı taşlarından birini oluşturur. Ulus-devletin amaçladığı muhayyel cemaatin oluşumu, edebiyatın bu arzuyu estetize edilmiş biçimde sunması ile gerçekleşir. Bu bağlamda romanlar, halk içinde kolektif bir bellek üretmeye yarayan en etkili araçlardan biri olarak işlev görür. “Milliyetçiliğin “Batı Avrupa’dan komşu ülkelere geçmesi, Avrupa’ya ait düşünce ve değerlerin yayılmasıyla el ele gitmiştir”¹⁸. “Batı Avrupa’dan komşu ülkelere geçen ve Avrupa’ya ait düşünce ve değerlerle el ele giden milliyetçilik”, topluma ideolojisini benimsetmek amacıyla yeni kurulan ulus-devletin peşine düştüğü “bir kurum olarak edebiyattan”¹⁹ faydalanır. Gregory Jusdanis’in Kamusal Kültür Mekânları²⁰ olarak adlandırdığı edebiyat kurumlarından üçü olan “Basın ve Dergiler”²¹ (Mütareke dönemi gazetelerinde tefrika edilen romanlar), “Edebiyat Öğretimi”²² (Orta okul ve lise Edebiyat Müfredatı) ve “Edebiyat Kahveleri ve Dernekleri”²³ (Türk Ocağı), milliyetçi ideolojinin yeni devlette yerleşmesi ve pekişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Romanlarındaki Anadolu vurgusu ile milli kimlik inşasına hizmet eden Halide Edip Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu romanlarının lise Türk Edebiyatı müfredatında yer alması ve günümüzde canlılıklarını koruması bunu örnekler. Bu durum Jusdanis’in “Bir metin bir cemaat için özel bir fayda sağlıyorsa, hayatta kalma şansı artar.”²⁴ tespiti ile örtüşür. Özellikle *Nutuk* sonrasında yayımlanan Mütareke romanları, *Nutuk*’ta tasvir edilen milli kimliği onaylayan ve idealize eden yapıları sebebiyle diğer

---

¹⁷ a.g.e, 78.

¹⁸ a.g.e, 78.

¹⁹ a.g.e, 200.

²⁰ a.g.e, 200.

²¹ a.g.e, 211.

²² a.g.e, 227.

²³ a.g.e, 242.

²⁴ a.g.e, 114.

Mütareke romanları ve Kurtuluş Savaşı anlatılarına göre daha uzun ömürlü olmuştur.

Jusdanis edebiyatın toplumsal etkisi üzerine “Toplumsal etkileri olduğuna inanıldığı için edebiyata on sekizinci yüzyılda en önde gelen temsili sanat olarak bakılmaya başlandı. Aydınlanma’nın toplum mühendisliği projesinde edebiyat en etkili toplumsallaştırma -insanlara bir burjuva kültürü aşılama- aracı olarak ortaya çıktı”²⁵ tespitinde bulunur. Topraklarında birçok etnik topluluk barındıran Osmanlı Devleti’nin ulus-devlete geçişinde ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşu sürecinde “Edebiyat, katmanlaşmış bir toplumdan farklılaşmış bir topluma geçmenin ürünü olarak”²⁶ milliyetçi stratejilerin merkezinde bir konum alır. Burada Millî Mücadele anlatılarının ve Mütareke romanlarının sözü edilen konumu pekiştirmesi ve içselleştirmesi ile, toplumu bütünleştirici bir milli kültürün oluşturulması hedeflenir. Dönemin edebi anlatılarında, özellikle *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında gözlemlenen dilin daha seküler ve milli bir hâl alışı da yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin modernleşme süreci ile ilgilidir. Jusdanis modernleşme ve milli bir kültürün oluşturulmasında önemli bir etken olan edebiyat üzerine “Modernleşme, katmanlaşmış sistemin etnik-dinsel kimliklerinin yerine geçecek bir milli kültürün oluşmasını gerektirir”²⁷ tespitinde bulunur. Romanlarda dilin sekülerleşmesi içeriğin de sekülerleşmesini beraberinde getirmiştir. Halkın dini ve milli saiklerle bağlı olduğu Osmanlı padişahı ve İstanbul Hükümeti, özellikle *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında Millî Mücadele karşıtı ve işgalci yandaşı olarak betimlenerek, etnik-dinsel kimliklerin yerine geçecek bir milli kültür oluşumunun önü açılmıştır:

Mustafa Kemal'e 24 Kasım 1934'e kadar resmi olarak 'Atatürk' onursal adı verilmemiş olsa da *Nutuk*'ta Mustafa Kemal zaten Atatürk'tür: *Nutuk*'un anlatıcısının zaten 'Baba/Ata' belirtileri mevcuttur [...] Ata (Baba) Türk imgesinin *Nutuk*'ta doğduğu ve o zamandan beri Türk siyasal kültürünün sembolik evreninin merkezinde olduğu iddiası tarihin bir telosu olarak aydınlanma fikriyle, Kemalist devlet seçkinleri tarafından kullanılan temel

---

²⁵ a.g.e, 162.

²⁶ a.g.e, 208-209.

²⁷ a.g.e, 89.

meşruiyet araçlarının *Nutuk*'ta inşa edildiğini iddia etmek için en önemli argümandır (Alaranta 2011, s.103)²⁸.

Bülent Somay'ın *The Psychopolitics of the Oriental Father* kitabında, Toni Alaranta'nın *The Enlightenment Idea of a History as a Legitimation Tool of Kemalism in Turkey* kitabından alıntılacağı bu pasaj, *Nutuk* sonrasında yazılmış Mütareke romanlarındaki Millî Mücadele algısının değişimin incelenebilmesi açısından önemlidir. Atatürk'ün "Ata"lığı, "Baba" figürü haline gelişi ve Türklerin "Baba"sı oluşu *Nutuk*'tan da önce başlayan bir süreçtir. Bu süreç İzmir'e girişle başlamaktadır. Hemen Millî Mücadele'nin sonunda, İzmir'in geri alındığı noktada Mustafa Kemal'in Halaskârgazi olarak nitelenmesi ve kamuoyunda böyle anılır olması süreci başlatır. *Nutuk*'a kadar gelen kültürel çatışma ve hegemonyayı oluşturma ortamında sözü edilen "gazi"lik meselesi dönemin medyası aracılığıyla çokça kullanılmış ve sonrasında "Baba" imgesi *Nutuk* ile daha sağlam bir temele oturtulmuştur. Türk siyasi kültürünün sembolik evreninin merkezinde olan Ata (Baba) imgesi edebi eserleri de etkilemiş, bu imge özellikle romanlar aracılığıyla toplumda yerleştirilmiş ve pekiştirilmiştir. *Nutuk* öncesi Mütareke romanlarında Millî Mücadele yeni bir devletin kuruluşu arzusuyla gerçekleştirilen bir mücadele olarak değil, Müslüman-Türk halkın İtilâf devletlerine karşı meşru mücadelesi olarak nitelendirilmiştir. *Nutuk* etkisiyle yayımlanan Mütareke romanlarında ise Millî Mücadele ulus-devlete geçiş sürecinin ilk ve en önemli basamağı olarak değerlendirilmiştir. Hülya Adak'ın deyişiyle "aşkın bir yapı"²⁹ haline gelen *Nutuk*, dönemin romanlarının içeriğini şekillendirmekle kalmamış, toplumun mevcut eserleri okuma pratiği üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu çalışmada incelenmekte olan ve halen popülerliğini koruyan milli romanslar üzerine Erol Köroğlu'nun "Hegemonyaya Giden Yolda Anakronizm: M. Atilla Aykut'un *Silah Arkadaşları*'nda Tarihe

---

²⁸ Bulent Somay, *The Psychopolitics of the Oriental Father: Between Omnipotence and Emasculation*, (United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2014), 142. Çeviri bana aittir, E.A.

²⁹ a.g.e, 509. Çeviri bana aittir E.A., alıntının tamamı şöyledir: "*Nutuk*, tarihsel bağlamı yeniden yazarak Mustafa Kemal'in kamusal imajını etkili bir şekilde dönüştürdü. Kemalist seçkinlerin 'ulus' ve 'uygar uluslar topluluğuna' karşı kararsız konumu ancak bir dizi manipülasyonla sürdürülebilirdi ve bunlardan ilki son birkaç on yıllık tarihin yeniden keşfedilmesiydi. Tarihin bu yeniden yazımı, konuşan özne ile (Mustafa Kemal) ve *Nutuk*'un mümkün kıldığı sessiz halkın anlatıyla özdeşleşmesine olanak sağladı; ancak bu özdeşleşme gerçekleştirildiğinde, Adak'ın deyişiyle, 'aşkın bir yapı' haline geldi." Çeviri bana aittir E.A.

Popüler Yaklaşım” başlıklı yazında Doris Sommer’ın cümlelerini alıntılıdığı pasaj bu bağlamda büyük önem taşır:

Bu romansların yazarları, “belirlenemez” bir tarihin epistemolojik boşluklarından yola çıkarak ideal bir gelecek inşasına soyunurlar. Bu cüretkârlıklarının nedeni hem doğmakta olan ulusu meşrulaştırma gereksinimi hem de tarihi gelecekteki bir ideale yönlendirme fırsatıdır. Daha genel bir millet inşası sürecinde, okurlarına ulaştırdıkları muhayyel yapılarla tarihe müdahale edebilmekte, tarihin inşasına katılmaktadırlar. Tarihsel alegoriyle santimantalliğin birleştirildiği milli romanslar, verilere dayanmaktan çok erotik, geriye bakmaktan çok ileriye dönük, yansıtmacı yaklaşımlarla oluşum sürecindeki ulusçuluğun iki kurumunu, ulus ve aileyi kontrol altına alır ve inşa ederler.³⁰

1.2. Millî Mücadele Anlatılarında ve Mütareke Romanlarında Yer Etmiş Bir Tema: İstanbul ve Anadolu

Mütareke romanlarının neredeyse hemen hepsinde karşımıza çıkan ana tema, Millî Mücadele’nin çeşitli safhalarına farklı etki ve katkılarıyla işlenen İstanbul ve Anadolu temasıdır. *Nutuk* öncesinde yayımlanmış Mütareke romanlarında Millî Mücadele, İstanbul ve Anadolu iş birliği bağlamında ele alınır. Bu romanlarda mücadelenin fiili olarak gerçekleştiği yer olan Anadolu’ya her türlü destek İstanbul’dan sağlanır. *Nutuk* sonrasında yayımlanan romanlarda ise Ankara’daki Temsilî Heyetin faaliyetleri öne çıkarılmış, Millî Mücadele’nin bu faaliyetlerle başarıya ulaşacağı ön görülmüştür. İstanbul’un Millî Mücadele’ye katkısı fertler düzeyine indirgenmiş, “İstanbul” kelimesi çoğu zaman işgale karşı kayıtsız ve Millî Mücadele aleyhtarı olarak tanımlanan İstanbul Hükümeti ve Osmanlı padişahını nitelemek için kullanılmıştır.

İstanbul’un gerek Hükümet gerekse halk olarak Millî Mücadele’ye maddi ve manevi katkıları *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında tamamen göz ardı edilmiş hatta yok sayılmıştır. Hülya Adak’ın “National Myths and Self-Narrations: Mustafa Kemal’s Nutuk and Halide Edip’s Memoirs and The Turkish Ordeal” başlıklı yazısında tespit ettiği gibi kimi yazarlar *Nutuk*’a reddiye olarak (Kazım Karabekir Paşa’nın İstiklâl Harbimiz eseri gibi) kendi anılarını, hatıratlarını, otobiyografilerini alternatif sesler olarak yayımlamıştır:

---

³⁰ Erol Köroğlu, “Hegemonyaya Giden Yolda Anakronizm: M. Atilla Aykut’un *Silah Arkadaşları*’nda Tarihe Popüler Yaklaşım”, *Toplumsal Tarih*, (Nisan 2020), s.39.

Nutuk'un okunmasından hemen sonra, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Cebesoy, Dr. Rıza Nur ve Halide Edip Adivar'ın da dahil olduğu Mustafa Kemal'e muhalif olan bir grup tarafından çeşitli savunma mektupları ve alternatif otobiyografiler yazıldı. Ancak 1925'ten sonra sadece siyasi muhalefet değil, basın da susturuldu, böylece kaleme alınan bu makaleler ve yazılar Türkiye'de yeterince tanıtılmadı.³¹

Kaçakçılık Teşkilâtının Kurucusu Himmetzâde Hüsni Bey'in³² (Hüsni Himmetoğlu) *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları* başlıklı çalışması, *Nutuk* etkisiyle yayımlanmış Mütareke romanlarındaki Millî Mücadele anlatısından farklı bir anlatı sunmaktadır. Hüsni Himmetoğlu kitabında İstanbul'dan Anadolu'ya sağlanan maddî desteklere yer vererek, özellikle kaçakçılık hadiselerinin seyrini nakleden ve kaçakçılığa dair fatura ve bonoları da içeren bir eser hazırlamıştır. Bu çalışmanın önemli bölümlerinden biri “Anadolu'yu İlgilendiren Bazı Tenkitler ve Vesikalar” başlığıdır. Bu tenkitlere Eyüp Durukan'ın *Günlüklerde Bir Ömür IV Meşum Mütareke Meşru Mücadele* kitabında “Anadolu iyi çalışmıyor”³³ başlığı altında da yer verilerek, iki eserde de İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan kaçakçılıklardan ve İstanbul'un Anadolu'ya sağladığı maddi desteklerden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Himmetoğlu'nun ifadesiyle:

Kurtuluş Harbinde Anadolu'nun İstanbul bakımından iki önemli hatası olmuştur. Bunun biri İstanbul'da çalışan gizli kuruluşlar, diğeri de para meselesi ile ilgili kısımlardır. Yapılan bir çok ricalara, ısrarlara rağmen, Anadolu'yu, bu iki önemli mesele üzerinde ne ehemmiyetli bir incelemeye ve ne de önlenmesi konusunda esaslı bir teşebbüse yönlentmeye maalesef imkân olmamıştır. Bu yüzden de İstanbul gizli teşkilâtı maalesef bazı engellere, tehlikelere uğramış ve Anadolu da büyük yararların yoksunluğuna uğramıştır (...) Kaldı ki İstanbul Anadolu'nun giriştiği harpte, harbi zafere ulaştırabilecek mühim ve birçok maddeler ve kıymetli elemanlarla doluydu. Harp edecek kuvvetlerin büyük bir kısmı İstanbul'da idi. Bunların Anadolu'ya gönderilmeleri harbi yapacak ve başaracak unsurların en mühimlerinden birinin temini demektir. Birinci Dünya Harbini devam ettiren ve ettirecek olan bir çok harp malzemesi tamamen İstanbul ambarlarında dolu idi. Düşmanların durumunu bildirecek ve harbin gidişine etkili olacak istihbarat kaynaklarının en mühimleri gene İstanbul kanalıyla elde edilebilirdi. Görülüyor ki, İstanbul harbin devam veya ademi devamı, zaferin temin veya ta ademi temini gibi harbin esas ve temelinde fayda ve rolü olan bir şehirdir. (...) Anadolu'nun İstanbul dışı kese açtığı ve belirli kişilerin yol göstericiliğiyle tehlikeli siparişlere giriştiği ve bu aldatıcı siparişlerden hiçbir yarar sağlayamadığı ve yüzbinlerce liranın yok olduğu da birer

³¹ Hulya Adak, “National Myths and Self-Narrations: Mustafa Kemal's *Nutuk* and Halide Edip's *Memoirs and The Turkish Ordeal*”, *South Atlantic Quarterly* 102(2-3): 509-527, 510. Çeviri bana aittir E.A.

³² Hüsni Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımlar Cilt No:2*, (İstanbul: Ülku Matbaası, 1975), 418.

³³ Eyüp Durukan, *Günlüklerde Bir Ömür IV Meşum Mütareke Meşru Mücadele*, 584.

gerçektir. Fakat nedense bu cömertçe hareket İstanbul'dan esirgenmiş ve İstanbul'un müstesna mevki ve başarıları düşünülmemiştir.³⁴

Hüsnü Himmetoğlu'nun burada belirttiği iki önemli bilgi, özellikle *Nutuk* sonrasında yayımlanmış olan Mütareke romanlarının içeriğinin geçirdiği değişime dair ipuçları verir. Bunlardan ilki İstanbul'un Millî Mücadele'yi madden ve mânen desteklediği ve Millî Mücadele'de önemli bir rolü olduğu bilgisidir. Himmetoğlu'nun sözleriyle İstanbul, “harbin devam veya ademi devamı, zaferin temin veya ta ademi temini gibi harbin esas ve temelinde fayda ve rolü olan bir şehirdir.”³⁵. Bir diğer önemli nokta İstanbul'daki teşkilatlar ve Anadolu arasında var olan ve sebebi bilinmeyen anlaşmazlıktır. Hüsnü Himmetoğlu bu anlaşmazlıkları kitabın ilerleyen bölümlerinde M.M. Grubu (Millî Müdafaa) ve Felah Grubu arasında baş gösteren sıkıntılara değinerek açıklamaya çalışmıştır. Hüsnü Bey Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasında İstanbul'un katkısının büyük payı olması sebebiyle, bu payın üzerinde hak iddia edecek bir Anadolu için uğraşıldığı argümanını M.M.'ye bağlı çalışan Halil Kemal Bey ve Hüsamettin Bey ile ilgili bazı anekdotlar paylaşarak öne sürer:

Hakikat şudur ki, Anadolu'ya yapılan kaçırma işleri 920 yılında yavaş adımlarla ve iptidai tedbirlerle başlamış ve Felah Grubunun kuruluşundan sonra da her gün artan bir hızla devam etmiştir. Felah Grubunun teşekkülünden sonradır ki tehlikenin daha da artmasına rağmen kaçakçılık şekilleri daha tedbirli ve tertipli usullere bağlanmış, aynı zamanda kaçırılan miktar, bavullardan sandıklara, kilolardan tonlara, motorlardan vapurlara, hatta münferit vapurlara kadar intikal eylemiş, sürat, intizam ve artmalar muntazaman devam etmiş ve zafer de böylece elde edilmiştir.³⁶

Erik Jan Zürcher *Millî Mücadele'de İttihatçılık* kitabında Karakol Teşkilatı'nın Millî Mücadele'deki önemli faaliyetlerine işaret eder. 1920 yılında Mustafa Kemal'in Karakol'u resmi olarak feshetmesi, Hüsnü Himmetoğlu'nun kitabında belirttiği Anadolu ve İstanbul teşkilatları arasındaki çatışmaları akla getirir: “Bu örgüt ve faaliyetleri, İttihatçı lider kadro tarafından yapılan bir planın ürünüdür ve faaliyetleri en başından beri Anadolu'da bir ulusal direniş hareketi oluşturulması amacına yöneliktir”³⁷.

³⁴ Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 62-63.

³⁵ a.g.e, 62.

³⁶ a.g.e, 397-398.

³⁷ Erik Jan Zürcher *Millî Mücadelede İttihatçılık*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2018).

Hüsnü Himmetoğlu kitabının sonlarına doğru ‘‘Mareşal Fevzi Çakmak’ın Kurtuluş Harbine Dair Bizzat Yazdıkları Notlar ve Hüsamettin Bey’in Tab Edilmemiş Birinci ve İkinci Cilt Eserlerindeki Notlarına Ait Bazı Tafsilatlar’’³⁸ başlıklı bir bölüm açmıştır. Burada M.M. Grubu tarafınca Felâh, Yavuz ve Muaveneti Bahriye teşkilatlarının başarılarının görmezden gelindiğine ve M.M.’nin bu teşkilatlardan daha sonra ortaya çıkmış olup, sözü geçen teşkilatlardan çok daha az sayıda faaliyetinin bulunduğuna işaret etmiştir. Hüsnü Himmetoğlu, Mareşal Fevzi Çakmak’ın Millî Mücadele anlatısının metne dökülmesinin önemini şu sözlerle vurgular:

Mütareke sırasında İstanbul ve Hükümetinin Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetini ve bilahare Harbiye Nazırlığını yaparken Anadolu’ya kaçan Fevzi Paşa, gerek İstanbul’da ve gerekse Anadolu’daki vazifesi bakımından İstanbul’un işgal altındaki durumunu ve bir avuç Türk çocuğunun hayat pahasına olan fedakârlıklarını yakından bildiği için, Genel Kurmay riyasetinden Emekliye ayrılmadan evvel Millî mücadele--Kurtuluş Harbi--tarihinin yazılmasını lüzumlu görmüş ve alakalılarına pek yerinde olan şu emri vermiştir. (Bu tarihin yazılması lâzımdır. Yazıya ilk evvel İstanbul’dan başlamak icap eder). Bütün kalbimle iştirak ettiğim bu mutalaanın, bir hakikatin ifadesi olduğuna şüphe edilemez.³⁹

Millî Mücadele’de İstanbul’un faaliyetlerini konu alan bir diğer eser Mustafa Budak’ın *Misâk-ı Millî’den Lozan’a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası* kitabıdır. Bu kitapta Paris Barış Konferansı’nda İstanbul Hükümeti tarafından öne sürülen on maddelik 23 Haziran Resmî Muhtırasına yer verilmiş, aynı zamanda ‘‘müdafaaname’’ de denilen bu muhtıra ve Misâk-ı Millî’ karşılaştırılarak, Misâk-ı Millî’nin ilânından altı ay önce sunulan 23 Haziran Muhtırası ve Misâk-ı Millî kararlarının benzerliklerine değinilmiştir. Mustafa Budak bu muhtıranın önemini şu sözlerle ifade eder:

Bu muhtıra, Osmanlı Devleti’nin Türk barışıyla ilgili olarak resmî görüşlerini yansıtan bir muhtıra olup hükümet tarafından oluşturulmuş bir komisyon tarafından hazırlanmıştı. En önemli özelliği Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edilmiş olmasıydı.⁴⁰

Bilge Criss’in *İşgal Altında İstanbul* kitabında belirttiği gibi, İstanbul Hükümeti temsilcilerinin Amasya’ya giderek Temsilî Heyeti resmen tanınması⁴¹ ve 23

³⁸ Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 400.

³⁹ a.g.e, 400-401.

⁴⁰ Mustafa Budak, *Misâk-ı Millî’den Lozan’a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 73-74.

⁴¹ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 28.

Haziran Resmî Muhtırası ve Misâk-ı Millî arasında yalnızca altı ay bulunması da göz önünde bulundurulduğunda, iki metnin hazırlanışı sürecinde İstanbul ve Ankara'nın birbirinden habersiz olma ihtimalinin düşüklüğü görülmektedir. *Nutuk* sonrası romanlardaki Millî Mücadele anlatıları bu bilgiler ışığında bir anlatı sunmayı tercih etmemiş, *Nutuk*'un belirlediği sınırlara tâbi olarak anlatılarını İstanbul aleyhtarlığı üzerinden kurgulamıştır.

Resmi tarihin Millî Mücadele anlatısında Misâk-ı Millî'nin önemine karşılık, 23 Haziran Muhtırası'ndan söz edilmez ve Misâk-ı Millî kararları yalnızca Damat Ferit Paşa'nın kabinedekilerden habersiz kendi başına sunduğu muhtıra ile kıyaslanır⁴². Buradan beslenen Mütareke romanlarında İstanbul Hükümeti hayalperest ve işgalci yandaşı olarak, Anadolu ise rasyonel, azimli ve kararlı bir duruşla tasvir edilmiştir. Mustafa Budak 23 Haziran Resmî Muhtırası ve Misâk-ı Millî beyannamesi arasındaki “benzerlikler/aynîlikleri”⁴³ üzerine şu tespitte bulunur:

Her şeyden önce her iki belge de Paris Barış Konferansı süresince kısa aralıklarla ortaya çıkan Türkiye'nin barış şartlarını belirleyen birer savunma belgesi idi. Zaten 23 Haziran muhtırası “müdafaanâme” olarak anılmıştır. Her ne kadar Misâk-ı Millî beyannamesine yönelik doğrudan böyle bir nitelendirme yok ise de onu hazırlayan son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân üyelerinin “istiklâl-i devlet ve istikbâl-i milletin haklı ve devamlı bir sulha nâ'iliyet içün ihtiyâr edebileceği fedâkârlığın hadd-i a'zâmîsini mutazammın olan esâsât”tan söz ederek bu esasların dışında Osmanlı saltanat ve toplumunun yaşamasını mümkün görmemeleri, adı geçen belgenin açıkça “savunma amaçlı” hazırlandığını ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi Misâk-ı Millî beyannamesi, aynı süreç içinde hazırlanmalarının dışında, 23 Haziran muhtırası ile amaç beraberliği içindedir. Söz konusu amaç ise I. Dünya Savaşı sonrası şartları içinde Türkiye'nin ülke ve toplum olarak haklarını savunmaktır.⁴⁴

⁴² Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1983), 399-400, “Tevfik Paşa'ya göre, D. Feri, kendisi Paris'e ulaşmadan bir gün önce 'kötü bir Fransızca' ile yazdığı bir notayı verebilmek için hayret verici bir acele göstermiş”, 399.

⁴³ Mustafa Budak, *Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 89.

⁴⁴ a.g.e., 183.

2. RESMİ TARİHİN ÜZERİNDE YÜKSELDİĞİ BİR METİN OLARAK *NUTUK* (1927) VE ÖNCESİNDE YAZILMIŞ MÜTAREKE ROMANLARI

Bu devrin edipleri bir mihver etrafında birleşerek, sosyal bir acıyı terennüm ederek yeni bir devir yaratmışlardır.⁴⁵

Mütareke romanları 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile başlamış ve 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi ile sona ermiş ara dönemi konu alan romanlardır. Mütareke romanlarının dönemin “resmi-objektif” tarihini yansıttığı iddiası, işgal dönemini konu alan romanları objektif/nesnel bir kalıba oturtur ve okuyucular ellerindeki edebi metinleri kendilerine sunulan kalıp içinde değerlendirir. Özellikle tarih içinde önemli olayların ardı sıra yaşandığı dönemlerde yazılan veya o dönemi konu alan romanlar, okuyucu kitleye dönemin toplumsal/sosyolojik gerçekliğine dair ipuçları verse dahi bu ipuçlarının okurları mutlak surette bir hakikate götürmesi beklenemez. Erol Köroğlu’nun “Edebiyatla Tarihin Flörtü” adlı yazısında da belirttiği gibi “Bir edebi eserin, kendini tarihmış gibi sunması bile edebiyata özgü tarihsellikte bağlantılıdır sonuçta”⁴⁶.

Mütareke dönemi romanlarının önemi Mütareke romanlarıyla oluşturulan edebi tarihin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmi tarih anlatısıyla eklemlenmiş olmalarıdır. Devletin resmi tarih anlatısı, Gazi Mustafa Kemal’in 1927 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde okuduğu *Nutuk*’un üzerine temellendirilmiştir. Didem Balta “Küçük Ağa Yeniden Doğarken” başlıklı yazısında Kurtuluş Savaşı Anlatıları için şu tespiti yapar:

Türün kurucu metni olmasa da *Nutuk*, söylem kurucu bir metin olmuş ve kendinden sonra gelen metinleri söylemsel düzeyde etkilemiştir. *Nutuk*’ta Atatürk öznesi, tarihin kendisi ya da aynası gibi yansıtılır (Adak, 2003, s.510). *Nutuk*, bu anlamda tıpkı kendi mitini üreten bir kült gibi gerçekliğin bir modelini değil; gerçekliği anlamak için bir model sunar.⁴⁷

⁴⁵ Enver Behnan Şapolyo, *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi: Millî Mücadele’nin Edebi Vesikaları*, (İstanbul: Ak Kitabevi, 1968), 8.

⁴⁶ Erol Köroğlu, “Edebiyatla Tarihin Flörtü”, *Milliyet Sanat* (Haziran 2006, sayı 567), 2.

⁴⁷ Didem Balta, “Küçük Ağa Yeniden Doğarken”, *Monograf: Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, (2016/6: 10-40), 25.

Bu sebeple resmi tarihin üzerinde yükseldiği bir metin olarak *Nutuk* ile Mütareke romanları arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağın ne şekilde oluşturulduğunu ve hangi temeller üzerine oturtulduğunu tespit edebilmek için ilk olarak *Nutuk*'un bazı pasajlarına odaklanılması gerekmektedir. Gazi Mustafa Kemal *Nutuk*'ta, işgal dönemine ve Millî Mücadele sürecine değinerek Osmanlı Devleti'nin ömrünü tamamladığını ve artık yeni bir Türk Devleti kurulmasının mecburi olduğunu belirtir: “Hakikat-i halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı”⁴⁸. Anadolu'da bölgesel/mahalli olarak işgal kuvvetlerine karşı gösterilen direnişi toparlayıp, mücadeleyi müşterek bir noktadan yürütmeyi amaçlayan Mustafa Kemal Paşa, bu amacını gerçekleştirmek üzere Samsun'a 9. Ordu Kıta Müfettişi (9. Ordu Birlikleri Müfettişi) olarak gönderilmesindeki arzusu ve niyetinden padişah ve halifenin hiçbir şekilde haberdar olmadığını, hatta kendisini Samsun'a gönderirken dahi tereddütlü olduklarını söyler:

Bu vâsi salâhiyetin, beni İstanbul'dan nefy ü teb'id maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl tevdi edildiği, mucib-i istiğrabinız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Herçibadabat benim İstanbul'dan uzaklaşmamı arzu edenlerin icat ettikleri sebep “Samsun ve havalisindeki asayişsizliği mahallinde görüp tedbir almak için Samsun'a kadar gitmek” idi. Ben, bu vazifenin ifası, bir makam ve salâhiyet sahibi olmaya mütevakkıf olduğumu ileri sürdüm. Bunda hiçbir beis görmediler. O tarihte Erkânıharbiye-i Umumiyyede bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar istişmam eden zevat ile görüştüm. Müfettişlik vazifesini buldular ve salâhiyete mütaallik talimatı da, ben kendim yazdırdım. Hattâ Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra imzada tereddüt etmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir tarzda, mührünü basmıştır.⁴⁹

Gazi Mustafa Kemal Millî Mücadele'yi gerçekleştirmekte olan halkın, milli bir bilinçten yoksun ve asırlardır kendisinde kökleşmiş olan saltanat ve hilafet mefhumlarıyla düşünen bir halk olduğunu, bu halkın kurtuluştan anladığı şeyin de padişahı ve saltanatı kurtarmak olduğunu söyler. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun manasını idrak edemeyen bu toplulukta Gazi Mustafa Kemal kurtuluş mücadelesinin asıl amacını kendi içinde nasıl gizli tuttuğunu “milletin vicdanında ve istikbâlinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi

⁴⁸ İnci Enginün, Zeynep Keskin, Selim İleri, *Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız-Antoloji*, 24.

⁴⁹ a.g.e, 22.

vicdanında taşıyarak peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.”⁵⁰ cümleleriyle ifade eder:

Burada, pek mühim olan bir noktayı da kayıt ve izah etmeliyim. Millet ve ordu, padişah ve halifenin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dini ve ananevi rabitalara mutî ve sadık. Millet ve ordu çare-i halâs düşünürken bu mevrus itiyadın sevkiyle kendinden evvel makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın halâs ve masûniyetini düşünüyor. Halife ve padişahsız halâsın mânasını anlamak istidadında değil. Bu akideye muhalif rey ve içtihat izhar edeceklerin vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdut olur...⁵¹

Gazi Mustafa Kemal “Artık, vatanla, milletle hiçbir alâka-i vicdaniye ve fikriyesi kalmamış bir sürü mecaninin, devlet ve millet istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurması nasıl tecviz olunabilirdi?”⁵² şeklindeki sorusu ile Osmanlı Devleti’nin işgalci yandaşı olduğunu ima ederek ömrünü tamamladığı hükmüne varır. Bu nedenle hanedanlığın ve saltanatın idamesine çalışarak padişah ve makam-ı hilâfeti kurtarmak için mücadele vermenin millete yapılacak en büyük fenalık olduğunu belirtir.

Gazi Mustafa Kemal’e göre öncelikle “kurtuluş” düşüncesinin hilafet ve saltanatı kurtarma fikrinden arındırılması gerekmektedir. Ulus-devletin kendini gerçekleştirebilmesi Millî Mücadele’nin özünün milli kimlik üzerine (Türklükte) temellendirilmesi ile mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmek için Gazi Mustafa Kemal, “Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu”⁵³ der. Bu noktada Şerif Mardin’in *Türk Modernleşmesi* başlıklı kitabındaki “toplum hareketlendiricileri”⁵⁴ tanımına uyan Erken Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı yazarlarına büyük iş düşmektedir.

---

⁵⁰ a.g.e, 27.

⁵¹ a.g.e, 23.

⁵² a.g.e, 25.

⁵³ a.g.e, 26.

⁵⁴ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1991), 30.

2.1. *Nutuk* Öncesi Mütareke Romanlarında Millî Mücadele Anlatısı ve Millî Mücadele’de İstanbul’un Rolü (*Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Kan ve İman*)

2.1.1. Millî Mücadele’de İstanbul ve Ankara İş birliği

Bir ihtişam-ı mağrur ile yatan zırhlıların arasından, boğazın mavi suları üzerinden sanki bir seyr-i istihzakâr ile süzülerek geçen takalar her gidişte, Anadolu’ya mütehasir İstanbul’un gönlünü, ruhunu, hissini, fikrini, maddi manevi yardımını taşıyordu.⁵⁵

Ateşten Gömlek Haziran 1923’te, Ercüment Ekrem Talû’nun *Kan ve İman* adlı eserinin yayımlanmasından dört ay önce tefrika edilmiştir. Romanların her ikisinde de *Nutuk* öncesinde yayımlanmış romanlar olmaları itibariyle Millî Mücadele anlatısı İstanbul Ankara iş birliği içinde sunulmuştur. Bu bölümde incelenen metinlerden ilki Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* romanıdır. Halide Edip bu romanda, Mütareke ve Millî Mücadele sürecindeki deneyimlerini Ayşe karakterine eklemeyerek paylaşmıştır.

“İzmir mücadelesinin mukaddes bir alâmeti”⁵⁶ olan Ayşe, Sakarya Harbi sonrasında iki bacağına da kaybederek gazi olan ve geriye kalan ömrünü beynindeki kurşunla geçiren Peyami ve bir İstanbul beyefendisi olan İhsan gibi romandaki birçok karakterin gönlünü kaptırdığı kişidir. Romandaki bu karakterlerin Ayşe’ye karşı besledikleri aşk, Anadolu Müdafaasına ve Millî Mücadele’ye bağlılığın sembolüdür. Peyami’nin Ayşe’ye olan aşkı için “Bundan sonra İstanbul hasretinin karşısına iki parlak ziya koydum. Artık *Ateşten Gömlek* arkamda, ateşten kamçı Ayşe’nin elinde onun götürdüğü yola gidiyorum.”⁵⁷ cümlesi bu durumu özetler. İngiliz himayesinin Türkler için tek kurtuluş yolu olduğunu savunan Mister Cook’a Ayşe’nin verdiği, “İngilizler aflarını talep edenlere versinler Mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir”⁵⁸ cevabı sonrasında orada bulunan erkeklerin hepsi, “Ayşe’nin, Yunanlıların kırdığı sol

⁵⁵ Ercüment Ekrem Talû, *Kan ve İman*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988), 84

⁵⁶ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, (İstanbul: Özgür Yayınları, 2003), 68.

⁵⁷ a.g.e, 66.

⁵⁸ a.g.,e, 38.

elini öperler”⁵⁹. Kurtuluş Harbi’nin alemi olan bu eli öpen herkes daha sonra Anadolu’ya geçerek Millî Mücadele’ye katılacaktır.

Nutuk sonrasında yazılmış Mütareke romanlarında görülen İstanbul-Ankara karşıtlığı, *Ateşten Gömlek*’te bir karşıtlık oluşturmaktan çok Millî Mücadele’yi besleyen iki farklı kaynak olarak ele alınır. Bu tutum Kurtuluş Savaşı anlatıları türünün kurucu metni olan *Ateşten Gömlek* ve resmi tarihin üzerinde yükseldiği bir metin olarak *Nutuk*’tan beslenen Mütareke romanları arasındaki farklardan biridir. Romanda İstanbul ve Anadolu gençleri şu yönleriyle tasvir edilir:

(...) yalnız anlıyorum ki daha natamam olmakla beraber Anadolu genci tipi Cemal, daha yeni ve daha saridir. İhsan üzerinde iradesini şimdilik hissedilmeyecek kadar yavaş, fakat kat’i olarak hâkim kılıyor. Bu iki genç birbirlerinden o kadar ayrı mıdırlar? Bilmiyorum. Bir sikkenin yazı, tura tarafı gibi birbirini itmam eden şeyler değil midirler? İkisine de aynı şeyi yaptıran, aynı şeyi hissettiren derin ve iptidâi kuvvetler yok mu?⁶⁰

Halide Edip’in Anadolu genci ve İstanbul gencini “bir sikkenin yazı, tura tarafı gibi birbirini itmam eden” kişiler olarak betimlemesi, farklı taraflar olarak görülen ve düşünülen kişilerin aslında birbirinden ayrı olmadığını, biri olmadan diğersinin de eksik kalacağını vurgulaması, bu kişiler üzerinden İstanbul Anadolu vazgeçilmez birlikteliğinin vurgulanmasıdır. Bu iki kişiye de Millî Mücadele’ye katılmaları bakımından aynı şeyi hissettiren ve yaptıran derin ve iptidai kuvvet Ayşe’ye olan aşklarında mündemiç olan vatan aşkıdır. Romanda Halide Edip Anadolu’daki mücadeleye destek veren İstanbullular için “İstanbul Milliyetçileri” tabirini kullanır: “Ta ilk zamanlardan beri o havalide İstanbul milliyetçilerini kaçırın ve çalışan Yüzbaşı Saffet isminde bir genç zabıt vardı. Cephanenin nerede olduğunu biliyor ve bilvasıta Yunanlıların eline düşmeden cephanenin kaçırılmasını tavsiye ediyordu”. İstanbul Milliyetçileri tabiri *Nutuk* etkisiyle yayımlanmış romanlarda görülmez. Bu romanlarda “İstanbul Milliyetçileri”nin yerini “Anadolucu”, “Anadolu destekçileri” tabirleri almıştır. *Nutuk* sonrası romanlarda Millî Mücadele’yi destekleyen İstanbullu karakterler (Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Sodom ve Gomora*’sindeki Necdet gibi) “Anadolucu” olarak tanımlanarak kendilerini “İstanbul”dan uzak tutmaya çalışırlar.

---

⁵⁹ a.g.e, 44.

⁶⁰ a.g.e, 12.

Millî Mücadele’de bir İstanbul-Anadolu karşıtlığı teması oluşturmak yerine bu iki unsuru birbirini tamamlayan parçalar olarak betimleyen Halide Edip, *Ateşten Gömlek*’te İstanbul-Anadolu ilişkisi hakkındaki düşüncelerini Ayşe’nin Anadolu ve İstanbul tasvirine yansıtır:

Bizim İzmirli bambaşkadır. Bunlar Orta ve Şarkî Anadolu. Nasıl bizimkiler esmer yüzleriyle ekseri mavi gözleriyle çevik, çalâk vücutlarıyla rüzgârla sallanan ince çamlara, uzun servilere benzerler. İstanbullu daha beyaz, daha başka bir ruh meşesi, daha zarif ve müttekâmil bir insan örneği. Bütün bu ezeli meşelerin rasanetini, çamların, servilerin zarafetini ve salıntısını birleştirdikten sonra hepsinden müteşekkil, hepsinden daha müttekâmil bir ağaç ismi bulsam onu İstanbullu’ya vereceğim. Anadolu kadar rasin, İzmir kadar çalâk; fakat bunların ortasında bir de kendi güzel İstanbul’undan, bin bir türlü Türk ruhunun rüyası olan beyaz İstanbul’undan, güzelliği ve çirkinliği ile gelen harikulâde bir mahlûk.⁶¹

Millî Mücadele’nin sembolü olan İzmir Kızı Ayşe’nin Bir İstanbul Beyefendisi olan İhsan’a aşkı Millî Mücadele’de İstanbul Anadolu birliğinin sembolüken, ek olarak Cemal-İhsan dostluğu ve Peyami’nin Ayşe’ye platonik olarak beslediği aşk da bu birlikteliği besleyen yan hikayeler olarak yerini alır. Ayşe’nin uğruna sırtına “Ateşten Gömleği” geçirenlerden bir diğer İstanbullu karakter anılarını hastanede yattığı süreçte kaleme alan Peyami’dir. *Nutuk* sonrası romanlarda İhsan-Ayşe aşkı gibi İstanbullu ve Anadolu’nun aşkı vatan aşkıyla ilişkilendirilerek kurgulanmaz. Anadolu’nun ruhunu temsil eden bir karakterin aşkına (Ayşe) bir İstanbullunun (İhsan) sahip olabileceği örneği *Nutuk* öncesi edebi anlatıların özelliğidir. Bu özelliğiyle Halide Edip’in *Ateşten Gömlek* romanı, *Nutuk* sonrası yayımlanan romanlardan farklı olarak İstanbul ve Anadolu’nun müşterek bir amaç üzerine aynı duyguları paylaşarak mücadele ettiğini belirtme özelliği taşır.

Millî Mücadele’de İstanbul-Anadolu birliğine işaret eden bir diğer örnek Ercümen Ekrem Talû’nun *Kan ve İman* romanıdır. Talû, İstanbul’un Suriçi semtinde Millî Mücadele’nin ruhunu taşıyan muhayyel bir Estekzâde mahallesi kurgular ve bu muhite mensup karakterlerin hikayeleri aracılığıyla Millî Mücadele’de İstanbul Anadolu birliğini anlatır. İstanbul’un evlatlarının Anadolu’ya “silah, para, cephaneye, kuvvet” yetiştirdiğini ve Millî Mücadele’nin

---

⁶¹ a.g.e, 139- 140.

padişaha ve işgal kuvvetlerine rağmen, vatan evlatlarının tek vücut olması ile gerçekleştiğini dile getirir:

Evlad-ı vatan yekvücut olmuş, mücahedelerin bu en kudsîsini zaferle intac için, sessiz, mütevekkilâne, hissesine düşen işe dört elle sarılmış, cihana hayret verecek muvaffakiyetler elde etmişti. Ehl-i Salib'in bâziçesinden başka bir şey olmayan Sultan ile o erkânı satın almakla koca bir milleti, hem de Türk Milletini ezmiş olduğunu zanneden murdar bir düşmanın süngülerine rağmen, İstanbul şehrinin necip evladı, Anadolu'nun yüksek kalbi, yüksek ruhlu yavrularına silah, para, cephane, kuvvet yetiştiriyor, imân telkin ediyordu.⁶²

Ateşten Gömlek ve *Kan ve İman*'ın sunduğu Millî Mücadele anlatılarında İstanbul henüz sahnenin dışında değildir, İstanbul halkı Millî Mücadele'nin vazgeçilmez bir parçasıdır ve "İstanbul" kelimesi henüz sadece İstanbul Hükümetini ifade eder hale gelmemiştir. Halide Edip Adıvar ve Ercüment Ekrem Talû, Anadolu'da gerçekleşen mücadeleyi İstanbul ile anlamlı kılan yazarlardır ve iki romanda da İstanbul Millî Mücadele'ye mührünü basmıştır. *Nutuk* sonrası yazılan Mütareke romanlarında bu durum İstanbul-Ankara ikili karşıtlığına dönüştürülerek İstanbul Millî Mücadele'de sahnenin dışına itilecektir.

2.1.2. İşgal Dönemi İstanbul'unda Propaganda Cereyanı: Mitingler ve Nutuklar

Mütareke döneminde gerçekleşen mitinglerin aktif bir katılımcısı olan Halide Edip Adıvar, kendisinin de bir *Nutuk* irat ettiği⁶³ Sultanahmet Mitingi'ni *Ateşten Gömlek* romanında işlemiştir. Bu çalışmada *Ateşten Gömlek*, Mütareke romanlarında işgal İstanbul'unda gerçekleşmiş bir mitingin işlendiği tek romandır. Özellikle *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında İstanbul'da gerçekleşen mitinglerin Millî Mücadele bağlamında işlenmesinden kaçınılması, bu romanların İstanbul Hükümeti'ne yönelik haksız ve abartılı işgalci yandaşlığı tasvirini desteklemek içindir.

Şimdi İstanbul'un Mütarekeden sonraki ilk günlerini düşünüyorum. Meserret Kıraathanesi'ndekiler bir gün bizim eve toplanmış, propaganda cereyanına bizim de yardım etmemize karar vermişlerdi (...). Propagandayı millî derdimizin en büyük devası

⁶² Ercüment Ekrem Talû, *Kan ve İman*, 84.

⁶³ Enver Behnan Şapolyo, *İstiklâl Savaşı Edebiyatı Tarihi: Millî Mücadele'nin Edebi Vesikalar*: (İstanbul: Ak Kitabevi, 1968), Halide Edip Hanımın Nutku, sf. 31-32.

telâkki ediyorduk. Buna Babîâlî'nin köhne daireleri, hatta şehzadeler ve Padişah bile inanmış, İttihatçı, İtilâfçı bütün bir millet propagandaya atılmıştı.⁶⁴

İstanbul'un 13 Kasım 1918'deki ilk işgaliyle başlayan propaganda cereyanına katılım yalnızca basın yoluyla olmamış, halkın, aydınların, Babîâlî çalışanlarının hatta şehzade ve Padişah'ın bile inandığı ve desteklediği propaganda ve mitinglerle işgale karşı bir milli birlik ve mücadele ruhu uyandırılmaya çalışılmıştır. İşgal gemilerinin toplarını hem Saray'a hem de Osmanlı Mebusan Meclisi'ne çevirmesine rağmen halk bu davada sesini duyurabilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Halide Edip Adivar mütareke dönemindeki propaganda cereyanını ve bu cereyanın etkisini "Halbuki bu mizahî bir resmi geçit gibi başlayan İstanbul propagandasından ne kanlı ve ne muazzam bir sahne çıktı."⁶⁵ şeklinde tanımlar. Ercümen Ekrem Talû da *Kan ve İman* romanında İstanbul halkının mitinglere katılımıyla ilgili şöyle bir bahis açar:

Memleketin her tarafından İstanbul'a protesto telgrafları yağıyor, İstanbul halkı her türlü tazyike rağmen da'vâyı Hakk için mitingler akdediyordu. Birdenbire nümâyân olan bu eser-i hayat ecanibi şaşırtmıştı. Bu millette böyle isyân edecek kadar kan ummamışlardı, çünkü başında bulunanların damarlarında kandan eser görmemişlerdi.⁶⁶

Burada önemli olan husus *Nutuk* sonrası yayımlanan Mütareke romanlarında görülmeyecek olan bir duruma, İstanbul'un tümüyle mütarekeye kayıtsız kalmadığına işaret edilmesidir. Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul* başlıklı kitabında "Gerçekte, İstanbul'un *de facto* işgali kanunsuzdu ve Müttefikler, Osmanlı Hükümeti aracılığıyla olmadıkça otoritelerini kullanamıyorlardı."⁶⁷ tespitindeki gibi, romanlarda İstanbul'un sessizliği, bezginliği ve moral bozukluğu Cihan Harbi'nden yeni çıkmış ve parçalanmakta olan devletin payitahtının "kanunsuz" olarak işgal edilmesi ile ilişkilendirilmiştir.

Enver Behnan Şapolyo'nun *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi: Millî Mücadele'nin Edebi Vesikaları*'nda da görüldüğü üzere

Besim Ömer Paşa'nın Beyanâtı, Muslihiddin Âdil Bey'in Nutku, Dr. Âkil Muhtar Bey'in Nutku, 19 Mayıs 1919'da gerçekleşen ve 75.000 kadın ve erkeğin iştirak ettiği Fatih

⁶⁴ Halide Edip Adivar, *Ateşten Gömlek*, 15.

⁶⁵ a.g.e, 21.

⁶⁶ Ercümen Ekrem Talû, *Kan ve İman* 15.

⁶⁷ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, 26.

Mitingi; Halide Edip Hanım'ın Nutku, Tahsin Fazıl Bey'in Nutku, 20 Mayıs 1919'da 30.000 kişinin toplandığı Üsküdar Mitingi; Hamdi Bey'in Nutku, 21 Mayıs 1919'da Darülfünun'da Muallimlerin Toplanması; Nakiye Hanım'ın Nutku, İhsan Bey'in Nutku, Emin Ali Bey'in Nutku, 22 Mayıs 1919'da 30.000 kişinin iştirak ettiği Kadıköy Mitingi; Münevver Saime Hanım'ın Nutku, Hayriye Melek Hanım'ın Nutku, 23 Mayıs 1919'da 30.000 kişinin katıldığı Sultanahmet Mitingi; Şair Mehmet Emin Bey'in Nutku, Dr. Sabit İsmet Bey'in Nutku, 31 Mayıs 1919'da 100.000 kişinin iştirak ettiği Ayasofya Mitingi; Hamdullah Suphi Bey'in Nutku, Şeküfe Nihal Hanım'ın Nutku, Halide Edip Hanım'ın Nutku"⁶⁸

işgal İstanbul'unda büyük kalabalıklarla mitinglerin yapıldığı ve halktan büyük destek gördüğü tarihi vesikalarda kayıtlıdır. *Ateşten Gömlek*'te:

O gün asıl Türkiye'yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul'un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkanını dökmüştü. Birçok ihtiyar kadın, birçok ihtiyar erkek gördüm. İstanbul'un abus, sâmit, ve görünmez ihtiyarları. Arkalarında hangi zaman ait olduğu bilinmeyen garip setreler, redingotlar, içinden hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına alenen akarak ağıyorlar (...) herkes uçan Osmanlı bayraklarını görünce dudaklarından bir feryat, kısılmış bir hıçkırık fırlıyordu. (...) Fakat bu beyaz ve ezeli meydanı bütün bir milletin göz yaşıyla hiçbir mutantan alay, hiçbir Bizans ve Osmanlı ihtişamı takdis etmedi. Yeni Türkiye'yi doğuran esrarlı ve ilâhi ruh mu bu merâsime bu millete öğretti?⁶⁹

Burada bahsi geçen Sultanahmet Mitingi'nin tarihi MirilivMustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından üç gün sonrasındır. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmış, fakat henüz "yeni Türkiye"yi oluşturan büyük adımlar tezahür etmemiştir. Böyle bir zamanda Halide Edip mitinge katılan insanların beyaz saçlarında, buruşuk yüzlerinde, akan gözyaşlarında gördüğü, yeni Türkiye'yi doğuran esrarlı ve ilahi bir ruhtan söz eder. Bu ruh vatanın düşman işgalinden kurtulmasını şiddetle arzu eden İstanbul halkındaki milli birlik ve mücadele ruhudur. Burada Halide Edip vatanın her bir köşesinde aynı ruhun uyanmakta olduğunu, mücadelenin yalnızca Anadolu ve Ankara koluyla ilerlemediğini, aynı acı, ıstırap ve üzüntüyü, bununla beraber aynı şevk, istek ve kurtuluş arzusunu İstanbulluların da duyduğunu "yoksa İzmir'in zümrüt yamaçları, altın meyveleri, bal akan bağları üzerinden geçen kan ve ıstırap kasırgası mı burada (İstanbul'da) tekerrür ediyor?"⁷⁰ sözleriyle ifade eder. Bu bağlamda Mustafa Budak'ın *Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası* kitabında Sultanahmet Mitingi ile ilgili verdiği bilgi önemlidir:

⁶⁸ Enver Behnan Şapolyo, *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi: Millî Mücadelenin Edebi Vesikaları*, 14-40.

⁶⁹ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 26, 27, 30.

⁷⁰ a.g.e., 30.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve bu işgalin gittikçe yayılması İstanbul başta olmak üzere bütün vatanda büyük tepkilere yol açmıştı. Bu durumdan Sultan Vahdeddin, Damad Ferid Paşa ve onun hükümeti de muzdarip olmuşlardı. Hatta, 23 Mayıs 1919'da Sultanahmed Meydanı'nda yapılan ve 200 ilâ 300 bin kişinin katıldığı söylenen mitinge Yıldız Sarayı'ndan katılanlar olmuş ve meydandaki büyük infîali Padişaha aktarmışlardı. Aynı gün Padişah, kendisini de memnun eden ve Ali Fuad Türkgeldi'nin "teşebbüsât-ı millîye"den saydığı bu protesto mitinglerinin etkisiyle ve "Yunanlıların İzmir'i işgal ve Anadolu içerisinde tecavüze ibtidâr etmeleri" üzerine kendisiyle "ahvâl hakkında teâtî-i efkâr ve ittihâz-ı karâr edilmek üzere" Saltanat Şurası'nın toplanmasına karar verdi. (A.F Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s.215)⁷¹

2.1.3. *Nutuk* Sonrası Yayınlanan Mütareke Romanlarında Görülmeyen Bir Anadolu Tasviri: Mehmet Çavuş

Ateşten Gömlek'te Cemal ve İhsan üzerinden yapılan Anadolu genci ve İstanbul genci betimlemelerine ek olarak, Anadolu bir başka karakterle, Mehmet Çavuş'la da temsil edilir:

Bu vaktiyle Rumeli'de Bulgar çeteleriyle vuruşmuş Makedonya'nın kanlı ihtilâllerinde pişmiş, Anadolu bir nevi siyâsî şaki idi. Onda bütün gâvurların, Türkün canına kastettiklerine dair kazılmaz bir kanaat vardı (...) Üçüncü ve en kuvvetli itikâdı da Padişah düşmanlığı idi (...) Çavuş bana on altı marttan sonra İstanbul'dan kaçanların maceralarını, bilhassa kendisinin en [sıkı] İngiliz tarassudu altında kaçırdığı silahları anlatıyor. Bunda kendi rolünü müthiş büyütüyordu⁷²

Halide Edip bu mücadelede Mehmet Çavuş'u bir aşırılık örneği olarak sunar. Mehmet Çavuş *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında işlenen saf, masum, yürekli Anadolu genci tiplerine aykırı bir karakterdir. Mehmet Çavuş bir Anadolu karakteri olarak İstanbullu İhsan'ı kıskanır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Mehmet Çavuş'un İhsan'a gönlünü kaptırmış olan Kezban'dan faydalanışı ve İhsan'a olan kıskançlığı ve gayzı sebebiyle ona tuzak kuruşu Mehmet Çavuş'un kıskançlığını ve aşırılığını gözler önüne serer. *Nutuk* etkisiyle yayımlanmış Mütareke romanlarında ise Anadolu karakterler İstanbul'un çıkardığı her türlü zorluğa rağmen mücadele eden kişiler olarak ve kurtuluş mücadelesinin en ateşli destekçileri olarak betimlenir.

Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* romanında vatani korumak için Millî Mücadele'ye katılarak bu yolda şehit düşenler arasında İstanbul-Anadolu /İstanbul-Anadolu

⁷¹ Mustafa Budak, *Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 62.

⁷² Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 91-92- 95.

ayrımı görülmez. Millî Mücadele’yi destekleyen ve bazen de ona zarar veren karakterler İstanbullu-Anadolulu ayrımı gözetmeksizin işlenir. Romanda İstanbul’un Anadolu ile birliğinin altı çizilerek mücadelede İstanbul’un katkılarına yer verilmiş ve mütarekeye kayıtsız kalmayan bir İstanbul betimlenmiştir.

2.1.4. Mazlum İstanbullu, Zalim Taşralı: *Vurun Kahpeye*

Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!⁷³

Millî Mücadele’yi İstanbul çerçevesinden anlamlandıran bir diğer eser 1923 yılının sonlarına doğru *Akşam* gazetesinde tefrika edilen ve 1926 yılında kitap olarak yayımlanan Halide Edip Adıvar’ın *Vurun Kahpeye* romanıdır. Roman İstanbullu bir genç muallime olan Aliye’nin Yunan işgali döneminde bir Anadolu kasabasındaki çocuklara hizmet etme gayesiyle gönüllü olarak tayinini istemesi ve kasabaya varması ile açılır. Edebi anlatıda Aliye Millî Mücadele’nin en ateşli destekçisi olarak betimlenir. Aliye’nin tayinini istediği Anadolu kasabasında ise kasaba halkının çoğunluğu Yunan işgalinden mustarip olmasına rağmen Kuvay-ı Milliye’ye karşı mesafeli, eşraftan bazıları ise Kuvay-ı Milliye aleyhtarı olarak tasvir edilir:

Hemen hemen herkes Yunanlılar’ı istememekte müttefik olmakla beraber, bir kısım aynı derecede kuvvetle Kuvayı Milliye’ye aleyhtardı. Hele Maarif Müdürü gibi İstanbul Ferit Paşa hükümetine bağlı olanlar, bir de şahsî korkularla titriyordu. Eşraf, Kuvayı Milliye’nin bir nevi Bolşeviklik ve eşrafın mallarını halka dağıtacak bir şey diye telâkki ettikleri için endişe içindeydiler. Hele Yunanlılar’ın mütemediyen ilerlemesi, Kuvayı Milliye’nin ordusuz günleri, onları bütün bütün yeni mukavemet kuvvetine aleyhtar yapmıştı.⁷⁴

Kasabanın en azılı Kuvay-ı Millîye aleyhtarları Hacı Fettah Efendi ve Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi’sidir. Hüseyin Efendi Aliye’yi arzulamasına rağmen ondan hiçbir surette yüz bulamaması ve sürekli reddedilmesi sebebiyle Aliye’yi düşman bellemiş ve her fırsatta bu genç muallimenin ırzına geçmek için fırsat kollamıştır. Hacı Fettah Efendi ise “Mahalleye, namuslu bir kızı, az daha

⁷³ Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, (İstanbul: Özgür Yayınları, 2002), 1.

⁷⁴ a.g.e, 19.

yüzü açık diye parçalattırarak”⁷⁵ kadar zalim bir yobazdır. Bu iki karakterin de başlıca arzusu ve emeli romanda Millî Mücadele’nin sembolü olan İstanbullu Aliye’ye bir bedel ödetmektir.

Halide Edip Adıvar, Mütareke sürecini deneyimleyen bir kesit olarak bu isimsiz Anadolu kasabasının durumunu yansıtır. Romanda Aliye, bir cuma günü öğrencilerini ellerinde bayraklarla toplayıp taburlar halinde kasabayı dolaşmaya çıkarır. Aliye’nin meydanda gördükleri ve hissettikleri kasabanın ve muhit halkının durumunu özetler:

Bütün basit düşünceli, fakat sıcak ve temiz kalpli insanlar gibi çok kuvvetli bir isyan ve istikrah duydu. (...) Orada sessizlikle duran siyah kütle, içine isimsiz bir eza veriyor, müphem bir şekilde korkutuyordu. Halk ne düşünüyordu? Eğer onlar Hacı Fettah Efendi ile iseler, kendisi de emin değildi. O kendini Hacı Fettah Efendi’nin “bıyıksızlar, yakalıklılar” diye tasvir ettiği ve “kanlarının helâl” olduğunu söylediği sınıftan addediyordu. Bu kalabalık, dönüp kendisini taşılayacak gibi geliyor, arkası ürperiyor, elleri soğuyordu⁷⁶.

Aliye idealist oluşuyla, kadın oluşuyla, eğitilmiş oluşuyla, genç oluşuyla, gençleri organize edebilme yeteneği ve umuduyla, yeni Türkiye’nin karakteristik özelliklerini kendinde taşımaktadır. Taassuptan ve cehaletten beslenen yerleşik yapılar (Hacı Fettah Efendi, Hüseyin Efendi) bu özellikleri düşman işgalinden daha büyük bir tehlike addederler. Aliye’ye yönelttikleri suçlama ve şiddet aslında yeni Türkiye’nin ve Millî Mücadele’nin bu karakteristik özelliklerine yönelik bir taarruzdur:

Aliye, Hacı Fettah Efendi’nin şeriat uğruna kurban ettirdiği, Kantarcılar’ın Uzun Hüseyin Efendi’nin milliyet namına parçalattığı ilk hain kahpeydi. Yunan kumandanının karargâhında son gece görülen bu İstanbullu kahpenin, etinden, kemiğinden bir zerre bırakmamak için Hacı Fettah Efendi’nin din ve millet namına ikna ettiği halk, ahdedti.

(...) Vurun kahpeye, vurun kahpeye...

Allahüekber, Allahüekber...⁷⁷

Aliye yeni Türkiye değerleri şahsında tecessüm etmiş bir İstanbulludur. Aliye’nin bir Kurban Bayramı’nda katledilişi, İstanbul’un Millî Mücadele’ye verdiği bir

---

⁷⁵ a.g.e, 29.

⁷⁶ a.g.e, 20-21.

⁷⁷ a.g.e, 165.

kurbanı temsil eder. Aliye son nefesini verirken dahi yeminini unutmamış “Toprağınız toprağım, eviniz evim; burası için, bu diyarın çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmayacağım; vallahi ve billâhi!”⁷⁸ demiştir. İşgalcilere karşı verilen mücadelede Yunan komutanı Damyanos’u oyalayarak Yunanlıların kasabadan kovulmasını sağlayan ve bu uğurda can veren Aliye karşılaştığı iftira ve infaza rağmen gönlündeki Anadolu sevgisinden vazgeçmemiştir. Bu isimsiz Anadolu kasabası muhitinin böylesi bir cahil ve gaddar cemaate zemin oluşu *Nutuk* sonrası yayımlanan romanlarda işlenmez; 1927 sonrası Mütareke romanlarında Anadolu’nun taşı, toprağı mücadeleye destek verir ve böylesi aykırı anlatılara yer verilmez.

2.1.5 *Nutuk* öncesi Mütareke Romanlarından Bir Kurtarıcı Tasviri

Baktım ki başka bir mahalledeymişim. Memleket de başka bir memleket... Herhalde İstanbul değil... Ama yine Müslüman memleketi... Orada büyük bir yangın çıktı... (...) Bir lâhzada mahallenin yarısını kasti kavurdu. Tekmil ahali ayaklanmış sokaklarda... Tekbir alıyorlar. Derken öteden beri kırmızı cübbeli sarışın bir adam çıktı, arkası kalabalık... Ateşin dayandığı yere geldi... Bir kere “Essela” verdi. Yürüyüverdi ateşin içerisine...⁷⁹

Ercüment Ekrem Talû’nun 1923 yılında tefrika edilen *Kan ve İman* romanında tasvir ettiği büyük kurtarıcı, halkın dini ve ananevi yapısına uygun olarak tahayyül edilmiş bir kurtarıcıdır. Mahalle (memleket) bir yangın yeridir, bu yangının içinde halkın “tekbirlerle” peşinden gittiği kırmızı “cübbeli” sarışın bir kurtarıcı, “Essela” ile ateşin içinden yürür. Hasan Dede Şaziment Hanım’ın rüyasını tabir ederken bu kişinin “Allah’ın indide mâkbul bir Müslüman, ehl-i kemâl bir mübarek insan”⁸⁰ olduğunu, “Ümmeti Muhammed’i” kurtaracak kurtuluş anahtarını elinde bulunduran kişi olduğunu belirtir: “Evet! En büyük İslâm devletini kasıp kavurmak için erbab-ı küfrün tutuşturduğu nâire-i harbi, Ehlullahdan biri çıkıp söndürecek, hak yolunda gidenleri kurtaracaktı”⁸¹. İsmi anılmadan bahsedilen bu kurtarıcının tüm vasıfları Mustafa Kemal Paşa’yı işaret eder. Bu kurtarıcı tasvirinin *Nutuk* sonrası yayımlanan Mütareke romanlarındaki kurtarıcı tasvirinden farkı, kurtarıcının dini terim ve özelliklerle tavsib

⁷⁸ a.g.e, 176.

⁷⁹ Ercüment Ekrem Talû, *Kan ve İman*, 7.

⁸⁰ a.g.e, 13.

⁸¹ a.g.e, 7.

edilmesidir. *Nutuk* sonrası yayımlanan romanlarda Ercüment Ekrem Talû'nun benimsediği dil yerine daha seküler bir dil kullanılarak *Nutuk* çizgisinde bir kurtarıcı betimlemesi yapılacaktır. Bu bağlamda “*Kan ve İman*’ın 1926 yılından 1980’lere kadar tekrar basılmamış/yayımlanmamış olması da üzerine düşünülmesi gereken bir şeydir”⁸². Erol Köroğlu “atipik bir millî romans olarak”⁸³ *Kan ve İman*” da görülen İstanbulluluk vurgusu üzerine “Ercüment Ekrem Talû’nun *Gün Batarken ve Kan ve İman* Romanlarında Birinci Dünya Savaşı” başlıklı yazısı üzerine şu tespitte bulunur:

Romanın gündeminde yer alan İstanbulluluk vurgusu, edebi üretimi adeta bu şehir tarafından belirlenen bir yazarın memleketinin gelişmelerden dışlanmasını önleme arzusunun ortaya koyduğu gibidir. Nitekim bu çaba, başka yazarlar ve eserlerde de kendini gösterir ve “Millî Mücadele’de İstanbul” adı verilebilecek anlatılar, özellikle de anı türündeki eserlerde karşımıza çıkar. Bunu İstanbullu yazarların yeni merkez Ankara’ya karşı direnişi olarak nitelenecek yanlış olmaz. Gerçi cumhuriyet kurulup siyasal yaşam tekrar olağan akışını kazanınca İstanbul, eskisi kadar olmasa da, yine de iade-i itibara mazhar olacaktır. Fakat *Kan ve İman* bu pek üzerinde durulmamış çalışmanın erken ve ilginç bir örneği olarak kendini göstermektedir.⁸⁴

Bu kurtarıcı tasvirini yapan İstanbullu bir derviş olan Hasan Dede ileri yaşında, halkın ilmine ve tecrübesine itibar ettiği, ehl-i iman bir zattır. Millî Mücadeleyi canı pahasına desteklemiş, Anadolu’ya geçerek mücadeleye katılmış ve İzmir’de şehit düşmüştür. Hasan Dede mücadelesine dini saiklerle yön verir:

Bu yaman şartlarla İstanbul’da yaşamak benim için imansız ölmekle birdir. Cihat, eli silâh tutana farzdır. Bu, yaşla mukayyet değil ya? (...) Kâbe yolları kapalı... Ara yere kâfirler girmiş. Hiç olmazsa o yolları açmak isteyenlere yardım ederim de ehl-i imana hizmet yolunda şehit olurum.⁸⁵

Kan ve İman’ın dini kaynaklara atıf yapan bir diğer karakteri de Sadık’tır. Sadık Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanacağı düşüncesini Kur’an ile destekler:

Biz Elhamdülillâh hem Türk hem Müslümanız. Bu iki şerefli nimet dünyada başka hiçbir kula nasip değildir. Her felâkete herkesten fazla tahammül eder fakat bir lâhza olsun

⁸² Erol Köroğlu, "Milletin Ebedi Mücadelesi: Türkçe Edebiyatta Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü", 10.10. 2019- Tarih Vakfı Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları

⁸³ ⁸³ Erol Köroğlu, “Ercüment Ekrem Talû’nun *Gün Batarken ve Kan ve İman* Romanlarında Birinci Dünya Savaşı”, *Kitaplık* 178, 2015, 135

⁸⁴ a.g.e, 130

⁸⁵ Ercüment Ekrem Talû, *Kan ve İman*, 17

Cenâb-ı Hakk'ın inayetinden, adaletinden ümit kesmeyiz... Kur'ânımız bize “Küffâr aleyhinize ittifak edemez!” buyuruyor.⁸⁶

Kan ve İman'daki Millî Mücadele ve kurtuluş anlatısı, romanın başlığından da anlaşılacağı üzere milletin “imanına” temellendirilerek kurgulanmış ve “kurtarıcı” dinî imgelerle betimlenmiştir. Romanda Hasan Dede'nin Yunanlılara karşı çatıştığı çetenin ismi de “İman Çetesi”⁸⁷dir. Ercümen Ekrem Talû romanında Millî Mücadele'yi Müslüman Türk halkının Düvel-i Muazzama'ya karşı iman gücüyle gerçekleştirdiği bir mücadele olarak betimler.

II. bölümde incelenen üç romanın ortak özelliği, *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında görülmeyen bir işgal İstanbul'u betimlemeleridir. Halide Edip Adivar ve Ercümen Ekrem Talû romanlarında Millî Mücadele'yi İstanbul merkezli anlatırlar. *Nutuk* sonrası yayımlanmış romanlarda görülen İstanbul-Anadolu karşıtlığı yerine anlatılarını İstanbul-Anadolu birliği teziyle kurgularlar. Romanlarda işgal İstanbul'u kayıtsız ve miskin değil mağrur ve mazlum olarak betimlenmiştir. Halide Edip Adivar ve Ercümen Ekrem Talû romanlarında Osmanlı Padişahına ve İstanbul Hükümeti'ne olan güvensizliğe değinmiş ve Temsilî Heyete olan bağlılıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlılığın temelinde *Nutuk* etkisiyle yayımlanan Mütareke romanlarındaki gibi yeni bir devlet düzenine geçiş arzusu yoktur. Burada yazarlar Temsilî Heyeti Osmanlı Devleti'nin resmi idarecileri olarak kabul ederler. Sina Akşin *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele* kitabında “Goloğlu'nun “1920 olaylarını anlattığı 3. Kitabını “Üçüncü Meşrutiyet” olarak adlandırmış olduğunu”⁸⁸ belirtir ve şu tespitte bulunur: “Bu çok çarpıcı adı, Goloğlu Birinci Büyük Millet Meclisi için kullanmaktadır ki, Padişahlığın resmen devam ettiği düşünülürse, bu siyasal düzene meşrutiyet demenin ne denli isabetli olduğu anlaşılır”⁸⁹. Buna mukabil *Nutuk* sonrasında yayımlanan Mütareke romanlarında Millî Mücadele yeni Türk Devleti'nin öncül basamağı olarak nitelendirilir.

---

⁸⁶ a.g.e, 71.

⁸⁷ a.g.e, 67.

⁸⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, 601.

⁸⁹ a.g.e, 601.

2.2.Nutuk Öncesi ve Sonrası Yayımlanan Mütareke Romanlarının Ortak Temaları ve Yorum Farklarının İkili Karşıtlık Bağlamında Değerlendirilmesi (*Kan ve İman, Sodom ve Gomore, Sözde Kızlar, Kiralık Konak, Biz İnsanlar*)

1. Bölünmüş Payitaht: Suriçi-Pera Karşıtlığı ve Muhitlerin Cemaatlere Zemin Oluşu

Hayatımız karakterimizin değil, karakterimiz hayatımızın mahsulüdür. Muhiti ve yaşama tarzı değişirse her insanın huyu da değişir. Muvazenesizlik muhite uygunsuzluk demektir, değil mi?⁹⁰

Mütareke romanlarının hemen hepsinin işlediği ana tema Anadolu-İstanbul karşıtlığıdır. Bu bölümde tespit etmeye ve incelemeye çalıştığımız diğer karşıtlıklar bu temel üzerinde yükselir. Millî Mücadele’yi destekleme ve temsil etme bakımından “Anadolu” ve “İstanbul” ifadelerine yüklenen anlamı İstanbul özelinde “Suriçi” ve “Pera” ifadeleri karşılar. İşgale uğramış bir payitaht olan İstanbul bünyesinde Suriçi ve Pera muhitleri, Anadolu’nun ve İstanbul’un izdüşümü gibidir. Millî Mücadele’yi destekleyenler, “Suriçi” olarak ifade edilen Fatih, Kocamustafapaşa, Cağaloğlu, Unkapanı semtlerinin fakir ve orta gelirli sakinleridir. İşgal kuvvetlerinin üssü olan Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı semtlerinde yaşayan üst sınıf ise, padişah ve İstanbul Hükümeti destekçisi, işgalci yandaşı ve Millî Mücadele aleyhtarı olarak betimlenen “Pera” halkıdır. Kur(t)uluş anlatılarında yerli ve milli olan her şey Suriçi ile ilişkilendirilerek Anadolu’nun mücadelecî ruhunu yansıtan özellikler bu muhit ile özdeşleştirilir. Romanlarda genellikle bu muhit halkından birkaç kişi Millî Mücadele’ye destek olmak için Anadolu’ya geçer ve roman kahramanları kendilerini adeta bir “kutsal cihat” olarak nitelendirilen bu yolculukta feda etmek için yola koyulurlar. Yola koyulamayanlar ise işgal kuvvetleri, İtilaf zabitleri, harp vurguncuları ve özellikle Bâb-ı Âli ile bütünleşmiş olan Pera halkı arasında Anadolu’da olamamanın utancıyla yaşarlar.

---

⁹⁰ Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 288.

İşgale kadar sosyal ve manevi değerlerin sahibi ve simgesi olan “İstanbul”, işgal ile birlikte halkını temsil etme gücünü kaybetmiş ve yeni bir etik ve ahlaki düzeni simgeleyen “Ankara”nın sesi yükselmeye başlamıştır. Patrick De Neuter’in “The Law of The Father” başlıklı yazısında Jacques Lacan’dan yaptığı alıntıyla söylersek “-Baba’nın Adı- hem arzuyu hem de iletişim ağlarını kontrol eden yasalar ve kısıtlamalara verilen addır”⁹¹. Mütareke romanları, yasa koyucu ve cezalandırıcı bir otorite sembolü olan “yeni Baba’nın”, yani Mustafa Kemal’in adını ve yasasını duyurmada mühim birer aracı ve temsilcidirler. Suriçi halkı bu “yeni Baba’nın” değerlerini benimsemiş ve böylece sosyal bir nizam ve yüksek bir ahlak sahibi olarak nitelendirilirken, Pera halkı kendisine sosyal ve ahlaki bir düzen verecek bir “Baba” ve yasasından yoksun bir “piç”⁹² olarak nitelendirilir:

Bütün memalik-i garbiye’nin matmah-ı enzârı olan, cihanı kana boyayan muharebatın onda dokuz gizli veya alenî, yegâne sebebini teşkil eden, emsalsiz güzel İstanbul şehrinin yakasında, Beyoğlu müstekreh bir leke teşkil eder. Şarkla garbın bütün çirkinliklerini, fezeyihini ve yalnız bunları bir arada cemedden bu belde-i mülevves ü fesad, yine şark ile o garbın gayrimeşru münasebetinden doğmuş güyâ bir piçtir.⁹³

Mütareke romanlarında Harbi Umûmî ve mütarekenin getirdiği ağır şartlardan ötürü sefalet ve fakirlik içinde yaşayan Suriçi halkı (Fatih, Cağaloğlu, Cerrahpaşa) kültürel ve ahlaki değerlerin ete kemiğe bürünmüş hali olarak tasvir edilirken; Yunanca “öte yaka” anlamına gelen Pera (Beyoğlu, Nişantaşı, Şişli) her türlü manevi çöküntü ve ahlaki yozlaşmanın adresidir. Bu bölümde ele aldığımız, Ankara-İstanbul karşıtlığı zemininde yükselen Suriçi-Pera karşıtlığı da bir sonraki bölümde ele alınacak olan “Biz ve Öteki” karşıtlığına zemin olur. Peyami Safa’nın *Biz İnsanlar*’ında Necati’nin dediği gibi: “Ruhun alçısından istenilen kalıplarda ve istenilen nüanslarda heykeller yapılabilir; fakat bu kalıpların üstünde cemiyetlerin de parmakları vardır”⁹⁴.

---

⁹¹ Patrick De Neuter, “The Law of The Father”, *International Dictionary of Psychoanalysis*, <https://www.encyclopedia.com/psychology/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/law-father>, (Updated April 10, 2020), Çeviri bana aittir, E.A.

⁹² Ercümen Ekrem Talû, *Gün Batarken*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, Sevinç Matbaası, 1990), 45.

⁹³ a.g.e, 45.

⁹⁴ Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, 287.

2.2.2. Biz ve Öteki Karşıtlığı: Beyoğlu'nun “Öteki” Olarak Tanımlanması

Ankara-İstanbul karşıtlığının İstanbul'da Suriçi-Pera karşıtlığına dönüşmesi ve “Suriçi”nin “Ankara”yı temsil etmesi gibi, bu karşıtlığın bir diğer yansıması da Millî Mücadele'yi destekleyen İstanbul halkının dilinde “Biz” ve “Öteki” ifadelerinde görülür. Bu ifadelerin dayanağını Mehmet Törenek *Türk Romanlarında İşgal İstanbul'u* kitabında şöyle açıklar:

Asıl İstanbul insanı cephelerden dönen, yurdunu kaybeden, savaşlarda kimsesiz kalan insanların acısını paylaşırken, Beyoğlu harp vurguncularının, siyasi elitlerin, zenginlerin eğlence mekânı olur. Bir tarafta sıkıntı katmerlenirken, diğer tarafta neşe ve coşku her geçen gün dal budak salar. İşte, Mütareke, harp yıllarının getirdiği bu ayrımın daha fazla görüldüğü bir devre olur.⁹⁵

Mütareke romanları İstanbul'unda muhitlerin cemaatlerin oluşumuna zemin oluşunu ve cemaatlerin hâli ile mahâlinin birbirine denk oluşunu görürüz. Bunun en çarpıcı iki örneği Ercümen Ekrem Talû'nun *Kan ve İman* romanında işlediği “Suriçi-Estekzâde” mahallesi ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore*'de işlediği “Pera” muhitidir. Ercümen Ekrem Talû Estekzâde mahallesini ekonomik ve sosyokültürel bakımdan şöyle tasvir eder:

Estekzâde mahallesi... İstanbul'un yangın ve işgal gibi iki müthiş afetin tahribatından masun kalmış kenar bir semttir (...) Orada ne büyük büyük binalar ne geniş caddeler, ne de süslü kadınlar görürsünüz. Evlerin hepsi ahşap, hepsi eski, sokaklar dar fakat temizdir. Ve bu temizlik her şeyde hiss olunur (...) halisiyetine halel gelmemiş muhitin nezafeti, pâklığı ayândır (...) Estekzâde mahallesinde işret meçhûldür. Bunun yerine ibadet kâimdir.⁹⁶

Ercümen Ekrem Talû'nun muhayyel Estekzâde mahallesi tasvirinde vurguladığı ekonomik ve sosyokültürel özellikler, “Biz” ve “Öteki” karşıtlığında bizi oluşturan ve ötekinden ayıran temel özelliklerdir. Bu tasvirde Suriçi halkının Cihan Harbî'nden kalma ekonomik sıkıntılarını, işgale rağmen el değmemişliği ve masûniyetini, İslam kültürüne has tevazu, temizlik, nezafet ve ibadetini görürüz. “Bir işgal gününün akşamı Estekzâde mahallesi'ni büsbütün uhrevi bir sükûn bürüdü. Tekmil mahalleli tahammülsüz bir ıstırab-ı manevi ile mustarip

⁹⁵ Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbulu*, (İstanbul: Kitabevi 167, Ocak 2002), 139.

⁹⁶ Ercümen Ekrem Talû, *Kan ve İman*, 1-2.

bulunuyordu”⁹⁷. Estekzâde mahallelisinin işgalden duyduğu bu ıstırap, onların Millî Mücadele’ye destek ve katılım arzularının ilk kıvılcımlarıdır. Estekzâde mahallesi sakinleri mütarekenin şartlarını işittiklerinde derin bir üzüntü duyarlar ve mahallenin en gencinden (Sadık-Şemsettin) en yaşlısına kadar (Hasan Dede) pek çok gönüllü Millî Mücadele’ye destek vermek için yola koyulur.

Payitaht iki kısma ayrılmıştı. İstanbul vakar ve tevekkülle ıstırabını gizliyor, Beyoğlu çılgın, riyakâr sevinçle çırpınıyordu. Ancak İstanbul’un bu vaz-ı vakurunu ahalinin acz-i meskenetine hamlediyorlardı. Bunun için o âciz ve miskin mahlûklara önüne gelen hakaret savuruyor. O mahlûklar da bu küstah mütecavizleri Cenâb-ı Hakk’ın adaletine havale ediyor, sabrın sonu zafâr olduğunu biliyor ve Allah’ına, peygamberine, dinine sığınıp ferdanın doğmasını bekliyordu.⁹⁸

Kan ve İman’da “çılgın ve riyakâr bir sevinçle çırpınan Beyoğlu”, Suriçi muhiti halkının gözündeki “Öteki”nin resmidir. Jale Parla’nın *Babalar ve Oğullar*’da Tanzimat romanları üzerine yaptığı tespitte görüldüğü gibi, bu resim Tanzimat romanları ve Mütareke romanlarının ortak tasviridir:

Birçok eleştirmenin gözlemlediği gibi, Beyoğlu Tanzimat romanlarında Avrupa’nın bir küçük aynasıdır, baştan ve yoldan çıkan gençler için aynı Avrupa gibi tehlikelerle doludur. Bu tehlike hep tensellik, duyusalılık, cinsellik çerçevesinde ifade edilir.⁹⁹

Yunanca “Öte yaka” anlamına gelen Pera, Haliç ekseninde Fatih’in öte yakasını, yani Beyoğlu’nu tanımlamak için kullanılır. Beyoğlu aynı zamanda ekonomik ve sosyokültürel özellikleri bakımından da “Öteki”nin mekanıdır. Millî ve ahlaki değerleri haiz, fakir ve dindar Suriçi (Biz) halkının aksine; mütarekeye kayıtsız, işgalci yandaşı, zengin, müsrif Pera (Öteki) halkı, işgalcilerin de sayılarını arttırdıkları ve işlettikleri eğlence merkezleriyle zevk-ü safa içindedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Sodom ve Gomore*’sinde, Millî Mücadele destekçisi olmasına rağmen bu arzusunun gerçekleştirilemeyen ana karakter Necdet Pera’ya bakarak “Yazık, yüreğimdaki yangını bu bataklıkta mı söndüreceğim?”¹⁰⁰ der.

Erol Köroğlu’nun “Mahzendeki Geçmiş: Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Birinci Dünya Savaşı” başlıklı yazısında belirttiği gibi “1928’de

---

⁹⁷ a.g.e, 15.

⁹⁸ a.g.e, 9.

⁹⁹ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 81.

¹⁰⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 37.

yayımlanan *Sodom ve Gomore* Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*'ta kurguladığı toplumsal çözümlenin son aşamasını, Mütareke İstanbul'unu konu edinir"¹⁰¹ ve *Sodom ve Gomore*'nin alt yapısı *Kiralık Konak*'ta kurulur. Bu roman her ne kadar Mütareke öncesini, 1916'ya kadarki dönemi incelese de, konuyu böyle işleminin sebebi 1920'de tefrika edilmiş olmasıdır. Erol Köroğlu, Pera'nın bu "Sodomik Atmosfer" içinde betimlenişi üzerine şu tespitte bulunur:

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore*'de oluşturduğu tarihsel kurmaca aracılığıyla İstanbul, dolayısıyla da Osmanlı defterini kapamaktadır. Bu, işin yukarıda değinilen tarih kısmıdır. Romanın geçmişinde, yani alttan alta kendini gösteren kısmında ise Birinci Dünya Savaşı yatar. İstanbul'daki işgal ve bu işgalin yol açtığı Sodomik atmosfer, hep bu savaşın yol açtığı hezimetin sonucudur. Zaten İstanbul'daki gayri milli sosyete bir anda, gökten zembille inmemiştir. *Kiralık Konak*'ta kurgulanan tarih anlatısı sayesinde böyle bir alt yapının ta savaş yıllarında, hatta daha öncesinde oluşmaya başladığını biliriz.¹⁰²

Sodom ve Gomore'de Miss Fanny Moore ve Nermin'in eşcinsel aşk yaşadığı, her türlü süflî eğlencelerin ve cinsi sapkınlıkların muhiti olan Major Will'in yalısı, *Kan ve İman*'da Estekzâde mahallesinin kahvehanesi ve Sadık'ın Millî Mücadele'ye katılmak için çeteye yazıldığı kahvehane gibi, iki romanda da hadiselerin seyri ile bütünleşik olarak kurgulanan iç mekanlar bu ikili karşıtlığı destekleyici yapılardır. Yalılar ve kahvehaneler İstanbul kültüründe iki ayrı kutba işaret eder. Mütareke romanlarında bu mekanlar her türlü cinsî ve süflî sapkınlıkların barındığı, içinde milli kültüre dair neredeyse hiçbir şey barındırmayan ve işgal kuvvetlerinin yerleşkesi olarak betimlenen mekanlardır. Kahvehaneler ise Millî Mücadele'ye katkının sağlandığı ve çete örgütlenmelerinin gerçekleştiği mekanlar olarak karşımıza çıkar.

---

¹⁰¹ Erol Köroğlu, "Mahzendeki Geçmiş:Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Birinci Dünya Savaşı", *Victoria R. Holbrook'a Armağan* içinde. Derleyen Özgen Felek, Walter G. Andrews, (Kanat Yayınları), 59.

¹⁰² a.g.e, 62.

2.2.3. Ahlaken Yükseliş ve Çöküş Teması

Beyoğlu, 1870'lerden itibaren Osmanlı insanına açılmaya başlayan bir zevk ve eğlence hayatının merkezi olur. Bu değişim, zaman içinde inanç ve yaşayış noktasında bir karşıtlığı ortaya çıkarınca, İstanbul'da iki farklı yaşayış, iki ayrı mekânla ifade edilmeye başlanır: Asıl İstanbul ve Beyoğlu. Asıl İstanbul'u, hâkim Müslüman yaşayışını sürdüren özelliği ve muhafazakâr yapısıyla Aksaray, Fatih, Karagümrük gibi Suriçi İstanbul'u oluşturur. Beyoğlu ise, Galata'dan başlayıp, zamanla Şişli ve Nişantaşı'na kadar yayılan kozmopolit bir hayatın hüküm sürdüğü semtin adıdır.¹⁰³

Her biri diğeri zemininde yükselen “Anadolu-İstanbul”, “Suriçi-Pera”, “Biz ve Öteki” karşıtlıklarından sonra, bu bölümde Millî Mücadele ile öne çıkan ahlaki değerler ve buna mukabil Pera'nın (Öteki'nin) işgalci yandaşlığıyla atbaşı giden ahlaki çöküşü bir karşıtlık olarak ele alınmıştır. Millî Mücadele ile öne çıkan ahlaki değerler, Murat Belge'nin *Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni* kitabında belirttiği “gerçekleştirilmeye çalışılan öz”¹⁰⁴ün unsurlarıdır. *Nutuk* öncesi Mütareke romanlarında özün vatan sevgisi ve milli değerlere bağlılık gibi unsurları dini motiflerle işlenirken, *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında dini ve buna bağlı kültürel değerlerden uzak, kökleri Anadolu'ya ve “Türk ulusuna” bağlı bir öz kurgulanır. Gerçekleştirilmek istenen, İstanbul'un temsil ettiği otorite ve kültürel değerlerden “öz”ün ayrıştırılması ve millî ve seküler özelliklerinin öne çıkarılmasıdır.

Murat Belge, “özün gerçekleşmesinin genellikle bir mücadele bağlamına oturduğunu”¹⁰⁵ söyler. Mütareke romanlarında bu mücadele “Biz” ve “Öteki”nin ahlaki değerleri arasında bir mücadele olarak da cereyan eder. Peyami Safa *Biz İnsanlar*'da bu mücadelenin aynı zamanda bir ahlaki mücadele olduğunu şu sözlerle anlatır:

Düşman şehre girmiş ne çıkar? Davranır, kovarız; fakat bir de fenalığın bin çeşidi ruhlarımızı işgal etmiş. Ahlâkımız, faziletimiz işgal altında... Şu aşağıdaki ecnebiler bizim yalıya zorla girmediler ya... Biz çağırdık da geldiler. Çünkü ruhumuz esir. Bu da bir şey değil. Seciye yok bizde, Orhan Bey. Bana her taraf bataklık gibi görünüyor.¹⁰⁶

¹⁰³ Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbulu*, 139.

¹⁰⁴ Murat Belge, “*Genesis: “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 29.

¹⁰⁵ a.g.e, 29.

¹⁰⁶ Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018), 251.

Gerçekleştirilmesi istenen “öz”ün unsurları olarak kabul ettiğimiz ahlaki değerler, Pera ile temsil edilen işgalci yandaşlığı, Millî Mücadele’ye kayıtsızlık, zevk ve safa düşkünlüğü vb. ahlaksızlıkların tehdidi altındadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak*’ta bu ahlaksızlıkları Batı kültürü ve ahlakından ayırıp milli değerlere arkasını dönen, vatani ve insanı için hiçbir endişe duymadan kişisel zevk ve ihtiraslarıyla yaşayan insanların düşkünlükleri olarak tarif eder:

Ağabey, ağabey, bütün bu rezaletleri size alafrangalık icabatındandır diye yutturuyorlar. Bizim gördüğümüz terbiye, vakıa alaturkadır ama, zamanımızda alafranganın ne demek olduğunu da pek yakından gördük. İngiliz Ahmet Bey’in çocukları böyle miydiler rica ederim? Kendisi Hıristiyandan dönme halis muhlis Avrupalı olduğu halde bile, hatırlarsınız, evinde, o ne vakar ne temkin ne kapalıktı!.. Bizim çocuklar da aynı terbiyeyi görmediler mi? Niçin aynı tarzda hareket etmiyorlar?¹⁰⁷

Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar*’ında taşranın ve Anadolu’nun muhabbetini içinde taşıyan roman kahramanı Mebrure’nin halasının köşkünde saflığını ve temizliğini koruma savaşı bu ahlaki mücadelenin güzel bir örneğidir. Mebrure’nin mücadelesi bulunduğu muhite, muhitin cemaatine ve zihniyetine karşı tek başına giriştiği bir mücadele olarak tasvir edilir.

Mebrure için bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefiş, zevk düşkünlüğü, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden, fakat vartayı da hissetmeyen yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı (...) Mebrure pek iyi dikkat etti ki, bütün bu insanlar şu evde, yalnız birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yan yana gelmişlerdi (..) Mebrure zaten İstanbul’un bu iğrenç ailelerinden bahsedildiğini çok işitmişti, fakat bu aileleri, böyle âdeta pertavsız ile büyümüş gibi yakından görmemişti.¹⁰⁸

Millî Mücadele, Pera ile temsil edilen “Öteki”nin değerlerine karşı verilen mücadeleyle özdeşdir. Pera’da bulunmak yahut onların değerlerine teslim olmak, yurdu işgal eden düşmanla iş birliği yapmak kadar utanç vericidir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Sodom ve Gomora*’sinde Millî Mücadele’ye katılma arzusunu gerçekleştiremeyen Necdet karakterinin Beyoğlu’nda bulunmaktan utanç duyduğunu görürüz. Necdet tramvayda İngiliz zabıtlarından biriyle beraber olan bir Türk kızının, iki bacağı kesilmiş sürünerek ilerlemeye çalışan bir Türk askerinin üzerine basarak hiçbir şey olmamış gibi yoluna devam ettiğini gördüğünde, “artık bayağı bir seyirci sıfatıyla bile bu gibi sahneleri görmeye

¹⁰⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 35.

¹⁰⁸ Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 70-71.

tahammülünün kalmadığını”¹⁰⁹ belirtir ve “içinden bir ses ona bu manevi çürümenin tehlikelerinden haber verir”¹¹⁰. Necdet’in kalben olmasa da bedenen Beyoğlu’nda bulunmaktan duyduğu bu utancın çok daha fazlasını Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* romanındaki Belma karakterinde görürüz. Suriçi’nde, Suriçi değerleriyle yetişmiş ve asıl adı Hatice olan Belma, özenerek ve isteyerek koştuğu Pera’dan utanç duyarak ve tiksinierek kaçar. Öyle ki, bu utancını intihardan başka bir yolla dindiremez:

Ben bu saadeti beğenmedim. Neden, bilmiyorum, mektepte arkadaşlar arasında anlatılan hikâyelerden mi? Okuduğum romanlardan mı? Seyrettiğim piyeslerden, kurdelelerden mi? Kulağıma gelen meçhul saadetlerden mi? Tuhafiye mağazalarının camlarında, mecmualarda, kartpostallarda gördüğüm tuvalet eşyalardan ve resimlerden mi bilmiyorum. Bilmiyorum, bir ilkbahar, bundan altı sene evvel, şu mahalleden, şu evden, şu köşedeki mescitten, babamdan, annemden, birdenbire iğrendim. Ama nasıl iğreniş. Tahmin edemezsin. Atılmak, başka bir dünyaya, başka bir hayata atılmak istiyor, bunun için deliriyordum. Kendi kendime süslü bir istikbâl düşündüm: Aktris olmak! (...) İsmimden başlıyarak, kendime ait, her eski şeyi bıraktım. Hatice’ydim, Belma oldum. Cerrahpaşa kızıydım, Beyoğlu kadını oldum. Eskilerin “yapma” dedikleri, ihtiyarların çirkin buldukları, hocaların günah saydıkları ne varsa merakla ve zevkle yaptım.¹¹¹

Gerçekleştirilmesi istenen “öz”e ve başarıyla tamamlanması arzulanan Millî Mücadele’ye paralel olarak, Mütareke romanlarında Suriçi-Pera ekseninde cereyan eden bu ahlaki mücadelenin kazananı her zaman için milli değerler olmuştur.

---

¹⁰⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, 258.

¹¹⁰ a.g.e, 132-133.

¹¹¹ Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, 174-175.

3. NUTUK ÇİZGİSİNDE YAYIMLANMIŞ MÜTAREKE ROMANLARINDA MİLLÎ MÜCADELE ALGISINDAKİ DEĞİŞİM VE ETKİLERİ (*Sodom ve Gomore, Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu*)

3.1. Egemenliğin ve Kutsallığın İstanbul'dan Ankara'ya Taşınması

Milliyetçi doktrin emperyal kilisenin yerini alarak dinin sosyal rolünü üstlenir.¹¹²

Nutuk çizgisinde yayımlanan Mütareke romanlarında, *Nutuk* öncesi Mütareke romanlarından farklı olarak İstanbul'un Millî Mücadele'deki varlığının ve desteğinin yadsındığı görülür. Bunun amacı, *Nutuk*'ta dile getirilişine uygun olarak, Millî Mücadele'nin hilafet ve saltanatı kurtarmaya yönelik bir mücadele olmaktan çıkarılıp, bağımsız ve çağdaş yeni Türkiye'nin kurulma mücadelesi olarak algılanmasını sağlamaktır. Saltanat ve Hilafet, egemenliği ve kutsallığı temsil eden makamlardır; *Nutuk*'ta “öz”ünü bulan yeni Türkiye'de bu makamlar lağvedilip egemenlik milletin (temsilcilerinin) ve kutsallık da milli değerlerin olacaktır. Romanlarda egemenliğin ve kutsallığın İstanbul'dan Ankara'ya taşınabilmesinin bir adımı olarak, “saltanat”, “hilafet”, “payitaht” vb. İstanbul temalarının eski anlam yükünün boşaltılması ve hatta tamamen saf dışı bırakılması çabası görülür. Bu amaca uygun olarak *Nutuk* çizgisinde yayımlanmış Mütareke romanları İstanbul'un Millî Mücadele'ye katkısını da tamamen yok sayar.

3.1.1. Egemenlik Konusu

Sodom ve Gomore'de Yakup Kadri Karaosmanoğlu, kendisi metne dahil olarak İstanbul'la ilgili şunları söyler:

İstanbul, asırlar var ki, bir zafere inanmak hassasını kaybetmiştir. Osmanlı saltanatı çökmeye başlayalıdan beri arkasında uzun bir bozgun dizisinin ağır ve paslı zincirini hafızası ve ruhuyla sürüklüyor. Bilmiyor ki, bu sefer susulan ve fakat her gözde, her sözde hissedilen zafer Osmanlı saltanatının tarihine ait değildir. Anadolu'nun içinden yepyeni bir millet doğmuştur. Bu milletin, sarayının kafesleri arasında titreyen aciz ve

---

¹¹² Timothy Brennan, “The National Longing Form”, *Nation and Narration* içinde, Derleyen: Homi K. Bhabha, sf. 59, Çeviri bana aittir E.A.

korku heyûlasıyla, bu milletin Babîâli denilen viranede uluyan yıllanmış baykuşlarla hiçbir ilgisi yoktur.¹¹³

Bu çalışmada incelenen on roman dışında takip ettiğimiz başka bazı Mütareke romanlarında da benzeri İstanbul anlatılarına denk geliriz. Hilmi Ziya Ülken 1939 yılında tefrika edilen *Yarım Adam* romanında Hilafet ve Saltanatın kayıtsızlığını ve yetersizliğini, payitahtın acınası halini şu sözlerle anlatır:

“Zatı Şahane” sarayında hâlâ ihtişamla saltanat sürmeye çalışıyor: fakat kapılarında İngiliz askeri, karşı kıyıda İtalyan polisi hâkim. Babı meşihat “Şeriatı garra”yı tatbik etmek istiyor. Oruç bozanlar hapse atılıyor. Fakat Adalarda çırılçıplak Beyaz Rus kadınları sahilleri, görülmemiş bir et ve şehvet meşherine çeviriyor. Mahyalar ve kandillerden başka ışık görmemiş Fatih, Şehzade sokakları caz gürültüleri ve bar kadınlarının parlak renkleriyle kamaşıyor. İstanbul müthiş bir sersemlik geçiriyor. Hilafet merkezinde Deccal şehrayin yapıyor.¹¹⁴

Sodom ve Gomore'de Yakup Kadri'nin Saray ve Bâb-ı Âli hakkındaki olumsuz düşüncelerine ilaveten; İstanbul'u işgale karşı savunmasız, kayıtsız ve ruhsuz, sinsi bir hayvana benzettiğini, Ankara'yı da zincirlerini kırmaya ve dimdik ayakta durmaya çalışan yeni bir güç merkezi olarak tasvir ettiğini görürüz:

Genç adam, soluk bir karanlığın içinde bir şeyi bekliyormuş gibi duran İstanbul'a baktı. Tek tük ışıkların ancak yerini tespit edebildiği bu koyu kara şehir silüetinde hem akıcı, hem de katı bir hal vardı. Daha doğrusu sinsi sinsi yatan kocaman bir hayvana benziyordu. Öyle bir hayvan ki başına ağır bir darbe indirilmiş de bir daha indirilmesin diye cansız rolünü oynamaktadır. Bu şehir 16 Mart İşgali günü Necdet'e gene böyle bir canlı mahlûk manzarası göstermişti. O gün İstanbul, kendisine zorla ve açıkça alçakça bir iş yapılmış ve utançtan yüzü koyun yere yatmış bir adamı hatırlatıyordu. Bu adam aylarca başını kaldırmaksızın hep aynı durumda sessiz ve hareketsiz kaldı. Lakin Sakarya zaferinden sonra ortadan siliniverdi ve yerine, zincirlere bağlı bir dev geçti. Bu da öbürü gibi hiç kıılmıyor, fakat sağlam ve tehdit eder gibi durmasını biliyor ve hiçbir tavrında yüz kızartıcı bir ayıp hissetmiyordu.¹¹⁵

Bu tasvir egemenliğin eski güç merkezi olan İstanbul'dan, yeni güç merkezi olmakta olan Ankara'ya kayışının bir ifadesidir. Gücün Ankara'ya kayması, egemenliğin ve yönetimin saltanatı temsil eden bir aileye değil, milletin iradesi ve idaresine geçeceğinin habercisidir. Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları*'nda bunu şöyle ifade eder:

¹¹³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, 269.

¹¹⁴ Tamer Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, (İstanbul: Kanat Yayınları, 2005), 117-118.

¹¹⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, 192.

Şimdi Anadolu'da ordu yok... Millet, yani başıbozuklar çarpışıyor. İlerde ordu kurulursa bu, padişahın ordusunun bir parçası değil, milletin kendi ordusu olacak. (...) Bu seferki harekete millet kendi damgasını ister istemez vuracak... Hem de öylesine kuvvetle vuracak ki, bu isteklere göz yummak kimsenin haddi olmayacak...¹¹⁶

Sodom ve Gomore'de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun sıklıkla İtilâf zabitleriyle bir arada bulunan bir Şişli kızı olan Leylâ'nın gözünden, bu yeni gücü korku ve hayretle ifade ettiğini görürüz:

Anadolu denilen bir yerden birtakım askerler geliyor, bir hükümdar hırsız gibi geceleyin kaçıyor, bir yerde gazeteciyi parçalıyorlar; bir devlet batacak, yerine başka bir devlet çıkacak, diyorlar; öbür yandan, denizin karşı yakasından birtakım kocaman, siyah kalpaklı adamlar ortaya çıkmaya ve yavaş yavaş her tarafa yayılmaya başlıyor. Ne fena giyinmiş, ne kaba saba bu adamlar!.. Hepsi de bir yaban hayvanları avından dönmüş gibi toz toprak içindedirler; lakin her yerde saygı ve itibar gören de bunlardır! Ne acayip, ne mantıksız bir hal!.. Sakın yeni devrin efendileri bunlar olmasın? Ve bu düşüncelerle Leylâ'nın yüreğine bir derin tasa çöküyordu.¹¹⁷

3.1.2. Kutsallık Konusu

Egemenlik ve kutsallığın on-on beş yıl gibi kısa bir sürede, halkın yüzyıllardır benimsediği, itaat ettiği ve kültürüyle yaşadığı Hilafet ve Saltanattan alınıp başka yeni bir merkeze taşınması hem fiziksel ve hem de kültürel bir mücadeleyle gerçekleştirilebilecek zorlu bir süreçtir. Böyle bir hızlı geçişe tabiatı ve fonksiyonu gereği kutsiyet makamının direnci, egemenlik makamından fazla olur. Anlam mücadelesinin esas olduğunu, anlam çerçevesinden yoksun fiziksel mücadelelerde kaybedilen canların nasıl heba olduğunu Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*'nda şöyle dile getirir:

Anadolu'da yapılan iş, yalnız vatani düşmandan kurtarmak boğuşması değildi. Bunun bir başka anlamı, bir başka amacı olmalıydı. Eğer harekete bu başka anlam verilmez, boğuşma bir başka amaca yöneltilmezse, savaşı kazanmanın bile, hiç değeri kalmayacak, orada bugün ölenler, yarın ölecekler, tıpkı bunlardan önce yıllar yılı, bazı yenmiş, bazı yenilmiş olarak can verenler gibi kaynayıp gideceklerdi. Pisi pisine... Bedavaya... Kirli bir hizmetin adı bahşışı gibi...¹¹⁸

Buna mukabil kutsiyet makamları, içinde yaşanan kültürü ilmek ilmek örmüş olmaları bakımından fiziksel taarruzlara da kültürel taarruzlara da uzun zaman

¹¹⁶ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2012), 189.

¹¹⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, 289.

¹¹⁸ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, 187.

direnirler. Bu makamda talep edilen bir değişim, doğal olarak kültürün pek çok unsur ve ayrıntısında da değişimi gerektirecektir. Bu unsurlardan en önemlisi olan ve kutsiyet makamının sembol, simge ve etkilerini taşıyan dil, kutsiyet makamı etkilerinin açıkça takip edilebileceği kültürel organlardan biridir. Bunun farkında olan Gazi Mustafa Kemal, Türk Dili'nin hilafet etkilerinden arındırılması, yenileştirilmesi, yaygınlaştırılması ve kendine has etimolojik yapısının ortaya çıkarılması amacıyla bir dizi çalışmalar yapmıştır. İlk olarak, alfabenin kutsal dilden arındırılması için 1928 yılında Harf İnkılabı yapılmış ve yeni alfabenin toplum genelinde eğitimi seferberliği başlatılmıştır. Sonraki zamanlarda Gazi Mustafa Kemal dilin kökeni ile ilgili olarak bizzat kendisi yazılar kaleme almış ve "Ulus'un Dil Yazıları" başlığıyla *Ulus Gazetesi*'nde imzasız bir şekilde "Güneş-Dil Teorisi" ve "Etimolojik, Morfolojik ve Fonetik Bakımından Türk Dili"¹¹⁹ yazıları yayımlanmıştır.

Egemenliğin, saltanattan millete ve milletin temsilcilerine taşınması gibi kutsallık için de millete ait bir kaynak bulunmalıydı. *Nutuk* izgisinde mücadelesi verilen şey bir ulus-devlet kurma süreci olduğundan, haliyle ne çıkarılacak ilk değer ulus bilinci olacaktır. Peyami Safa'nın *Biz İnsanlar* romanı baştan sona Türklük bilincini konu edinen bir romandır. Peyami Safa *Biz İnsanlar*'ın kurgusunu, Beyoğlu muhitine mensup ve Batılı bir kadın olan Samiye Hanım'ın oğlu Cemil'in, sınıf arkadaşı Tahsin'e "eşek Türk" demesi ve bunun zerine Tahsin'in Cemil'e taş atması hadisesi üzerine oturtur. Peyami Safa'nın Tahsin'e attırđı taş roman boyunca Anadolu ruhunun bir madde içinde teksif edilmiş hali olarak nitelendirilir. Romanın mütarekenin ikinci senesinde geçmesi ve yazarın taşı kendisine eşek Türk diyen Cemil'e karşı "Tahsin'e" attırması akla Millî Mücadele'yi İzmir'de ateşleyen kişi olan "Hasan Tahsin"i getirir. Tahsin'in ğretmeni Orhan'a göre bu iki ocuk arasında yaşanan hadise "basit bir inzibat vakası değil memleket ve tarih vakasıdır"¹²⁰. Özellikle *Nutuk* sonrasında yayımlanan Mütareke romanlarında oluşturulmak istenen "ulusal anlatı" bağlamında Tahsin'in attığı taş Anadolu'nun ruhunun cisimleşmiş hali olarak

¹¹⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Güneş-Dil Teorisi: Ulus Dil Yazıları Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili 1935*, yayına haz. Doğu Polat, (Alaca Yayınları, Kasım 2019), 7.

¹²⁰ Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, 76.

tanımlanması ile kutsal bir nitelik kazanır. Buna karşın Cemil ve ailesinin muhiti, Garp hayranlığı ve kozmopolit-kültürel yapısıyla çöküş ve bozulma aşamasındaki Osmanlı kimliğini temsil eder. Asıl bozulma ve kokuşmanın İstanbul’da olduğu düşüncesi *Nutuk* sonrası yayımlanmış Mütareke romanlarında sıkça işlenerek Anadolu’nun kutsiyetinin tescillenmesi amaçlanır:

Bir çocuğun başka bir çocuğun başına taş atmasını alelâde bir inzibat vakası telâkki etmeyiniz. Bu, bir memleket ve tarih vak’asıdır. (...) Anadolu’nun İstanbul’la mücadelesinin bir küçük örneği, bir minyatürüdür. Aynı dâva: İstanbul bu memleketin battığına inanmış ve inkıraz vesikasını Sevr’de imzalamıştır.¹²¹

Cemil’in Tahsin’e “eşek Türk” demesi ve bunun üzerine Tahsin’in Cemil’e taş atma vakası “Anadolu’nun İstanbul’la mücadelesinin bir küçük örneği, bir minyatürüdür”. Bu, özellikle *Nutuk* sonrası yayımlanan Mütareke romanlarında İstanbul’un Millî Mücadele’de gayri-milli bir konuma yerleştirilmesini, İstanbul kelimesinin İstanbul hükümetiyle eş anlamlı kullanımını ve İstanbul’un işgalci yandaşı olarak nitelendirilmesini örnekler.

Çünkü İstanbul dedimse, bu, İstanbul halkı değil, İstanbul hükümeti demektir. Halkın millî dava ile ne kadar beraber olduğunu biliyorsunuz ve siz de bu halkın mektebisiniz. Bu halktan olmayan sınıfın çocukları daha ziyade ecnebi mekteplerinde okuyorlar. Sizin talebelerinizin yüzde seksen sekizi memur, esnaf ve işçi çocuklarıdır. Tahsin bunların vicdanını temsil ediyor.¹²²

Peyami Safa *Biz İnsanlar*’ın baş kahramanı Orhan’a bu sözleri söyleyip İstanbul halkı dediğinde İstanbul hükümetini kastettiğini söylese de “Pera ve muhit halkını milli dava ile beraber olduğu bilinen” halka dahil edilmez. Bu kişiler (Samiye Hanım ve ailesi; Vedia) roman boyunca Millî Mücadele’ye karşıt yahut kayıtsız duruşları sebebiyle eleştirilirler ve yazar bu muhit halkının sonunu ilelebet arafta kalacak ve mutsuz olacak şekilde kurgular.

(...) Anadolu’da kadınlara varıncaya kadar ahali düşmanla boğuşurken burada bir Türk evi yabancıların bayrağını asıyor, hem de vatandaşlara hakaret ediyor. Arkadaşınızın babasını hapse attırıyor. İşte ben de bu arkadaşınızdan bahsedecektim. Onun kimsesiz olduğunu da biliyorsunuz. Hepiniz onu severseniz kimsesizliğini unutur. Ben de onu size emanet ediyorum. (...) Çünkü onun babası milliyetini müdafaa ettiği için hapse girdi (...) Babası da, o da kendi hallerine göre birer kahramandırlar. Kahramanlara acınmaz, minnet duyulur.¹²³

---

¹²¹ a.g.e, 76.

¹²² a.g.e, 77.

¹²³ a.g.e, 84-85.

Roman boyunca Cemal'in Tahsin'e "eşek Türk" demesi milli değerleri zedeleyen bir hadise olarak nitelendirilir. Anadolu'daki mücadeleye karşın İstanbul'da böyle bir hadisenin yaşanması İstanbul'un Millî Mücadele'ye karşı tutumunu niteler. Orhan'ın öğrencilerine hitabında Tahsin'in kimsesizliğine yaptığı vurgu İstanbul'un kendi vatandaşını himaye etmekten ne denli aciz olduğunu gösteren sembolik bir kimsesizliğe işarettir. Orhan'ın Tahsin'i ve babasını kendi hallerine göre birer kahraman olarak vasıflandırışı ise milli değerlere bağlılıkların onlara kazandırdığı bir "rütbe"dir.

Kemal Tahir de *Esir Şehrin İnsanları*'nda Millî Mücadele'den ve kendi halkının acılarından bihaber insanların korkaklık, adilik ve yeniklikleriyle İstanbul'u çirkinleştirdiklerini söyler:

Uzakta, İstanbul, kurşunilerden, bu rengin koyudan açığa açıktan koyuya giden bütün zavallı ayrıntılarından ibaretti. Ara sıra bulutları yaran güneş, bu yaşlı "Esir Şehre" maskara renkleriyle makyaj rezilliği veriyordu. Kâmil Bey, Tevfik Fikret'in "Sis" şiirini hatırladı. Şair, kocaman bir çocuk gibi, sevdiği şehrin taşına, toprağına öfkelenmiş, onu, biraz da haksız yere hırpalamıştı. Oysa İstanbul da bütün öteki şehirler gibi, üzerinde yaşayan insanlar, iyi, haklı, güzel işler yaptıkları zaman, böyle kasvetli günlerde bile temizlenip gençleşir... Her yerinde korkaklık, âdilik, yeniklik varsa suç onun mu?¹²⁴

İstanbul'un bu çirkinliği ve acıları aslında güzel günlerinden ve yaşantısında koparılmış bir esirin acısıdır. Üzerinde yaşayan insanların iyi, haklı, güzel işler yapmaları, onu zincirlerinden kurtaracak, hürriyetine ve eski güzelliğine kavuşturacaktır.

Kemal Tahir'in bir diğer romanı *Esir Şehrin Mahpusu*'nda Kâmil Bey'in eşinden ayrılmaya karar verışı de Kâmil Bey'in "millici oluş"¹²⁵ serüveninde önemli bir âni sembolize eder. "Kâmil Bey 14 Temmuz 1920 tarihli Fransızca bir gazetede Fransızların Taksim'de ulusal bayramlarını kutladıkları haberini ve eşinin de bu kutlamaya katıldığını görmesinden sonrasında, eşine bir mektup yazarak kendisini

¹²⁴ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, 102.

¹²⁵ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, (Sander Yayınları, 1978), "Millici" ifadesi için bkz: 207-256

boşamak istediğini söyler.”¹²⁶. Nermin’in Fransızların düzenlediği baloya katılmasını yalnızca kendisine değil, milletine ve milliyetine ihanet olarak nitelendirir ve boşanma bu ihanetin cezası olur.

Kutsal değerlerin insana verdiği bütünlük ve yücelik duygularını Kâmil Bey Anadolu taraftarı olarak tutuklandığında hissetmeye başlar:

Kâmil Bey, birdenbire, tarih, destan, trajedi yapan insanlarla beraber bulunmanın tarif edilmez gururunu duydu. Zaferden sonra, “Anadolu’ya taraftar olduğundan tutuklananlar” diye bir cins adam yaşayacaktı elbette... Bu adamlar harp sakatlarına bile benzemeyeceklerdi. “Tutuklandığımızı Ankara’ya çoktan bildirmişlerdir” diye keyifle düşündü, “Mustafa Kemal Paşa’ya...”. Mustafa Kemal Paşa: “Bu Kâmil de kimdir?” diye belki sormuştur. Birkaç dakika olsun, “Ankara” kendisiyle ilgilendi. “Ankara” yani bizzat “Kurtuluş” öpülesi alınını kırıştırarak, Kâmil Bey üzerinde bir an olsun düşündü.¹²⁷

Anadolu Hareketi’nin lideri Mustafa Kemal Paşa’nın onun adını duyması, onu bir an olsun düşünmesi Kâmil Bey için ebedi saadete eşittir. Mustafa Kemal Paşa’ya yüklenen kutsiyet ve bu insanüstü anlam, Peyami Safa’nın *Sodom ve Gomore*’sinde çok daha dikkat çekici bir şekilde dile getirilir. Müslüman halkın dini kültüründe Allah’ın isimlerinden biri olarak kullanılan “Hu”, yani “O” ifadesinin bizzat Mustafa Kemal Paşa için kullanıldığını görürüz. Bu, kutsallığın İstanbul’dan Ankara’ya taşınmasında en ileri merhaledir:

(...) hemen günün hâdiselerinden bahsetmeye başlıyordu. İstanbul’a gelen Anadolu askerlerinin sayılarına, kıyafetlerine, durum ve tutumlarına dair en bilinmeyen tafsilatı o veriyordu. Bunların başında gelen zabitleri, kumandanları çocukça bir hayranlıkla anlatıyor, hepsinin ayrı ayrı isimlerini söylüyordu. Bunların bir kısmında Dumlupınar Muharebesi’ne dair dinlediği menkıbeleri yeni bir dine girmiş insanların imanıyla kendinden geçmiş bir halde anlatıyordu ve arada bir Mustafa Kemal adını söylerken sesinin titrediğini hissediyordu, ona yalnız “O” demek zorunda kalıyordu.¹²⁸

---

¹²⁶ a.g.e, 371.

¹²⁷ a.g.e, 346.

¹²⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, 284-285.

4. SAHNENİN DIŞINDAKİLER

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanı 1950 yılında tefrika edilmiş ve ölümünden sonra 1973 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. Bu bölümde incelediğimiz *Sahnenin Dışındakiler* romanı, okumasını yaptığımız diğer *Nutuk* (1927) sonrası Mütareke romanlarından (*Sodom ve Gomore*, *Biz İnsanlar*, *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*) farklı bir anlatı sunar. *Nutuk*'tan kısa bir süre sonra kaleme alınarak resmi tarih anlatısıyla eklemlenen bir Millî Mücadele anlatısı sunan Mütareke romanlarına karşılık *Sahnenin Dışındakiler*'de bu çizgiyi izlemeyen bir Mütareke İstanbul'u ve Millî Mücadele anlatısı görülür. Diğer bölümlerde incelenen, gerçeği yansıtmaya iddiasında olup bir tür gerçeklik üreten, bizzat gerçeklik inşâ etme iddiasında olan bir akım olan realist romanlardan farklı olarak bu iddiayı reddeden ve modernist bir roman olan *Sahnenin Dışındakiler* bu yönüyle de incelenen diğer edebi anlatılardan farklılaşmaktadır. Diğer romanların aynı çizgide ilerlemesi ve *Sahnenin Dışındakiler*'in bu çizgisinden ayrılmasıyla ilgili olarak Erol Köroğlu “*Sahnenin Dışındakiler*'i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü” başlıklı yazısında şöyle bir değerlendirme yapar:

(...) bu roman, Tanpınar'dan beklenebilecek bu tür bir metinlerarasılığın ötesinde, Türkçeye özgü bir edebi türde üretilen güçlü ve zayıf eserlerle de türsel bir ilişki içindedir. Söz konusu tür, Halide Edib'in 1922'de tefrika edilen *Ateşten Gömlek*'iyle başlayan Kurtuluş Savaşı anlatıları türüdür. Kurucu metin ele aldığı dönemi bir iç savaş ve ihtilal olarak değerlendirip, bu tarihsel bağlam içinde bireysel fedakârlıkla ilerleyen duygusal bir drama kurmuŐtur. Ondan sonra gelen çoğunluğu erkek yazarlar ise Halide Edib'den aldıkları türü milli birlik içinde başarılı bir mücadele olarak yansıttılar. Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*'de bu kolaycılığu sorgular.¹²⁹

Erol Köroğlu'na göre türün kurucu metni olan Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek*'inin özgünlüğüne karşı, onu takip eden diğer Mütareke romanları konuyu milli birlik içinde başarılı bir mücadele olarak yansıtmaları bakımından bir kolaycılık içindedirler. *Sahnenin Dışındakiler*'in bu çizgiden ayrılıŐının ilk işareti romana “*Sahnenin Dışındakiler*” isminin verilmiş olmasıdır. Böyle isimlendirilmekle roman, 1920 yılı Mütareke İstanbul'unda yaşayan ve Millî Mücadele'ye uzaktan tanık olan ve katılan karakterleri (İhsan, Tefvik Bey, Cemal,

¹²⁹ Erol Köroğlu, “*Sahnenin Dışındakiler*'i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü”, 93.

Muhsin Bey) konu edinmesine rağmen, Millî Mücadele’de asıl sahnenin Anadolu olmasına ve İstanbul’un “Sahnenin dışı”nda kalmasına işaret eder. İnci Enginün’ün “Sahnenin Dışındakiler” başlıklı yazısında belirttiği gibi “Eserde “sahne” kelimesi hem tiyatro kavramına bağlı olarak hem de geniş anlamda olayların geçtiği yer olarak”¹³⁰ kullanılır.

“Sahnenin Dışı” tabirinin Türkçede iki anlamı vardır. Birincisi sahne ışıklarının aydınlattığı ve esas karakterlerin rol aldığı alanın dışında kalan yarı karanlık alan, ikincisi ve duygusal yükü bakımından daha ağır olan anlamı ise bir zamanlar sahne ışıklarıyla aydınlatılırken, ışıkların artık başka yere çevrilmesiyle karanlıkta, dışarda bırakılan alan. Romanın mekânı olan İstanbul, bir zamanlar sahne ışıklarının aydınlattığı başkenttir. Roman kahramanları ise yıkılmakta olan büyük bir İmparatorluğun işgal altındaki payitahtında esaretin sıkıntıları ve istikbâl endişesiyle yaşayan İstanbullulardır. Erol Köroğlu’nun tespitiyle Mütareke döneminde sahne dışının tamamlanmışlıktan uzak, belirsiz, eksik ve parçalanmış hayatı romanın biçimine yansır ve bütünlükten uzak bir anlatıyla devam eden roman tamamlanmamış bir şekilde nihayete erer:

Sahnenin Dışındakiler, bir türlü bütünlenemeyen, derli toplu bir biçimde öyküsünü anlatamayan bir romandır; çünkü karakterlerin içinde boğuştuğu koşullar bütünlükten uzaktır. Malzeme belirsiz olduğu için anlatım da belirsizdir. [...] Tanpınar, belirsizlikler, eksiklikler ve parçalanmışlıkla ilerleyen bir gerçeği bu şekilde anlatmayı tercih ederek daha isabetli bir seçim yapmış olur. (...) Adeta şöyle demektedir: “Önümüzde bir yumak gibi duran hayat”ı, toptancı ve totaliter düşünce kalıplarıyla çözemeyiz. (Köroğlu 2003: 100). (..) *Sahnenin Dışındakiler*’deki bitmemişlik, tamamlanmamışlık hissi özellikle önemlidir, çünkü ele aldığı tarihsel dönem ve konunun romanda temsil edilmesini sorunsallaştırmayı hedefler ve bunun üzerinden bir biçim arayışına girer (Eksik ya da yitik metin konusunda bkz. Parla 2000: 294-297, bunun *Sahnenin Dışındakiler*’le ilişkisi için bkz. Köroğlu 2003: 99-100).¹³¹

Böylelikle Ahmet Hamdi Tanpınar *Sahnenin Dışındakiler* ile özellikle *Nutuk* sonrasında yayımlanmış olan romanların tercih ettiği epik bir Millî Mücadele anlatısından uzak, bir zamanlar payitaht olan İstanbul halkının işgalin, esirliğin yıkıcı etkilerini nasıl deneyimlediği ve hissettiği merkezinde bir anlatı sunar. Tanpınar romanında Mütareke boyunca İstanbul halkının ekonomik sorunları,

¹³⁰ İnci Enginün, “Sahnenin Dışındakiler”, *Bir Gül Bu Karanlıklarda & Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde, Yayına haz: Abdullah Uçman, Handan İnci, (İstanbul, 2008), 345.

¹³¹ Erol Köroğlu, “*Sahnenin Dışındakiler*’i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü”, 96-100.

emniyet sorunları ve istikbâl endişesini gözler önüne sererek bir kahramanlık hikayesini değil, bir krizin ve buhranın toplum üzerindeki etkilerini anlatmayı tercih eder.

4.1. Millî Mücadele’de Sahnenin Dışında Kalan ve Iskalanın “İnsan”

Ahmet Hamdi Tanpınar *Mahur Beste*, *Sahnenin Dışındakiler* ve *Huzur* ile bir “nehir roman”¹³² oluşturur. Bu üçlemenin en belirgin özelliği, üzerinde durduğu hadiseleri İstanbul’un toplumsal değişimine odaklanarak anlatıyor olmalarıdır. Romanlar dönemlerinin toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlerini roman kahramanları ve karakterler, bu karakterler arasındaki fikir teatileri ve Besim Dellaloğlu’nun *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi* kitabında işaret ettiği “mekân üzerinden yapılan zihniyet hermenütüğü”¹³³ ile sunar.

Gün, hafta, ay gibi zaman bölümlerinin yanında bir de hadiselerin iklimi vardır ki, hemen öbürleri kadar, hatta daha fazla insanların hayatını içine alırlar. Bunlar eski takvimlerdeki burçlara benzerler. İçtimaî hayat, ister istemez tesirleri altında kalır. Onlarla düşünür, onlarla değişir, onların şartları içinde yaşarız.¹³⁴

Toplum hayatını çepeçevre kuşatan ve halkın üzerinde derin tesirler bırakan hadiselerin iklimi, romandaki tüm karakterleri farklı şekillerde etkisi altına alır. Millî Mücadele yıllarında İstanbul’da kurulan örgütler ve teşkilatlar aracılığıyla birçok fert hadiselerin üzerlerindeki tesirleri sebebiyle Anadolu’da gerçekleşen Millî Mücadele’ye destek vermenin yollarını arar. *Huzur*’da çok daha güçlü bir karakter olarak kurgulanacak olan İhsan, *Sahnenin Dışındakiler*’de Millî Mücadele’nin İstanbul kolunda yer edinmiş önemli bir şahsiyeti olarak görülür, fakat Tanpınar bu karakteri de “tamamlanmamış” olarak kurgular. İşgal dönemi İstanbul’unun buhranı İhsan’ın Millî Mücadele algısı ve yöntemini de etkilemiştir. Bu etki Nâsır Paşa’dan alınacak hatırat ile Damat Ferit hükümetini düşürme isteğinde ve bu uğurda Nâsır Paşa’yı kurban etmeye meyli ve kabulünde görülür:

¹³² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 94.

¹³³ Besim F. Dellaloğlu, *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi*, (Ankara: Kadim Yayınları, 2013), 20.

¹³⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, 59.

(...) Nâsır Paşa arada yanacaktı... Ne yapayım? Mesele tek insan meselesi değil... Beni iyi dinle! Büyük, çok büyük hadiseler olacak. Anadolu gittikçe kuvvetleniyor. Fakat İstanbul'da mazisi olan birtakım müesseseler var. Bunlar haklı davalara karşı şimdi bir kutup oluyorlar. Unsurlar arasında birlik kalmadı. İstanbul her an bir aksülamelin ocağı olabilir. Ben bunu kökünden hâlde çalışacağım. (...) Orada dövüşenlere karşı vazifemizdir. Unutma, insan vazife ve mesuliyet duygusudur.¹³⁵

Tanpınar burada İhsan'ın dilinden Anadolu'daki kuvvetlenen Millî Mücadele'ye karşı, İstanbul'da mazisi olan birtakım müesseselerin yaratacağı tehlikelerden bahseder. Bu tür müesseselerin İstanbulluların Millî Mücadele'ye karşı tutumunda belirsizlikleri ve kırılmalara yol açabileceğini ve Millî Mücadele taraftarlarının bunlarla da baş etme mesuliyeti duyduklarını ifade eder. Bu kargaşa ortamında böyle bir mesuliyet duygusu da yüklenen İhsan'ın dalgınlığını ve dağınıklığını romanın baş kahramanı olan Cemal'in dilinden şöyle anlatır: “Ben bu saati iyice çözmeden hiçbir iş göremem, diyor. Ve bir hülyaya çok benzeyen bu işte bazen kendisini, bazen elindeki saati kaybediyor”¹³⁶. İhsan'ın Cemal'le gerçekleştirdiği diyalogda İhsan, insanın kendi hayatına istikamet verecek bir fikri bulmasının güçlüğüne değinir:

İnsanın kendi hayatına istikamet verecek bir fikri bulması ne kadar güç... Ayakkabı değil ki, hazırımı alayım. Şimdiye kadar hep kelimelerle ve bir de hadiselerle yaşadık. Kelimeler bizi sarhoş etti; hadiseler kafamıza vurarak uyandırdı. İnsanı, tarihi ve hayatın ihtiyaçlarını göremedik. Bize bir manivelâ lâzım. Bu nedir? İşte düşüncem. Bazen kendimizi kâfi derecede sevmediğimizi sanıyorum. Hele insanı, düşüncemin etrafında toplanacağı insanı bir türlü bulamıyorum. Kimin için yaşayacağım, kimin için çalışacağım? Bu nasıl bir mahlûktur? Dünyası nedir? Ne düşünür? Nasıl yaşar? Ne yapar? Bunu bilmiyorum. Kaldı ki, hadiseler bu süratle giderse, bu insanı hiçbir zaman bulamayacağım gibi geliyor.¹³⁷

Bu paragrafın bir diğer önemi İhsan'ın “düşüncemin etrafında toplanacağı insanı bir türlü bulamıyorum” deyişidir. İhsan uğruna yaşayacağı ve hayatını adayacağı bir dava ve etrafında bu davayı sahiplenen insanlar bulamamaktan yakınıdır. Bu belirsizlik diğer Mütareke romanlarında görülmez, her biri güçlü bir inanca sahip karakterler aracılığıyla haklı bir dava anlatısı sunar. Halide Edip *Ateşten Gömlek*'te İstanbul ile Anadolu'nun birlikteliğini, İstanbullu ve Anadolu karakterlerinin güçlü yapısı ve aşkıyla dile getirir (Ayşe-İhsan-Cemal, Ayşe-İhsan aşkı). Peyami Safa *Biz İnsanlar*'da bunu Tahsin'in attığı taşa hakiki anlamını

---

¹³⁵ a.g.e, 224.

¹³⁶ a.g.e, 2018, 273

¹³⁷ a.g.e, 124-125.

veren ve milli davaya inanan Orhan aracılığıyla, *Sözde Kızlar*'da “bu ülkenin öz evlatları” olarak tanımladığı Mebrure, Fahri ve Nadir aracılığıyla sunar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve *Gomore*'desinde Cemil Kâmi Anadolu'nun gücünü ve kutsiyetini temsil eder. Ercümend Ekrem Talû'nun *Kan ve İman*'ında Estekzâde mahallesinin sakinleri Sadık, Hasan Dede, Hulki Bey ve Lemana Millî davaya inan ve o uğurda mücadele eden güçlü karakterlerdir. Son olarak Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları ve Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında bu güçlü inancın temsilcisi Kâmil Bey'in “Kurtuluş”un yegâne yolu olarak gördüğü Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu romanlarda tercih edilen tutumlara karşılık Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbullu veya Anadolu'lu, Millî Mücadele destekçisi veya aleyhtarı şeklinde koyulan ölçütleri sorgulayıcı şekilde romanın kahramanı Cemal de dahil olmak üzere bir düşünceyi bir insan üzerinde toplamaktan geri durur. Cemal'in inandığı biri olarak sembolik bir önem taşıyan Alâiyeli Ahmet de sevdiği kadına kendi elleriyle kıymak zorunda kalan ve bu suçu sebebiyle idam edilen, Cemal'e kendi çıkmazlarını itiraf eden bir karakterdir: “Ben yanlış yaptım. İnsanlara fenalık yapmak iyi bir şey değil. İnsanoğlu çok zavallı...”¹³⁸. Alâiyeli Ahmet'in onca hayat tecrübesi ve hatalarından sonra ulaştığı sonuç, asıl meselenin bir davayı, bir iddiayı desteklemek değil, insana değer vermek, insan için çabalamak olduğudur. Buradan, Ahmet Hamdi Tanpınar için edebi anlatı içinde işlenmeye değer olanın ve ıskalanmaması gerekenin insan olduğunu görürüz. Tanpınar, milli kimlik propagandası da dahil olmak üzere herhangi bir dava anlatısının insan unsurunun önüne geçmemesi gerektiğine dikkat çeker.

4.2. Sahnenin Dışında Kargaşa, Ümitsizlik ve Acı

“Dört muharebe senesinde birkaç nesil birden askere alındığı için ananeleri yeni gelenlere öğretecek insan kalmamıştı. Uzun süren bir kıştan sonra, buzlar altında filiz süren otlar gibi her şey yeniden filizleniyordu”¹³⁹ cümlesi, Mütareke İstanbul'undaki toplumsal değişimin sarsıcı bir ifadesidir. Uzun süren savaşlar, bizzat savaşların içinde yer alanlar kadar, savaş sonrasında hayatta kalanlar ve hayata yeni yeni katılan gençler ve çocuklar için de baş edilmesi kolay olmayan

---

¹³⁸ a.g.e, 209.

¹³⁹ a.g.e, 13.

pek çok sıkıntının kaynağıdır. Diğer mütareke romanlarında da eleştirilen bir tema olan eski kuşak-yeni kuşak çatışmasının sebebine dair en net ifadeyi Tanpınar'ın romanında buluruz. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu yaklaşımı, 1920'lerde İstanbul'da yaşanan toplumsal çatışma ve çekişmelerin işgal döneminin topluma dayattığı yeni bir sıkıntı olmadığını, Balkan Harbi'nden beri süregelen savaşların bir neticesi olduğunu gösterir. Benzeri bir tespit, Hüsnü Himmetoğlu'nun *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları* kitabında da görülür:

İtilaf Kuvvetleri İstanbul'u işgal ettikleri zaman halk yalnız yoksulluk içinde değil, aynı zamanda her ev harpte akraba, ahabap ve yakın dostlarından birini kaybetmiş, onun acısı ve elemiyle hakiki bir ıstırap içinde kıvranıyordu. İstanbul'da hiçbir ev yoktu ki bacasından matem dumanı tütmesin. Ölüm ve yoksulluk gibi felâketler yetmiyormuş gibi bir de İstanbul'un düşman tarafından işgali halkı hakikaten sersemletmiş, makul ve mantıkî düşüncelerini zayıflatmış, karar verme ve tatbik yolunda gitme duygularını, hareketlerini kırmış ve tam perişan bir hale getirmişti.¹⁴⁰

Sahnenin Dışındakiler romanının kahramanı Cemal'in yıllar sonra doğduğu eve döndüğünde karşılaştığı manzara da budur. Çaldığı kapıyı genç bir kadın açar, evin içinde ise yaşlı ve hasta bir kadın feryat etmektedir. Genç kadın: "Kardeşimi iki ay evvel götürdüler, beş sene evvel evimizin kapısını altı erkek birden açardı. Şimdi yapayalnızız"¹⁴¹ diyerek içinde buldukları hali anlatır. Bu viran hane ve içindeki garip kalmış iki kadın işgal İstanbul'unun sembolüdür. Cemal orada bir anda, bu derdin devasızlığını ve acı çekenleri teselli etmenin imkansızlığını idrak eder:

Korkunç bir şeydi bu. İhtiyar kadına yaklaştım. Elimi omuzuna koyarak teselli etmek için bir şeyler söylemek istedim. Fakat başını kaldırıp; hiçbir mana taşımayan gözlerle bana baktığını görünce, söyleyeceklerimi unuttum. Genç kadın, yanımıza yaklaşmıştı: Bırakın, dedi. Kimi teselli edeceksiniz? Nasıl teselli edeceksiniz? Çocuklarını geriye verebilir misiniz? Bizi bu hâle soktular işte...¹⁴²

İşgal İstanbul'unun yaşadığı felaketin umumiliğini gösteren bir diğer örnek, Cemal'in Kapalıçarşı'dan geçerken şahit olduklarıdır. Cemal, babasının Sinop'ta tanıştığı ve çok yakın arkadaş olduğu Asaf Bey'in eşini, kızlarına hazırladığı çeyiz takımlarını perişan bir halde Kapalıçarşı'da satmaya çalışırken görür. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanında da önemli bir yeri olan Bedesten/Bitpazarı-

¹⁴⁰ Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları Cilt No:2*, 247.

¹⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, 136.

¹⁴² a.g.e, 136-137.

Kapalıçarşı, İstanbul'un vaziyetini en açık şekilde gözler önüne seren mekanlar olarak belirirler. Burada da Kapalıçarşı, hadiselerin toplum üzerindeki etkilerine ayna olan sembolik bir mekandır:

Daha Kapalıçarşı'nın başında bu kadıncağızın, kızlarının kendi elleriyle işledikleri birkaç yıl evvel kendi gözlerimle gördüğüm, hatta o zamanlar nakışlarını dahi tanıdığım çeyiz takımlarını, dövünerek ve ağlayarak sattığını görmüştüm. Harbin ikinci yılında Asaf Bey, kalpten ve kederden ölmüş, ev satılmış, kızlar da ertesi sene birbiri arkasınca veremden ölmüştü. (...) Annenin Cemal'e dedikleri: "Hepimiz böyleyiz. Birkaç zenginden, işini bilir insandan başka herkes bu hâlde!" Gariptir ki, rastladığım herkes hâlini anlatır anlatmaz, felâketin umumî olduğunu söylüyordu. Mesut Bey'in hanımının hakkı vardı. Hakiki bir cehennemde idik. Daha doğrusu bir cehennemin alevinden öbürüne geçmiştik.¹⁴³

Ahmet Hamdi Tanpınar Beyoğlu-Pera muhitlerinin keşmekeşini betimlerken de İstanbul'da çöküntü ve acının umumiliğini, Mütareke romanlarında işlenen Suriçi-Pera karşıtlığı simgeselliğinden uzak bir şekilde, Beyoğlu'nun da mütareke ve işgalin karmaşasından aldığı payla resmeder:

İşgal ordularının şehre döktüğü para, kazanç şekillerini alt üst etmiş, refah seviyesi tasavvur edilmeyecek derecede el değiştirmişti. Yabancı kuvvetlerin etrafında, onların gündelik ihtiyaçları için hemen bir yığın yeni iş çıkmıştı. Biraz atılgan, cerbezeli yahut değerlere karşı az çok kayıtsız insanlar bu işlere sarılmışlar, kaybedilmesi, kazanılması kadar kolay servetler elde etmişlerdi. Bu kolay servetin etrafında Beyaz Rus akımının çok başka mecralar ve şekiller verdiği büyük bir eğlence hayatı başlamıştı. Beyoğlu'na bir yığın lokanta, bar, dansing açılmış, ağırbaşlı İstanbul efendilerinin bir vakitler gazetelerini okuyarak, alçak sesle dünya gidişatı hakkında bedbinliklerini birbirlerine naklettikleri, sabah kahvesi ve akşam çayı içtikleri İstanbul kahveleri manzaraları değişmişti. (...) Her taraftan gramofon, Rumca şarkı, balalayka ve saz sesleri geliyordu. Adım başında önümde bir kapı açılıyor, insan sesi, alkol kokusu, duman ve musiki karışık aydınlığı sokağa kusuyordu Kaldırımlarda yüksek seslerle ten pazarlıkları oluyor, (...) Köşe başlarında, birdenbire tek bir fonksiyonun şeması olmuş insan vücutları, demir bir tulumba ciddiyetiyle gerilerek mesanelerini boşaltıyorlar; küfür, kahkaha, sidik kokusu birbirine kenetleniyordu.¹⁴⁴

Daha milli ve epik bir edebi anlatı sunan Mütareke romanlarından farklı olarak *Sahnenin Dışındakiler*, işgal İstanbul'unda halkın "istikbâl endişesi" üzerinde durarak bu endişenin muhit-cemaat ayrımı yapmaksızın umumiliğini ve olağanlığını sergiler. *Sahnenin Dışındakiler* Osmanlı Devleti'ne dikte edilen Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, ardından İtilâf devletleri tarafından bölgesel işgallerin başlaması ve son olarak payitahtın da *de facto* ve *de jure* işgalleri sonucunda halkın deneyimlediği büyük bir gerginliği, sinirliliği ve endişeyi anlatır. Roman Kurtuluş Savaşı'nın kazanılıp Cumhuriyet'in ilân

¹⁴³ a.g.e, 154.

¹⁴⁴ a.g.e, 241-242, 216.

edilmesinden sonraki bir vakitte, 1950'lerde tefrika edilmesine ve 1973'te yayımlanmış olmasına rağmen, Mütareke dönemini “yarınsızlık, meçhullük, belirsizlik” kavramlarıyla anlatmayı tercih etmiştir. Savaşın ve işgalin yarattığı endişe ve huzursuzluğun sadece İstanbul'a has olmadığından da bahseder. Cihan Harbi'nden çıkmış olan dünyanın pek çok yerinde benzeri huzursuzluk ve buhranların olduğunu, bu endişe ve huzursuzluğun, asıl sahnede adanmışlık içinde çarpışanlar dışında (sahnenin dışında) kalanların kaderi olduğunu söyler:

Bütün dünya aşağı yukarı böyle... Müthiş bir ahlâki buhran var. Harp sonrası, bütün kıymetleri ortaya attı. Biz Millî Mücadele ile meşgul olduğumuz için daha az farkındayız. Fakat herkes, yani onlar bir cehennemden kurtulmuş gibi yaşıyorlar. Bizde ise... Hayatın kendisi değişiyor. Şu iki üç senede aldığımız yolu tabii zamanda elli senede geçemedik.¹⁴⁵

Normal zamanlarda elli senede gerçekleşebilecek değişimlerin savaş zamanlarında iki üç senede gerçekleşmesi belirsizlik ve kargaşanın şiddetini arttırmaktadır.

4.3. Esir Şehrin Direnişi

İstanbul işgal altında esir bir şehir olmasıyla “sahnenin dışında” konumlanmasına rağmen, sahneye her türlü maddi ve manevi destek yine sahnenin dışından gelecektir. Bir sahnenin varlığından söz edilebilmesi için o sahneyi hazırlayacak bir “sahne arkası” olması gerekir. Burada İstanbul asıl sahneyi, onun görünmez bir parçası olarak hazırlar. *Sahnenin Dışındakiler*'in yazıldığı dönemde Millî Mücadele'nin tamamlanması ve yeni Türkiye'nin Ankara'da kurulmuş olmasıyla, Ankara'nın asıl sahne olduğu netleşmiştir. Böyle bir dönemde Mütareke İstanbul'unda yaşananları anlatan bir romana *Sahnenin Dışındakiler* isminin verilmesi de olağandır.

Anadolu'da kazanılan zaferlerin öncesinde ve sonrasında İstanbul mücadeleye destek verebilmek için teşkilatlanmalarını ve faaliyetlerini sürdürür. Anadolu'ya, Millî Mücadele'ye destek vermek için gidenlerin yanı sıra birçok silah ve mühimmat da İstanbul'dan kaçırılmaktadır. Bu bağlamda Sami Beylerin yalısında

---

¹⁴⁵ a.g.e, 186.

Tevfik Bey'in Cemal'e hizmetinde buldukları teşkilatın faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler önemlidir:

En aşağı beş yüz zabıt, ihtiyat zabiti kaçırdık oradan. Beykoz'dan da malzeme işini hallediyoruz... Mamafih bakma, her taraftan oluyor bu işler... İstanbul tarafından İhsan'la birkaç arkadaşı var. Muhlis Kadıköy'de çalışır, bazen de Beykoz'da... Asıl evi de Beyoğlu'ndadır. Sami Bey'le ben de buraları tutuyoruz. Bütün Boğaziçi'nde köy köy teşkilât var. Türkler geceleri mahallelerini bekliyorlar. Her an bir azınlık olabilir.¹⁴⁶

Tanpınar İhsan'ın dilinden “asıl yemek orada pişiyor”¹⁴⁷ ifadesiyle Ankara'nın milli mücadelenin merkezi oluşunu teyit eder, fakat bu yemeğin pek çok malzemesi İstanbul'dan temin edilmektedir: “Bu sefer, millî hayatın orada kurulmuş olduğunu görenler de harekete başladı. Seferberlik sonunda muhtelif şekillerde ordudan ayrılmış olan ve İstanbul'da çok küçük ücretlerde, nefesi tıkanmış gibi çalışan zabıtlar, ihtiyat zabıtları, yeniden, bu son ay içinde Anadolu'ya geçtiler”¹⁴⁸.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın İstanbul'daki teşkilat ve Anadolu'nun birlikte çalıştığına dair gönderme yaptığı ve Millî Mücadele boyunca İstanbul'un Anadolu ile iletişim halinde olduğunu gösteren bir diğer örnek, Ruskaya İzyoşka barında İhsan ve Cemal'in Ferit Paşa'nın yaveri olan bir zabiti gördüklerinde aralarında geçen diyalogda görülür. İhsan, zabitin ve yanında bulunanların Düzce taraflarındaki isyanları hazırlayanlar olduğunu söyler ve Cemal “niçin (onları) temizlemiyorsunuz?” sorusunu sorar. İhsan ise “Emir versinler, derhal yaparız. Fakat galiba neticesinden korkuluyor. Şehir içinde açıktan açığa mücadele başlarsa halk çok zarar görür”¹⁴⁹ cevabını verir. Burada görülmektedir ki İstanbul Anadolu ile birlikte ve Anadolu'nun emri altında çalışmaktadır. Millî Mücadele yalnızca Anadolu kolundan ilerlememekte, İstanbul “sahnenin içi” ile haberleşmekte ve beraber çalışmaktadır. İhsan'ın cevabının ikinci önemi ise “şehir içinde açıktan açığa mücadele başlarsa halkın çok zarar göreceği” ifadesidir. Demek ki işgal kuvvetlerine karşı ayaklanmaya, isyana ve savaşmaya hazır bir topluluk İstanbul'da da bulunmaktadır, fakat esir şehirde böylesi bir ayaklanmanın

---

¹⁴⁶ a.g.e, 160.

¹⁴⁷ a.g.e, 177.

¹⁴⁸ a.g.e, 318.

¹⁴⁹ a.g.e, 187.

halka vereceği zarar hesaba katılarak İstanbul'dakilerden metanetli olmaları ve bu süreci kolaylaştırmak için Anadolu tarafından verilen talimatlara uymaları beklenmektedir.

Tanpınar romanında İstanbul'da açıktan silahlı bir direniş olmamasının, İstanbul halkının güvenliği için Ankara'nın kararıyla olduğunu ifade eder. Buna mukabil işgal kuvvetlerine karşı halkın gösterdiği birkaç direniş vakasından da bahseder. Buna verilebilecek örneklerden ilki Cemal'in Kadıköy iskelesinde köprüde şahit olduğu hadisedir. İki Senegalli neferin bir Türk bahriyelisini ite kaka götürmesi ve bu süre zarfında bahriyelinin dudağından ve burnundan akan kanlara rağmen gülümsemesini hiç terk etmeden kendisini tutanlardan kurtulmaya çalışması Cemal'i derinden etkiler. Bahriyelinin yüzündeki gülümsemenin metin içinde sembolik bir karşılığı vardır; onun yüzündeki tebessüm İtilâf zabitlerini deliye çeviren pasif direnişin güçlü bir sembolüdür. Bu hadiseyi izleyen bir olay daha yaşanır:

Dudağından ve burnundan akan kanlara rağmen gülümsemesini hiç terk etmeden kendisini tutanlardan kurtulmağa çalışan bu çocuğun yüzünü hiç unutmayacağım, ne de onu dövenin gözlerindeki zalim ve haşın parıltıyı! Tam, efendi tokadıydı bu. (...) İşte o zaman ikinci hadise oldu. İhtiyar, uzun boylu, kuru ve zayıf, parmakları elmas yüzüklerle dolu bir kadın, "Seni domuz herif!" diye ileriye atıldı ve elindeki kalın topuzlu şemsiye ile dövenin tam yüzünün ortasına iki defa indirdi. Bütün bunlar bir an içinde olmuştu. "Seni domuz herif, ne istiyorsun zavallı çocuktan!" Bütün iskele halkı şemsiyenin sapının bu ecnebi çehresinde iki parça olduğunu gördük. O ana kadar asabiyet ve çaresizlik içinde çırpınan halk, harekete geldi. Ortalık tekrar karıştı. Her şey düzeldiği zaman ne ihtiyar kadını ne de bahriyeliyi görebildik. Halk ikisini de kaçırmıştı. Bununla beraber, bu iki dövme hadisesinden başka hiçbir şey olmadı.¹⁵⁰

Bahriyelinin İtilâf zabitleri tarafından uğradığı eziyete karşı elinde şemsiyesiyle ortaya kendini atan kadının tepkisi orada bulunan halkı da etkiler ve ortalık karışır. Kadının bu tepkisi, genç bahriyelinin gülümsemesinden sonraki ikinci ve pasif olmayan bir direniştir. Böyle bir kıvılcımla harekete geçen halk, küçük çaplı da olsa İtilâf zabitlerine karşı durmuş, keyfi tutuklamalarına engel olmuştur. Tanpınar, roman boyunca esir şehir halkının direnişini böyle küçük hadiseler şeklinde vuku bulduğunu anlatır. İskele hadisesinden sonra İstanbul halkının

---

¹⁵⁰ a.g.e, 151.

maruz kaldığı hakaretlere gösterdiği tepkileri örnekleyen bir başka sahne karşımıza çıkar:

İskeledeki hadise beni çok sarsmıştı. İstanbul'da yaşamak zannedildiği kadar kolay değildi. Her an bir hadise çıkabilirdi. (...) O günlerin İstanbul'unda bir Boğaz yolculuğu kolay iş değildi. Biraz sonra oldukça manasız bir hadise daha oldu. Birkaç ecnebi zabiti oturdukları yeri beğenmediler ve kırbaçlarını sallaya sallaya kadınların bulunduğu yere gittiler, kapıyı açarak içeri girdiler. (...) Doğrusu istenirse onlar da pek bir şey yapmıyorlardı. Belki de çocukça bir tebessümle oraya girmişlerdi. Fakat ne olsa, yaptıkları şey ağır başlı İstanbul erkeklerinin hoşuna gidecek cinsten değildi. Güvertede bir uğultudur koptu. Biraz sonra bir memur geldi, uzun müzakerelerden sonra kadınlar tarafı tahliye edildi.¹⁵¹

Anadolu'da kazanılan zaferlerin öncesinde ve sonrasında İstanbul mücadeleye destek verebilmek için teşkilatlanmalarını ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Millî Mücadele'ye destek vermek için Anadolu'ya gidenlerin yanı sıra birçok silah ve mühimmat da İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılmaktadır. Bununla beraber İstanbul'da mahalleler herhangi bir karışıklığa karşı veya İtilâf zabitlerinin zorbalıklarına karşı önemler almakta ve mahalli teşkilatlanmalar aracılığıyla esir şehir insanlarını korumaya çalışmaktadır. Bu teşkilatların faaliyetleri hakkında Tevfik Bey Cemal'e şu bilgileri verir:

En aşağı beş yüz zabıt, ihtiyat zabiti kaçırdık oradan. Beykoz'dan da malzeme işini hallediyoruz. Mamafih bakma, her taraftan oluyor bu işler... İstanbul tarafından İhsan'la birkaç arkadaşı var. Muhlis Kadıköy'de çalışır, bazen de Beykoz'da... Asıl evi de Beyoğlu'ndadır. Sami Bey'le ben de buraları tutuyoruz. Bütün Boğaziçi'nde köy köy teşkilât var. Türkler geceleri mahallelerini bekliyorlar. Her an bir azgınlık olabilir.¹⁵²

İstanbul'un bu gizli teşkilatlanmaları ve pasif direnişi, Anadolu'daki zaferlerin ardından Millî Mücadele'nin açıktan kabul edilmesi ve desteğin gösterilebilmesine dönüşür. Millî Mücadele'ye aleyhtar olanların da mevcut gidişatın sonuçlarını hesaba katarak mücadeleye destek vermeye başlamasıyla yahut sanki en başından beri kendilerini mücadelenin destekçileri olarak göstermeleriyle, halkın topyekûn mücadeleye desteğini gösterebildiği bir ortama kavuşulur. Anadolu'da gerçekleştirilen mücadelenin zaferlerle sonuçlanmasından sonra istikbâl endişesinin yerini kurtuluş ümidi almaya başlar:

Nihayet ocak ayının başında şark zaferinin getirdiği tatminle İstanbul rahat bir nefes aldı. Anadolu sade çarpışmıyordu. Üstelik zafer de kazanıyordu. Hatta mütareke ile elimizden

¹⁵¹ a.g.e, 152-153.

¹⁵² a.g.e, 160.

alınan vilâyetler elimize geçmişti. (...) Bugünlerin en mühim hadisesi, o vakte kadar mücadelenin kahramanlarının İstanbul'da güçlkle anılan, hele gazetelere pek az yazdırılan adlarının şimdi açıkça sütunlarda geçmesi, Millî Mücadele'nin kabul edilmesiydi.¹⁵³

4.4. “Biz ve Öteki”nin Başka Bir Veçhesi:

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mütareke romanlarından oldukça farklı bir bakışla İstanbul'u anlattığı *Sahnenin Dışındakiler* romanında, Mütareke sürecinin bir parçası olarak gayrimüslim Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşlar da anlatıda yerlerini alır. Diğer Mütareke romanları, azınlık ve işgalci etnik unsurlara topyekûn olumsuz bir vurguyla yer verirken, Tanpınar böyle bir propagandist söylem yerine, birlikte yaşanan etnik unsurları İstanbul kültürünün ayrılmaz birer parçası olarak anlatır. Bunun örneklerinden biri Cemal'in yaşadığı mahalleyi “Lamba ve şişe satan Yahudi, Isfahan makamıyla sokağı doldurmuştu”¹⁵⁴ şeklindeki tasviridir. İstanbul'un sosyal ve kültürel dokusunun ayrılmaz birer parçası olan etnik unsurlar, kendilerine has incelikleriyle bu kültüre büyük bir zenginlik katarlar. Genellikle Mütareke romanlarında özellikle Osmanlı Rumları ve Ermenileri yalnızca işgalci yandaşı yahut harp vurguncuları arasında bulunarak zenginleşen ve mütarekeden de aynı ölçüde istifade etmeye çalışan bir azınlık topluluğu olarak betimlenir. Oysaki Tanpınar mütareke döneminde de Osmanlı kimliğinden vazgeçmemiş işgalden benzeri bir ıstırap duyan kişilere değinir:

Çocukluğumdan o kadar yekpare şekilde bizim olan, bizim zevkimizi veren Boğaziçi'nde şimdi birkaç ayrı musiki birden duyuluyordu. Rum halkının bindikleri sandallardan kitara ve mandolin sesleri geliyordu. Kanlıca koyundan bir türlü çıkmayan genişçe bir istimbotta ise, Amerikan neferleri kendilerine balalayka çaldırıyorlardı. Bütün bu yabancı akisler bizi öldüresiye rahatsız ediyordu. Bu nasıl oldu, ben de anlayamadım. Kanlıca koyundan, tam çıkmak üzereydik ki, Tefvik Bey birdenbire Yani'ye: Dön! dedi, şu heriflere bir ders verelim! Ve birdenbire denizin ortasında aya karşı bu toprakta, bu şehirde yaşayanların sesi, kendi medeniyetimizin sesi, en geniş şekilde yükseldi. O anda, bütün Boğaz tepelerinin, Tefvik Bey'in okuduğu gazeli birbirine gönderdiği muhakkaktı. (...) Tefvik Bey'in sesi boğaz gecesinde “Oğul...Oğul...” diye sızlanırken biz Boğaz tepeleriyle Bingöl dağları öpüşüyor sanmıştık. Hepimiz, galiba Yani ve İstratos ile beraber, ağlayabilirdik.¹⁵⁵

---

¹⁵³ a.g.e, 237.

¹⁵⁴ a.g.e, 62.

¹⁵⁵ a.g.e, 168-169.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın burada “bizim zevkimiz” olarak adlandırdığı şey Osmanlı/İstanbul kültürünün içinde doğmak ve yaşamakla kavuşulan bir duygu, düşünce ve zevk halidir. Sandalda Cemal'in “hepimiz, galiba Yani ve İstratos ile beraber, ağlayabilirdik” cümlesi, yıkılmaya yüz tutmuş Osmanlı Devleti'ne rağmen toplum içinde bir kültür birliğinin varlığını ve bu varlığın ister Türk ister Rum olsun müşterek bir zevk ve duygu uyandırdığını göstermektedir. Cemal'in kaldığı pansiyonun sahibi Madam Elekciyan ve Rizeli Salih Kaptan'ın aşkı, Cemal'in kaldığı Madam Elekciyan pansiyonundaki bir Musevi gençten söz ederken “Evin belki en şirin insanı bu Musevi delikanlısıydı”¹⁵⁶ cümlesi ve bir zamanlar sık sık gittikleri İkbâl Kıraathanesi'nden bir Gürcü Yahudi'sini tarif edişi de bunlara örnek olarak verilebilir:

Halinden şikâyet etmez, ne servetinden, ne de yokluğundan bahsederdi. Senelerden sonra rast gelip de gerek oğullarının gerek kendisinin servetinden bahsedince, yine aynı cevapları, sadece iki haddi yer değiştirmiş olarak dinledim. Bana evvelâ: Zengin Allah'tır, dedi. Ben: Ama, zengin, fakir insanlar da var, deyince: Fakir şeytandır, cevabını verdi. Fakat onda değişmeyen sade bu cevaplar değildi. Birkaç milyon servetine rağmen yaşayış şekli ve kıyafeti de değişmedi. Hep elinde işportası, kahvelere girip çıkan, karda, yağmurda çarşının kapısında çorap, kibrit ve sigara, ayakkabı bağları satan adam olarak kaldı. Son gördüğüm zaman borç çorbasıyla votkasını aynı sadelikle içiyordu.¹⁵⁷

4.5. İstanbul Hükümeti'ni Düşürmeye Yönelik Siyasi Bir Mücadele

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* romanında, *Nutuk* öncesi ve sonrası diğer Mütareke romanlarında görülmeyen türden siyasi bir Millî Mücadele örneği görürüz. Roman kahramanı İhsan, bir Osmanlı Mülkiye Paşa'sı olan Nâsır Paşa'ya hatıratını yazdırarak oradan edineceği bilgilerle Damat Ferit Paşa hükümetini düşürmeyi planlar. İhsan, Nâsır Bey'e hatıratını yazdırma ve evrakları teslim alma görevini Cemal'e verir. Hatıratın önemini İhsan “Bu hatıratın bizim elimizden çıkması ve bir an evvel çıkması lâzım. Buna muvaffak olursak İstanbul'da birkaç kişiyi tam yıkmış oluruz. Aylardır bu işin peşinden koşuyorum. Mesele birkaç mütereddidin ortadan kalkmasıdır¹⁵⁸” diyerek belirtir. Romanın sonunda Nâsır Paşa söz verdiği gibi hatıratı tamamlamaz ve Cemal'e verdiği evraktan bambaşka önemsiz şeyler çıkar. Nâsır Paşa'nın İhsan'a oynadığı bu

¹⁵⁶ a.g.e, 228.

¹⁵⁷ a.g.e, 306.

¹⁵⁸ a.g.e, 188.

oyundan sonra İhsan, Nâsır Paşa'nın evine gider ve roman Nâsır Paşa'nın öldürüldüğü ve o sırada İhsan'ın da evde bulunduğu haberinin Cemal'e ulaşması ile sonlanır.

Paşa, kendi mâzisini, onunla beraber, bütün bu mâziyi yakıyordu. İşin garibi, bunu yaparken hiçbir suretle gizlemeye çalışmadığı bir sevinç duyuyordu. Sanki aldatıcı zamandan, onun türlü oyunları olan ümitlerden, hayallerden, hasretlerden, ihtiraslardan intikam alıyordu. (...) Ve biz durmadan mâzi dediğimiz o acayip şeyi yakıyorduk! Fakat yakmak da bir şeye yaramıyordu. Yaktığımız her şey zihnimize acayip bir şekilde takılıyor, isimler birbirini çığırıyor, hayatlar ayrılıyor, hatıralar birbirine ekleniyordu. Boşluk ağzını açmış, biraz evvel aldığını sanki birkaç misliyle üzerimize kusuyordu.¹⁵⁹

Yakılan her şeyin zihinde oluşturduğu tesir ve yakılan şeylerin kişiye misliyle geri dönüşü yalnızca Cemal'in hissettiği bir duygu durumu değildir. Nâsır Paşa bu hadisenin sonunda Cemal'e dönüp "her şeyin hâlâ yerli yerinde durduğunu, bir ömrün tasfiye edilemediğini söyler. Cemal ise bu olayın kendisini bir masaldan uyandırdığını, ateşin hiçbir şeyi temizlemediğini, yalnızca maddeyi ortadan kaldırdığını dile getirir"¹⁶⁰. İhsan ise bu hatıratın yayımlanması sonucunda büyük ihtimalle Nâsır Paşa'nın sonunun hazırlanacağını bilmesine rağmen böylesi bir çözüme başvurmasını bir kurtuluş mücadelesinin söz konusu olduğunda ferdi feda etmekten kaçınılmaması gerektiği düşüncesi ile açıklamaya çalışır: "Bir taraftan bir İstiklâl Harbi yapıyoruz. Öbür yandan da bir iç harbi var (...) Burada hiçbir kimseye acımamak lâzım. Böyle anlarda vazife şuurunu duymayan insanlara acınmaz. Nâsır Paşa bize lâzımdır"¹⁶¹. Burada bir diğer önemli nokta İhsan'ın Damat Ferit Paşa'nın çok önemli bir çürütme hareketi hazırlayışından bahsedişidir. İhsan Nâsır Paşa üzerinde oynadığı oyunu kazanır ise Millî Mücadele'nin seyri içinde önemli bir üstünlük kazanacaklarını söyler. Anadolu'da işgalcilerle yüz yüze çarpışanlara karşılık İhsan ve hizmet ettiği teşkilatın bir diğer amacı devletin içindeki mekanizmayı çökerterek Millî Mücadele'ye siyasi koldan destek vermektir:

Ferit Paşa, çok mühim bir çürütme hareketi hazırlıyor. Kendisini iktidarda tutabileceğini sandığı bir yığın oyuna giriyor. Bugün işittim. Divanharp yakında Yıldız Sarayı'nı soyanların listesi diye bir liste neşredecekmiş. Ayrıca İttihat ve Terakki tahsisat-ı mesture listesini neşredecekler. Biz niçin mukabilini yapmayalım. Muvaffak olursak işgal altında

---

¹⁵⁹ a.g.e, 284.

¹⁶⁰ a.g.e, 286.

¹⁶¹ a.g.e, 223.

bazı yerleri olmasına rağmen vatana birliğini iade etmiş olacağız. İnsan tabii hâllerde ferde karşı mesuldür. Fakat şimdi oyun bütün millet için oynanıyor.¹⁶²

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*'de Mütareke İstanbul'unu ve İstanbul halkını diğer Mütareke romanlarından bu farklı ele alışı, onun Mücadele'yi, salt Millî Mücadele olarak görmediği şeklinde de okunabilir. İstanbul halkının verdiği mücadele, tüm belirsizliklere, krize, siyasal ve askeri kışkırtmalara rağmen canını, malını, namusunu, kültürünü ve böylece geçmişini ve geleceğini muhafaza mücadelesidir. Millî Mücadele'yi anlatan Mütareke romanlarının belirgin birer sonla bitişi ve fakat bitmeyecek bir var oluş mücadelesini anlatan *Sahnenin Dışındakiler*'in tamamlanmamış bir roman olması da mücadele mefhumunun farklı ele alınışının son ve çarpıcı bir işareti gibidir. Erol Köroğlu *Sahnenin Dışındakiler*'i “Kurtuluş Savaşı anlatılarındaki dalkavukça yozlaşmaya dur deme çabası”¹⁶³ olarak nitelendirir ve romanın “tamamlanmamış”lığı üzerine şu tespitlerde bulunur:

Sahnenin Dışındakiler, türün değişik örneklerinden benimseyip temellük ettiği ve beğenmeyip dışladığı unsurlarla, bu süreci anlatmanın zorluğuna işaret etmiş ve kaynaktaki *Ateşten Gömlek*'le uyumlu bir biçimde, söz konusu tarihin uyum değil, bir kriz anlatısı gerektirdiğine dikkat çekmiş oluyordu. Ne var ki, anlatmaya çalıştığı kriz anlatısı da ancak anlatısal bir krizle, sanki bitmeyip yarım kalmış gibi yapan bir romanla mümkün olabilecekti; Tanpınar'a göre ideolojik ve metinsel etkileşim, ancak kendini de sorunsallaştıran bir eksik metinle, bitmeyen bir öyküyle mümkündü.¹⁶⁴

---

¹⁶² a.g.e, 224.

¹⁶³ Erol Köroğlu, “*Sahnenin Dışındakiler*'i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü”, 118.

¹⁶⁴ a.g.e, 118.

SONUÇ

Seçilen on romanın mukayeseli okumasında Türk Edebiyatında Millî Mücadele algısındaki değişimi, Millî Mücadele anlatılarının Mütareke romanlarında nasıl kurgulandığını ve *Nutuk*'un bu romanlar üzerinden edebi anlatılardaki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. *Nutuk* 1927 yılında TBMM'de okunduğunda, Millî Mücadele askeri başarılarla nihayete erdirilmiş, bu başarıların anlamlandırılması ve siyasi olarak yönlendirilmesi safhasına geçilmiştir. Askeri süreci başarıyla yöneten Gazi Mustafa Kemal'in bu etkin ve belirleyici söylevi kendisinden sonraki siyasi, kültürel ve edebi tüm söylemlere biçim ve yön vermiştir. Mütareke romanları öncelikle böylesine etkin ve belirleyici bir siyasi söylemin etkileri açısından değerlendirilmek üzere *Nutuk* öncesi (Halide Edip Adıvar *Vurun Kahpeye* (1923), *Ateşten Gömlek* (1923), Ercümen Ekrem Talû *Kan ve İman* (1923)) ve *Nutuk* sonrası (Yakup Kadri *Sodom ve Gomora* (1928), *Biz İnsanlar* (1937), Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961)) olarak iki grupta incelenmiştir. İlave olarak Mütareke romanları (Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1922'de tefrika edilen *Kiralık Konak*, Peyami Safa'nın 1924'te yayımlanan *Sözde Kızlar* romanı da katılarak) ortak temaları ve bu temaların “Anadolu-İstanbul”, “Suriçi-Pera”, “Biz ve Öteki”, “Ahlaken Yükseliş ve Çöküş” karşıtlıkları bağlamında, süreç içindeki değişimlerine odaklanılarak irdelenmiştir. Son olarak askeri mücadele ve siyasi yapılanma süreçlerinin tamamlanmasından epey sonra yazılmış bir Mütareke romanı olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1950 yılında tefrika edilen ve 1973 yılında yayımlanan *Sahnenin Dışındakiler* romanı konu bağlamında incelenmiştir.

Birinci bölümde Gregory Jusdanis'in *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi* başlıklı kitabında belirttiği “milliyetçi stratejilerin merkezinde olan edebiyat” bağlamında Mütareke romanları politik birer kültürel üretim örneği olarak incelenmiştir. Aynı bölümün ikinci alt başlığında *Nutuk* çizgisinde üretilmiş Millî Mücadele anlatılarına alternatif anlatılar sunmaları sebebiyle Hüsnü Himmetoğlu'nun *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları* kitabı, Eyüp Durukan'ın *Günlüklerde Bir Ömür IV Meşum Mütareke Meşru*

Mücadele kitabı, Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul 1918-1923* kitabı ve Mustafa Durukan'ın *Misâk-ı Millî'den Lozan'a: İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası* kitabından faydalanılmıştır. Bu bölümde resmi tarihe bağlı bir anlatı kurgulayan Mütareke romanlarının yok saydığı bir olgu olarak, İstanbul'un Millî Mücadele'deki işlevi ve katkılarına yer verilmiş ve Mütareke romanlarının en önemli ortak temaları olan İstanbul ve Anadolu teması bu alternatif tarih anlatılarında takip edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde *Nutuk* öncesinde, yani askeri mücadele yıllarında yayımlanmış olan (Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye*, *Ateşten Gömlek*, Ercümen Ekrem Talû'nun *Kan ve İman*) Mütareke romanlarının yakın okuması yapılmıştır. Bu bölümde ilk olarak *Nutuk*'tan seçilmiş birkaç pasaja odaklanılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele algısı üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi, *Nutuk*'un ortaya koyduğu siyasi söylemi netleştirerek *Nutuk* öncesi Mütareke romanlarının bu söylemden hangi bakımlardan ve nasıl farklılaştıklarını tespit etmektir. Bölümün birinci ana başlığı altında *Nutuk* öncesi yayımlanmış Mütareke romanlarında Millî Mücadele'de İstanbul'un rolüne odaklanılmış ve bu romanlar ile *Nutuk*'un sunduğu Millî Mücadele anlatısı ve vurgusu karşılaştırılmıştır. Yakın okuması yapılan üç romanın temaları, karakterleri, dili ve üslupları, *Nutuk* öncesi dönemde yayımlanmaları bakımından incelenmiştir. *Nutuk* etkisiyle yayımlanan Mütareke romanlarında değinilmeyen bir bahis olarak işgal İstanbul'unun Millî Mücadele'ye sağladığı maddi ve manevi desteğe bu bölümde yer verilmiştir. Resmi tarih anlatısına alternatif bir işgal İstanbul'u sunması sebebi ile Bilge Criss'in *İşgal Altında İstanbul* başlıklı çalışmasından ve Hüsnü Himmetoğlu'nun *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları* kitabından yararlanılmıştır. İkinci bölümün ikinci alt başlığında, Mütareke romanlarının ortak temaları "Bölünmüş payitaht: Suriçi-Pera", "Biz ve Öteki", "Ahlaken Yükseliş ve Çöküş" ikili karşıtlıkları bağlamında incelenmiş, süreç içindeki değişimleri ve yorum farklılıkları öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Burada incelenen romanlar Ercümen Ekrem Talû *Kan ve İman*, Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomora*, Peyami Safa *Sözde Kızlar*, Peyami Safa *Biz İnsanlar* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak* romanlarıdır. Romanların incelenmesinde kaynak

olarak Murat Belge'nin *Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni* ve Jale Parla'nın *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* başlıklı kitaplarından faydalanılmıştır.

Üçüncü bölümde, *Nutuk*'tan sonra *Nutuk* etkisiyle yayımlanan Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Sodom ve Gomore*, Peyami Safa *Biz İnsanlar*, Kemal Tahir *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında Millî Mücadele algısındaki değişim ve etkileri egemenlik ve kutsallık merkezlerinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması bağlamında ele alınmıştır. Bu romanlarda eski bir güç merkezi olan İstanbul'un gücünü kaybedişi ve Ankara'nın yeni güç merkezi olarak yükselişi romanlardan örneklerle takip edilmiştir. *Nutuk*'ta serzenişle bahsedildiği şekliyle, dini ve ananevi rabitalarla Saltanat ve Hilafete bağlı olan milletin, mücadelesini ulus bilinci üzerinden sürdürmesi arzusunun anlatılara yansması takip edilmiştir. Buna bağlı ve bunun bir ileri aşaması olarak Mustafa Kemal'in şahsında kutsiyeti toplayan bir figür olması da irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Mütareke dönemine bu bölüme dek incelenen romanlardan farklı bir yaklaşımda olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* romanı incelenmiştir. *Sahnenin Dışındakiler*, Millî Mücadele'ye ve işgal İstanbul'una duygusal tepki verilmeyebilecek bir mesafeden bakmaktadır. Bu mesafe, askeri mücadelenin durulmasının ve siyasi söylem ile gelişen yapıların oturmasının sağladığı bir mesafe olup, Ahmet Hamdi Tanpınar'a propagandist dilden uzak, objektif ve ayrıntılı yazabilme imkânı vermiştir. Tanpınar işgal İstanbul'unu bizzat yaşamış, romanın kurgusunu anılarıyla sağlamlaştırmış ve zenginleştirmiş bir yazardır. *Sahnenin Dışındakiler*, mütareke döneminde işgal altındaki İstanbul'un geçirdiği toplumsal ve kültürel değişime odaklanarak, Mütareke romanlarında göz ardı edilen insan faktörünü öne çıkarmıştır. "Sahnenin dışı" olarak adlandırılan İstanbul'un işgal altında yaşayan halkının kaygı, ümitsizlik ve acıları betimlenmiştir. "Sahne" olarak tarif edilen Ankara'daki direnişe İstanbul'un katkıları ve İstanbul'un işgale karşı kendini savunması da bu bölümde ele alınan konulardır. İşgal İstanbul'u halkını, etnik farklılıklarına

rağmen içinde yaşadıkları kültür ve sıkıntılardaki ortaklıkları bakımından tasvir etmiştir. Romanda, yine diğer Mütareke romanlarında görülmeyen bir tema olarak İstanbul'da, İstanbul Hükümeti'ne karşı yürütülen gizli bir siyasi mücadeleye yer verilmiştir. Son olarak romanın “tamamlanmamışlığı”nın anlamı üzerinde durulmuştur. Mütarekelerin ve siyasi hedeflerin belirli dönemlerde tamamlanıp aşılabilirliğine karşın (ki bunları konu alan diğer Mütareke romanlarının muayyen bir sonları olduğunu görürüz) insanın var olma çabasının ve varlığını maruz kaldığı şeylere rağmen bir anlam arayışı çerçevesinde sürdürme mücadelesinin sürekliliğini anlatır.

Bu çalışmada incelenen *Nutuk* öncesinde ve sonrasında yayımlanan dokuz Mütareke romanı, öncelikle milliyetçi stratejilerin merkezinde olan edebiyat bağlamında politik birer kültürel üretim örneği olarak incelenmiştir. Özellikle *Nutuk*'un sunduğu Millî Mücadele anlatısını benimseyerek kurgulanan Mütareke romanları ve *Nutuk* öncesinde yayımlanmış Millî Mücadele anlatıları arasındaki farklılıklara odaklanılarak, *Nutuk*'un romanlarda Millî Mücadele algısını ne şekilde etkilediği üzerinde durulmuştur. *Nutuk* etkisiyle üretilen romanlar Doris Sommer'ın “Irresistible romance:the foundational fictions of Latin America” başlıklı yazısında “Edebiyat, tarihin inşa edilmesi için ona müdahale etme kapasitesine sahiptir”¹⁶⁵ tespiti ile ilişkili olarak incelenmiş ve Mütareke romanları aracılığıyla sözü edilen müdahalenin hangi yollarla gerçekleştirildiğini tespit etmek amaçlanmıştır. Türk Edebiyatında Millî Mücadele ve Mütareke algısı resmi tarihin üzerinde yükseldiği bir metin olarak *Nutuk*'un etkisinde şekillenmiş ve bu durum edebi metinlerin okunma ve algılanma pratikleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Lise Türk Edebiyatı müfredatında Kurtuluş Savaşı Anlatıları türünün kurucu metni olan Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanı ve *Nutuk* çizgisinde üretilmiş bir eser olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore* romanının *Nutuk*'un şekillendirdiği epik ve destansı bir Millî Mücadele anlatısı olarak okutulması ve alımlanması bu duruma örnek teşkil etmektedir. *Nutuk* sonrası Mütareke romanlarında düşman işgaline karşı verilen Millî

---

¹⁶⁵ Doris Sommer, “Irresistible romance:the foundational fictions of Latin America”, *Nation and Narration* içinde, Derleyen: Homi K. Bhabka, 78, çeviri bana ait.

Mücadele'nin *Nutuk* etkisinde biçimlenişiyle, Saltanat ve Hilafet gibi dini ve siyasi güç merkezlerinin zayıflatılması ve tüm gücün yeni güç merkezi olan Ankara'ya kaydırılması söylemi takip edilmiştir. Mütareke dönemi İstanbul'unu anlatan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* romanında milli ve epik bir anlatıya başvurmadığı, propagandist ve siyasi bir söyleme tevessül etmediğı görülmüştür. Tanpınar'ın, mütareke dönemi sıkıntılarını ve Millî Mücadele çabalarını işgalle yüz yüze kalmış İstanbul halkı gözünden sade, abartısız ve yüceltmesiz bir şekilde betimlediğı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

İncelenen Romanlar

Adıvar, Halide Edip. *Vurun Kahpeye*, (İstanbul: Özgür Yayınları, Ocak 2002)

Adıvar, Halide Edip. *Ateşten Gömlek*, (İstanbul: Özgür Yayınları, 2003)

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Kiralık Konak*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001)

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Sodom ve Gomore*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019)

Safa, Peyami. *Biz İnsanlar*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018)

Safa, Peyami. *Sözde Kızlar*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007)

Tahir, Kemal. *Esir Şehrin İnsanları*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2005)

Tahir, Kemal. *Esir Şehrin Mahpusu*, (İstanbul: Sander Yayınları, 1978)

Talû, Ercüment Ekrem. *Kan ve İman*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988)

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Sahnenin Dışındakiler*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, Şubat 2018)

İkincil Kaynaklar

Adak, Hulya. “National Myths and Self-Narrations: Mustafa Kemal’s *Nutuk* and Halide Edip’s *Memoirs* and *The Turkish Ordeal*”, *South Atlantic Quarterly* 102 (2-3), 509-527

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1983)

Belge, Murat. *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008)

Brennan, Timothy. "The National Longing For Form", *Nation and Narration* içinde, Derleyen: Homi K. Bhabha

Budak, Mustafa. *Misâk-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2013)

Criss, Bilge. *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000)

De Neuter, Patrick. "The Law of The Father", *International Dictionary of Psychoanalysis*, (Updated April 01 2020)

Dellaloğlu, Besim F. *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası: Bir Tanpınar Fetişizmi*, (Ankara: Kadim Yayınları, 2013)

Enginün, İnci. "Sahnenin Dışındakiler", *Bir Gül Bu Karanlıklarda: Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde, Yayına haz: Abdullah Uçman, Handan İnci, (İstanbul, 2008)

Enginün, İnci. Zeynep Kerman, Selim İleri, *Kurtuluş Savaşı ve Edebiyatımız*, (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1998)

Erdoğan, Tamer. *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, (İstanbul: Kanat Yayınları, 2005)

Himmetoğlu, Hüsni. *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımlar Cilt No:2*, (İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975)

Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2018)

Köroğlu, Erol. “Edebiyatla Tarihin Flörtü”, *Milliyet Sanat* (Haziran 2006, Sayı 567)

Köroğlu, Erol. “Hegemonyaya Giden Yolda Anakronizm: M. Atilla Aykut’un *Silah Arkadaşları*’nda Tarihe Popüler Yaklaşım”, *Toplumsal Tarih*, (Nisan 2020)

Köroğlu, Erol. “*Sahnenin Dışındakiler* ’i Tamamlamak: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Kurtuluş Savaşı Anlatıları Türü”, *Bilig*, (Yaz 2013, Sayı 66)

Köroğlu, Erol. “Mahzendeki Geçmiş: Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Birinci Dünya Savaşı”, *Victoria R. Holbrook’a Armağan* içinde. Derleyen Özgen Felek, Walter G. Andrews, (Kanat Yayınları)

Köroğlu, Erol. “Ercümen Ekrem Talû’nun Gün Batarken ve Kan ve İman Romanlarında Birinci Dünya Savaşı”, *Kitap-lık 178*, 2015

Lukacs, Georg. *The Theory of The Novel: A historico-philosophical essay on the forms of great epic literature*, translated by Anna Bostock, (London: The Merlin Press Ltd., 1988)

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991)

Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002)

Somay, Bulent. *The Psychopolitics of the Oriental Father: Between Omnipotence and Emasculation*, (United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2014)

Sommer, Doris. "Irresistible romance: the foundational fictions of Latin America", *Nation and Narration* içinde, Derleyen: Homi K. Bhabba (Routledge, 1990)

Şapolyo, Enver Behnan. *İstiklal Savaşı Edebiyatı Tarihi: Millî Mücadele'nin Edebi Vesikaları*, (İstanbul: Ak Kitabevi, 1968).

Talû, Ercümen Ekrem. *Gün Batarken*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, Sevinç Matbaası, 1990).

Törenek, Mehmet. *Türk Romanında İşgal İstanbulu*, (İstanbul: Kitabevi 167, 2002)

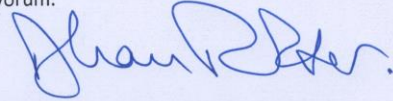
Zürcher, Erik Jan. *Millî Mücadelede İttihatçılık*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018)

Tarih:
13 Mayıs 2020

Lisansüstü Programlar Enstitüsü'ne,

13 Mayıs 2020 tarihinde 118611025 numaralı Elifnur Aksu adlı Kültürel İncelemeler Programı öğrencisinin "Türk Edebiyatından Milli Mücadele Algısı ve Milli Edebiyatta Mütareke" konulu tez savunmasında jüri üyesi olarak bulundum.

İlgili tezin kabulünü uygun buluyorum.

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı Soyadı: Prof. Dr. Ayhan Aktar (Danışman)

Bağlı Bulunduğu Üniversite: İstanbul Bilgi Üniversitesi

**Istanbul
Bilgi Üniversitesi**

Tarih:
13 Mayıs 2020

Lisansüstü Programlar Enstitüsü'ne,

13 Mayıs 2020 tarihinde 118611025 numaralı Elifnur Aksu adlı Kültürel İncelemeler Programı öğrencisinin "Türk Edebiyatından Milli Mücadele Algısı ve Milli Edebiyatta Mütareke" konulu tez savunmasında jüri üyesi olarak bulundum.

İlgili tezin kabulünü / ~~düzeltilmesini~~ / reddini uygun buluyorum.

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı Soyadı: Prof. Dr. Hüriyet Özden Sözlük
Bağlı Bulunduğu Üniversite: İstanbul Bilgi Üniversitesi

CamScanner ile tarandı

İstanbul
Bilgi Üniversitesi

Tarih:
13 Mayıs 2020

Lisansüstü Programlar Enstitüsü'ne,

13 Mayıs 2020 tarihinde 118611025 numaralı Elifnur Aksu adlı Kültürel İncelemeler Programı öğrencisinin "Türk Edebiyatından Milli Mücadele Algısı ve Milli Edebiyatta Mütareke" konulu tez savunmasında jüri üyesi olarak bulundum.

İlgili tezin kabulünü / düzeltilmesini / reddini uygun buluyorum.

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı Soyadı: Doç. Dr. Emel Koroğlu

Bağlı Bulunduğu Üniversite: Boğaziçi Üniversitesi